

MAGÁNYOS FENYŐ.

Hogy nyög, jaj, mint aki bünt lakol,
 Az őszcibálta, bús bokor!
 Az ágakról levert levelek
 A szélben fel- s lekerengenek.
 Haraszt repül, vén fűz nyikorog — —
 Minden csupa gyász, por, pernye, romok.
 A végét várja minden e zord vidéken —
 Csak én nem!

Én, amíg minden omlik, összedül,
 Gyökereimmal e kopár fokon,
 Bús székely fenyő, megkapaszodom,
 S állok, daccal, társ nélkül, egyedül!

S míg havat dob rám, hóköpenyt,
 egy szeles nap, vagy egy vad éj,
 Így biztatom magam: ne félj,
 te tovább tartasz, mint a tél!

A gúnyos holdnak, mely nekem
 halált, s hasonlót emleget,
 Így szólok: «Uram, láttam én
 már karón varjat eleget!
 Görnyedtem én még máskor is,
 némultan, hó és jég alatt — —
 De törzsem, ágam akkor is,
 a hó alatt is zöld maradt.

Kibírtam én már sok telet,
 Míg jöttek a jégtörő szelek,
 S galyaimon, mint húrokon,
 Új fuvalmak zenéltek.
 ... Igy múlnak, újulnak évek ...
 Én az idővel bátran szembenézek!»

Tompa László.

KÉSZŐN.

EGY HÖLGY volt itt, — mondta Kovácsné és a kötényével végighúzott a kis asztal aranyos cirádáin, amelyeket porosnak talált. János összereszt. Elfordult a tüztől, amelynek lobogó lángjaitól már izzó piros karikák táncoltak a szeme előtt és megkérdezte:

— Mit mondott, Kovácsné? Ki volt itt?

— Egy hölgy, — felelte Kovácsné és úgy tett, mintha még mindig a kis asztallal lenne elfoglalva, meg akarta mutatni, hogy egyáltalán nem tekinti fontosnak a dolgot. — A konyhaajtón kopogott, mikor beengedtem, köszönt és megkérdezte: Itt lakik, kérem, Timár János úr? Itt lakik, mondtam, erre jobbra tessék menni, mindjárt az első ajtó. Nem mozdult, csak gondolkozott egy kicsit, azután még megkérdezte: Egyedül van? Egyedül van — mondtam, mindig egyedül szokott lenni ilyenkor, este felé. Erre elmosolyodott és azt felelte, hogy nem megy be, csak tudni akarta, itt lakik-e Timár úr. Ezzel elment.

János elgondolkozott, azután lassan elfordult és megint belebámult a tűzbe. Nem kérdezte, inkább csak úgy magának mondta azután:

— Fekete bunda volt rajta, úgy-e, a fején fényes, nagy csattos, fekete kalap?

— Az, az. — Kovácsné örülni látszott, hogy a lakója ilyen szépen eltalálta a hölgy öltözetét. — Szép, fekete prêmes kabát.

— És elment, — mondta János olyan szomorúan, hogy Kovácsné megcsóválta a fejét.

— Elment, — mondta szinte biztató hangon. — Nem is szólt már azután semmit, csak jó estét kívánt és ment.

Miután szeretett volna még valami vigasztalót vagy kedveset mondani a lakójának, megkérdezte, hogy nem parancsol-e egy csésze teát, azután, hogy nem kapott választ, elégedetlenül dörmögött valamit és kiment. János észre sem vette. Belemeredt a nagy kandallóban lobogó fahasábok örökké változó, fel-fellobbanó, ide-oda libegő lángjába és csak akkor húzódott egy kicsit távolabb, mikor már a szeme égett és az arca tüzelt a forróságtól.

— Ma is itthon tetszik maradni? — kérdezte Kovácsné másnap estefelé és végtelenül szemrehányóan nézett a lakójára. János szóra-kozottan intett.

— Hogyne. Fűtsön be, Kovácsné, vigyázzon, hogy jó meleg legyen.

Kovácsnének nagyon nem tetszett a dolog. Elő is adta a kifogásait. Tessék elhinni, nem ártana ám ilyenkor este egy kicsit kimenni a friss levegőre. Hiszen olyan sápadt és nyughatatlan az úr mostanában és ez csak azért van, hogy mindig itthon ül a kályha mellett, a füstös, rossz levegőn. Mozogni kell, élni kell, amíg az ember fiatal. Vagy nem jól érzi magát, Timár úr? Beteg talán?

János úgy nézett rá, mintha csak úgy félig-meddig értené, mit mond neki. Inkább csak úgy találomra felelt. Nem, köszönöm, nem kérek semmit. Kovácsné gondterhelten ráncolta a homlokát.

— Ejnye, ejnye Timár úr, mégis csak csinálni kell valamit. A nővérem, az Elvira is csak csodálkozott a multkor, mikor találkozott Timár úrral a házban, a lépcsőn. Meglátod, ennek a te lakódnak valami baja lesz, azt mondja nekem, vagy talán már van is valami baja, hiszen egészen elváltozott egy pár nap alatt. Igaz is, egészen színét vesztette mostanában, amióta mindig idehaza van.

— Jó. Köszönöm. — János szórakozottan intett és Kovácsné fejcsóválva, szemmelláthatólag gondterhelten arccal vonult el. János megint elfoglalta a helyét a kandalló előtt és megint órák hosszat bámulta a lobogó lángokat, amelyeket már egészen megszokott az elmúlt hetekben, míg minden este ott ült előttük, a kandalló mellett.

Egész érdekes játék volt, János már nagyon apróra ismerte. Megfigyelt egy-egy fehér fahasábot, amint lassan barnulni kezdett, azután könnyű szürke füst szállt fel belőle és egy apró fényes lángnyelv végigfutott a fehér felületen. A láng lobogva, zizegve, magasra csapott fel és elvegyült a többi fahasábok lángjaival, egy pár perc múlva már az egész fadarab lángban állott, megbarnult, megfeketedett, azután a láng lassan visszahullott, elenyészett önmagában, a helyén csak egy csomó vörösen izzó, pattogó parázs maradt. Azután a parázs felszínét könnyű, szürke pernye vontá be, amely mindig mélyebbre terjedt, végül már csak piszkos szürke hamu volt a szeme előtt, a kályhában beljebb izzó parázs előtt és János lehajolt, hogy néhány friss fahasábot lökjön a kandallóba. Lassan azután belefáradt a tűz lobogásába, a fellángoló és elhamvadó fahasábok nézésébe. Kicsit szinte el is kábult, már nem érdekelték a lángok és kimerülten, gondolattalanul dőlt hátra a karosszékben a kályha előtt.

Valami halk neszre tért magához, amely ott támadt nem messze tőle a szobában. János felkapta a fejét és körülnézett. A fekete bundás asszony állt előtte, nevetve és tréfás felháborodást színelve figyelve őt és János halkán szólt:

— Maga az, Kató? Nem is hallottam bejönni.

— Persze, hogy nem hallott, ha egyszer aludt, — mondta az asszony és közelebb lépett. — Hát így vár maga engem? No, szép kis lovag.

— Nem aludtam, — felelte János. — Kezét csókolom. — Felállt a karosszékéből, az asszonyhoz lépett és megcsókolta a kezét. Az asszony engedte, de közben figyelmesen, elégedetlenül nézett rá:

— Már azt hittem, hogy nem is akar üdvözölni, — mondta végül. Nem nagyon örül nekem.

János tiltakozott.

— Ó, dehogyan nem. Boldog vagyok, hogy végre eljött, hogy végre itt van nálam.

— Remélem is, — felelte az asszony erélyesen. — Ha már boldoggá teszek valakit, akkor legalább elvárom, hogy csakugyan boldog is legyen.

— Természetesen — járult hozzá János engedékenyen. Az asszony ezzel be is érte és érdeklődve nézett körül a szobában.

— Egész kedves itt magánál — mondta. — Nagyon csinos a szoba. És mennyi könyv, nagyon szép; örülök a virágoknak. Friss virágok, szép virágok, tudja, hogy ez nagyon kedves? Mindig friss virággal várt? Minden nap friss virágot hozott?

— Igen. Minden nap.

— De miért nem beszél valamit? — elégedetlenkedett megint az asszony. — Miért ilyen mogorva? Haragszik rám?

János lemondóan legyintett.

— Ugyan, Katóka. Egy kicsit fáradt vagyok.

Az asszony érezte, hogy valami ellene irányuló szemrehányás van a hangjában és igyekezett sértődöttnek látszani.

— Eh, egyszerűen csak kiállhatatlan. Fáradt, úgy-e? Nincs megelégedve velem?

János őszintén felelt.

— Azt hiszem, nem egészen. Egy kicsit törődött vagyok. Túlságosan sokat vártam magára.

— Ugyan hallgasson már. — Az asszony türelmetlenül toppantott. Igazán kiállhatatlan. Nem szeretem ezeket a szenvedő pózokat. Ne sóhajtozzék.

A férfi megint rögtön engedett és csöndesen felelt: Jó, Katóka. Az asszony most már kedves akart lenni és kacagott.

— Csak azt nem tudom még, hogy haragudjam-e magára vagy megbocsásak?

János vállat vont.

— Ahogy tetszik.

— Ez nem épen kedves válasz, de azért megbocsátok. Látja, ma nagylelkű vagyok, különben is elhatároztam, hogy ma nagyon kedves leszek. Elvégre is belátom, hogy joga van egy kicsit idegesnek lenni, nagyon soká várt rám, belefáradhatott. No, jól van, de most aztán elég. Most már itt vagyok és nincs semmi baj, ezután már minden jó lesz. Tessék mosolyogni.!

— Igen. — János olyan mélyen felsóhajtott, mintha épen az ellenkezőjét akarná mondani és keserűen mosolygott, mikor hozzátette: Most már nincs semmi baj.

Az asszony most már komolyan haragudni kezdett.

— Mondja, igazán bundában üljek itt magánál egész este? — kérdezte majdnem ellenséges hangon és János alázatosan kért bocsánatot. Lesegítette a válláról a bundát és félretette a kanapéra, közben megfogta az asszony kezét és megcsókolta. Az asszony erre megnyugodva ült le a kályha elé, a karosszékebe.

— Üljön ide mellém, a földre — rendelkezett erélyesen. — Ide, a lábam elé. Jól van. Most, ha jó lesz, megcsókolhatja a kezemet. A karomat is.

János leült a földre és megcsókolta az asszony karját. Kató mosolygott és János furcsa, rekedt hangon szólalt meg; közben nem nézett Katóra, hanem csak úgy maga elé bámult a félhomályba.

— Egészen a régi, egyáltalán nem változott. Tudja, hogy ha csak a kis ujját nyújtja nekem, letérdelek és elvesztem az eszemet.

— Úgy, de most már ne nyúljon hozzám többé, — mosolygott az asszony és elvonta tőle a kezét. — Nem akarom. Most beszéljen szépen. Látja, most beszélhet, elmondhat mindent, amit akar, most meghallgatok. Most olyan kedvem van, hogy mindent végighallgatok.

— Miről beszéljek? — kérdezte a férfi és az asszony szinte oktató hangon felelt.

— Arról, hogy szép vagyok és kívánatos vagyok. Arról beszéljen, hogy szeret.

— Beszélhetek a régi dolgokról is? — kérdezte a férfi, de nem várt választ, hanem nyomban beszélt tovább. — Beszéljünk az ágfalvi erdőről, amelyben együtt jártunk két évvel ezelőtt. Ott szerettem meg magát, az erdőben, míg végigjártuk a kanyargós utakat. Akkor talán én is tetszettem magának. Valahányszor erre a napra gondolok, nagyon szeretnék valamit kérdezni magától, de csak akkor lenne értelme, ha tudnám, hogy őszintén felel.

— Őszintén! — nevetett az asszony. — Kedves barátom, nem gondolja, hogy egy kicsit sokat kíván? No, mindegy, azért megpróbálhatom.

— Próbálja meg, — bólintott a férfi. — Mondja meg őszintén: ha akkor, vagy azután, két-három nap múlva odaálltam volna maga elé és elmondtam volna, hogy maga nagyon tetszik nekem, ha megkérdeztem volna, hogy nincs-e magában is egy kis hajlandóság én irántam, nem tudna-e szeretni engem, mit felelt volna erre?

Az asszony türelmetlenül válaszolt:

— Eh, buta kérdés! Hogy lehet ilyent kérdezni!

A férfi nem tágitott.

— Meghallgatott volna?

— Mit tudom én azt most. — Az asszony elégedetlenül biggyesztette az ajkát. — Talán.

János elgondolkozott.

— Talán, — mondta azután. — Nem, biztosan. Akkor meghallgatott volna. Később már nem. Később már rájött, hogy nem csak

tetszik nekem, akkor már tudta, hogy szeretem nagyon. Akkor már nem lett volna az enyém.

— Az csak természetes, — bölintott az asszony.

— Természetes, — ismételte a férfi keserűen. — Természetes, hogy a kedves, hangulatos, futó kaland kellett volna, a szerelem nem kellett. A szerelem már megzavarta, nyugtalanította, zaklatta magát. Ez már sok volt, több, mint amennyit használhatott.

— Ezt nem volt nehéz megfigyelni, — felelte az asszony kelletlenül. — Sohasem titkoltam, hogy ez igaz. Mindig őszintén megmondtam magának azt is, hogy nem érdemlem meg ezt a nagy szerelmet. Mindig intettem, hogy legyen egy kicsit józanabb, legyen okos.

— Ó, hogy szerettem két hosszú éven át! — álmódzott a férfi. — Minden szava hetekig visszhangzott bennem, minden mozdulatában, minden szempillantásában megtaláltam azt, ami az én Katókám volt, ami kedves, finom és nem hétköznapi. Hogy feszült minden idegszálam minden nap, minden percben, hogy örökké készen álljak, ha egy szóval, egy mozdulattal közelebb juthatok magához; de mindig a szívéhez akartam közeledni, sohasem a testéhez. Maga ezt sohasem értette meg. És most, mikor itt van nálam, távolabb vagyok magától, mint valaha.

— János, maga ma nagyon furcsán viselkedik, — nyugtalanodott az asszony. — Maga most csakugyan nagyon ideges. Kimerültnek látszik. Mondja, nem lenne jobb, ha most elmennék és itt hagynám magát, hogy pihenjen egy kicsit?

— Szó sincs róla, — ellenkezett a férfi, az asszony azonban erélyes lett.

— De igen, — felelte határozottan. — Én most elmegyek, János. Ne lásson ebben semmi ellenségeskedést és semmi rosszat. Holnapra, ha egy kicsit megnyugodott és megint lehet majd okosan beszélni magával, újból eljövök. Szavamra mondom, hogy holnap megint eljövök, komoly szavamra és meg is tartom.

— Nem hiszek magának, — felelte a férfi rekedten. — Maradjon itt. Meg kell engem hallgatnia. Látja, túlságosan sok időt adott nekem a gondolkozásra és ez nagy baj. Itt ülök egyedül minden este, most már nem is tudom, hány hét óta és várom magát. Délután telerakom a vázákat virággal, sok piros szegfűvel, fehér gyöngyvirággal. Hat óra tájban leülök ide a kályha mellé, a karosszékre és elkezdem várni magát. Hét óra felé felállok, járkálok a szobában fel és alá. Lassan, nagyon lassan lesz félnyolc, nyolc óra. Akkor már alig bírok magammal, rohanok egyik faltól a másikig. Várok, várok sokáig, végre megint felnézek az órára: még öt perc sem mult el egészen. Milyen lassan, tűrhetetlenül lassan lesz félkilenc, végre kilenc óra. Katóka megint nem jött, hiába vártam. Akkor azután átmegek a hálószobába, megint lefekszem, fáradtan, kimerült idegekkel, összetörve. Közben azonban folyton zakatol, zúg a fejemben valami, mindent végig gondolok magamban, rohanva, kapkodva tízszor, húszszor egymásután és lassankint mindent megérték.

Az asszony valami folyton fokozódó nyugtalansággal hallgatta és idegesen próbálta lecsöndesíteni.

— Jó, jó, — mondta és kedveskedve a férfi kezére tette a kezét. Így volt, most már én is sajnálom. De most már elég legyen ebből. Most már túl vagyunk rajta.

A férfi nem is figyelt rá, csak önmagával törődve beszélt tovább :

— Látja, Kató, rájöttem arra, hogy maga sohasem értette meg az én szerelmemet. Maga csak azt látta, hogy józan és nyugodt tudok maradni maga mellett, hogy hidegvérrel, elragadtatás nélkül tudok végignézni magán és ez bosszantotta. Hozzáfogott, hogy egészen elvegye az eszemet, igazán nem is volt magának nehéz feladat. A keze, a karja, a sima, fehér válla, amelyre rányomhattam az ajkamat, mindent lángragyújtott bennem, ami addig csak szunnyadt. Maga lehúnyta a szemét és mosolyogva túrta a csókomat, nem értette meg, hogy én szenvedek. Nem tudta, hogy bennem minden csepp vér tüzes lánggal ég, a fejem zúg és kalapál, nem látta, hogyan rohanok nap-nap után végig a városon és nem tudom, merre járok, hogyan töltök el egész éjszakákat a maga ablaka alatt, hogyan égeti minden idegszálamat a lázas sóvárgás maga után. Kató, hány hétig tartott ez így szakadatlanul !

— És most, hogy itt van nálam, mit adhat nekem az esztelen szerelmemért? A lelkemért, amelyet egészen magának adtam? Az idegeinek egy-egy kéjes borzongását, egy önfeledt csókot talán, a szívéből azonban legföljebb egy pillanatnyi ellágyulást, részvétet azért, hogy ennyire szeretem magát, mást semmit, többet soha. És tudnom kell, hogy az én lázas sóvárgásom sohasem fog megenyhülni, magából ez a kevés jóindulat pedig egy-kettőre eltűnik. Akkor azután itt állok majd égő szívvel, elhagyatva, reménytelenül. Ó, Kató, ezeken az estéken mindent megértettem. Tudom már, hogy örült, kötözni való örült minden férfi, aki a szívével szereti a nőt. A nő ezért cserébe semmit sem adhat. A nőnek csak játék az, ami nekünk boldogság, vagy szenvedés, élet, vagy halál. A nő, ha még úgy szeret is, ha belehal is a szerelmébe, mindig csak a vérével szeret.

— Feleljek magának valamit ezekre az örültségekre? — kiáltotta felháborodottan az asszony és a férfi furcsán mosolyogva megrázta a fejét.

— Nem. Felesleges.

Az asszony most már nagyon ideges és nyugtalan volt, csak arra gondolt, hogy minél előbb el akar innen szabadulni. Felállt és igyekezett ezt megértetni a férfivel.

— Legfeljebb azt mondhatnám, hogy maga most csakugyan lehetetlenül ideges. Maga ma nem társaságba való. Igazán elmegyek.

— Nem megy el, Kató — felelte a férfi határozottan. — Legalább is most még nem megy el.

— János, ne ellenkezzék velem ! — Az asszony figyelmeztetőleg felemelte a kezét. — Tudja jól, hogy velem nem szabad ellenkezni, mert

akkor szigorú leszek és a végén úgy is csak maga húzza a rövidebbet. Adja rám a bundámat.

— Ha-ha! — A férfi felkacagott. Kató, valahogy nem tudta elhinni, de mégis be kellett látnia, hogy gúnyosan kacag. A férfi gúnyolódva nézett végig rajta, odaállt elé és kijelentette:

— Ez a régi hang, csakugyan egészen a régi. Kedves, naiv teremtés maga, Kató. Tudja, hogy sokkal okosabbnak hittem? Hát igazán nem látja, hogy mennyire megváltozott közöttünk a helyzet? Nem érti, hogy nem vagyok már kutyája, akit pórázon vezethet, nem vagyok rabja, akit gyötörhet és bilincsekbe verhet? Nem, Kató, nem vagyok már az, aki a végén úgy is a rövidebbet húzza. Ellenkezőleg, most itt, a szobában, úr vagyok és én parancsolok.

— Megőrült? — kérdezte az asszony és elsápadt, mert csakugyan érezte, hogy valami olyan változás következett be, amely fenyegető és amely egészen előreláthatatlan volt. Most már tudta, hogy a férfinak valami szándéka, valami titkos terve van és érezte, hogy ezzel szemben majdnem tehetetlenül áll. János olyan szokatlan kemény hangon szólt hozzá, hogy az asszony összerezsent.

— Annál is több vagyok, Kató. Bírája vagyok, kegyetlenül szigorú bírása, aki szörnyű ítéletet mond magára! Kató, mindjárt meg fogja hallani az ítéletet.

Az asszony egy pillanatig meredten állt vele szemben, azután felsikoltott és gyorsan az ajtóhoz ugrott. János azonban megelőzte, keményen megkapta a karját és visszalökte, olyan erélyesen, sőt durván, hogy az asszony rémülten támolgott előle a tulsó sarokba és ijedten nézte, hogy a férfi bezárja az ajtót és zsebrevágja a kulcsot. Azután már halkán, mélységesen megdöbbenve próbált tiltakozni.

— Az Istenért! — Az asszony zihálva kapott levegő után. — Hogy mert hozzám nyulni? Mit akar tőlem? Meg akar ölni? Igazán megőrült? A férfi kielégült haraggal nézett végig rajta és kacagott:

— Hát igazán fél tőlem? — kérdezte és közelebb lépett az asszonyhoz. — Ne görnyedjen össze! Ne legyen gyáva! Legyen fölényes és hideg, mint rendesen!

— János, segítségért kiáltok! — próbált fenyegetőzni az asszony. — Kiugrom az ablakon.

— Nem bánom. — A férfi vállat vont. — Mire megmozdul, mire a száját kinyitja, úgyis mindennek vége lesz.

Az asszony megpróbálta összeszedni az erejét és könyörögve összekulcsolta a kezét.

— De miért? Miért bánt engem? Nem értem. Mindig jó voltam magához. Jusson eszébe, hogy mindig gyöngéd voltam, úgy kiméltem magát, mint még soha egyetlen férfit sem életemben. Látja, most is, végül is eljöttem ide, hogy a magáé legyek. János, mondja, hogy csak tréfál, mondja, hogy nem bánt. János, ugy-e, hogy még mindig szeret?

— Ne féljen tőlem — felelte a férfi komoran. — Nem bántom magát.

Az asszony egyszerre megkönnyebbült, felélénkült, egyszerre csodálkozott, hogy az előbb még félt ettől az embertől, akit olyan jól ismer és akit olyan biztosan tartott mindig a kezében.

— Nem, ugy-e, hogy nem bánt — kiáltott kitörő örömmel. — János, kedves János, minek is ijesztget engem?

Végighúzta a kezét a halántékán, most már azt érezte, hogy az előbb túlságosan megalázta magát és megpróbálta megint helyreállítani a tekintélyét.

— Megijedtem, pedig nem is félek a haláltól. Tudja jól, hogy csöppet sem félek. Magától sem félek. Hát öljön meg, ha akar. Fojtson meg, ha megérdemlem. Idejöhét hozzám, megszoríthatja a nyakamat. Nem bánom, egy szót sem szólok, nem félek semmitől. Hát igazán olyan rossz vagyok, hogy ilyen fogadtatást érdemlek?

— Rossz? — kérdezte a férfi elgondolkodva. — Nem, azt nem mondtam. Nem is tudom, mit jelent ez a szó. Rossz : ez talán semmit sem jelent.

— No látja — kapott a szón az asszony. — Hát akkor minek bántott engem, miért volt goromba hozzám? No, nem baj, majd elfelejtjük, nem haragszom, de most azután legyen megint kedves. Legyen olyan, mint máskor. Mint ezelőtt.

A férfi ránézett és lassan megcsóválta a fejét.

— Annak, aki szeret, nem szabad gondolkoznia — felelte komolyan. — A szerelmes embernek minden szép és minden jó. Mindenben megtalálja azt az értelmet, amelyet keres. Amint azonban az ember gondolkozni kezd, rájön a hazugságokra, rájön arra, hogy a nőnek mindennél több a jól fésült haj, vagy a szépen festett bajusz, hogy minden, ami a nőn felséges és csodálatos, csak üres képzelet. Tegnap még mindezt nem tudtam. Ha tegnap bejött volna hozzám, Kató, még eloltotta volna a poklot, amely bennem ég, még boldogsággá változtathatta volna mindazt az izgalmat és várakozást, amelyik bennem feszült. Tegnap azonban nem jött, csak benézett a konyhába és kikacagott. Ma már semmit sem tehet értem. Ma már nem hiszek magának, nem bízom magában, nem látom szépnek és jónak, sőt biztosan még rosszabbnak látom, mint amilyen. Elkésett, Kató, egy nappal későn érkezett.

Az asszony most jobban és mélyebben megrendült, mint az előbb. Most egyszerre érezte, hogy a férfiben olyan keserves fájdalom ég, amelyért sajnálnia kell, amelytől azonban félni is kell és sietve próbált közelebb jutni hozzá. Nem akarta elhinni, hogy mindez egészen igaz és tiltakozni próbált.

— János, hiszen ez örültség! Az Istenért, ne beszéljen így. Ilyent nem szabad mondani. Azért, mert elmúlt egy nap, egyetlen rövid nap, mikor két teljes évig várt reám, nem szabad így elkeseredni. Egy nap alatt elfelejtette volna, hogy szeret?

— Nem, Kató, nem felejtettem el — felelte a férfi. — Ma is szeretem, épen úgy, mint eddig, talán még jobban, mert most kétségbeesett és reménytelen vagyok. Szeretem, de borzadok magától. Maga soha, soha többé nem kell nekem! De maga nélkül is reménytelen minden. Magával is, maga nélkül is elpusztulok.

Az asszonyban most már mindennél erősebb volt a részvét és a segíteni akarás. Egészen közel lépett a férfihez és rémülten próbálta vigasztalni:

— János, édes, kedves, jó fiú, ne mondja ezt még egyszer. Hallgasson rám, nyugodjék meg egy kicsit. Maga igazságtalan hozzám. Belülről biztosan maga is érzi, hogy túlságba ment, hogy mindezek a csúf és kegyetlen szavak, melyeket nekem mond, nem egészen igazak. Sohasem akartam bántani magát. Egy asszony mindig nagyon fél, ha azt hallja, hogy szeretik. Az asszony annyit csalódik, annyiszor hallja ugyanazokat a szép szavakat, hogy nem tud hinni bennük, amikor megint rákerül a sor, fél, hogy újabb csalódás következik.

— Nem igaz! — felelte a férfi élesen. — Tőlem nem félhetett.

— Nem — adott neki nyomban igazat az asszony — és látja, ez mégis mindig így van. Én azonban mégis tudtam, hogy a magáé leszek. Azt akartam, hogy soká várjon rám és ne kapjon meg könnyen, de bántani nem akartam. János, én is szerettem magát.

— Nem igaz! — ismételte a férfi makacsul.

— Mindig szerettem! — Az asszony kapkodva kereste a szavakat nagy igyekezetében, hogy meg tudja győzni a férfit. — Most is szeretem. Látja, eljöttem magához. Nem hisz nekem? Hát nézzen rám, jöjjön ide hozzám, csókoljon meg János, csókoljon úgy, mint már annyiszor. Szeretni fogom, hű leszek magához. Ne rontson el mindent, ami szép lehetne az életünkben, túlhajtott okoskodásokkal. Hallgasson rám. Szeretem, esküszöm.

Egészen közel lépett a férfihoz, odasimult hozzá, a két karját a nyaka köré fonta és csókra nyújtotta a száját felé. János egy pillanatig tanácstalanul nézett a szemébe, de azután összerezett, ellökte magától és szinte rémülten kiáltott rá:

— Menjen! Menjen innen!

Az asszony megdöbbenve elhúzódott, a férfi kinlódva összegörnyedt és a szívére szorította a kezét.

— Késő — ismételte üresen, tompán döngő hangon. — Mondom, hogy késő. Túlfeszítette a húrt és tegnap, tegnap megszakadt bennem valami.

— János! — kiáltott az asszony és sírva fakadt, a férfi azonban nem nézett rá, kimerülten támaszkodott egy szék támlájára és onnan bámult maga elé.

— Nem akarok még egyszer térdelni maga előtt — mondta töredezetten. — Nem érdemli meg. Nem is segíthet rajtam, most már hiába próbálja. Magán sem segíthet, megmondtam már.

Hirtelen felkapta a fejét, a hangja újból erélyesen csengett, amint felkiáltott :

— Kató! Nincs kegyelem!

Az asszony remegve hátrált előle és nem tudott szólni, a férfi titokzatosan suttogó, letompított hangon folytatta :

— Valami közünk mégis csak volt egymáshoz. Érezte, hogy szeretem, maga is megszokott engem ennyi idő alatt, valami ragaszkodást csak érzett irántam. Mégis összetört, meghasonlott, életképtelen emberré tett. Most végig fogja nézni, hogy én, aki szerettem, aki szeretem most is, elmondhatatlanul, itt, a szeme előtt meghalok.

A zsebébe nyult, azután magasra felemelte a kezét. Egy fényes kis revolver csillogott benne és az asszony esztelen rémületében felsikoltott : Előugrott és kinyújtotta a kezét a revolver után és hogy a férfi egy parancsoló mozdulattal távoltartotta magától, reszketve, elkékült ajkakal kezdett könyörögni.

— János, az Istenért, megállj. Nem, te nem tehetsz ilyent. Ez nem méltó hozzád. Azt mondtad, hogy nem bántasz és most mégis megölsz. Engem is megölsz. Akkor inkább előbb engem ölj meg. János, ez kegyetlenség. Nem gondoltad jól meg a dolgot. Képzeld csak el, mi lesz velem. Ide betörnek és én itt állok melletted, a te szobádban. Ilyen szörnyű botrányt nem lehet túlélni, hogy is gondolhattál ilyet. János, az Istenre kérlek. Mindig úriember voltál, te nem bánhatsz el egy asszonnyal így! Egy asszonnyal, aki végeredményében mindig csak jót akart neked!

A férfi megdöbbenve nézett rá. Tágra nyílt szemekkel nézte, a tekintetében előbb olyan vad tűzláng csapott fel, hogy az asszony minden bátorságát elvesztette, de azután ez a tűz ellobbant és csak valami tompa, fátyolozott megtörtség maradt utána. A férfi összecsukslott, lebocsátotta a kezét. Tántorogva lépett a karosszékhez, leült, azután megszólalt, csöndesen, halkán, majdnem közönyösen.

— Igazad van. Bocsáss meg, hogy erre nem gondoltam. Teljesen igazad van és az csak természetes, hogy téged semmi más nem érdekel a dologban, csak ez az egy. Téged nem szabad szégyenbe dönteni. Elmehetsz, Kató.

Az asszony egy pillanatra úgy érezte, hogy most szégyelnie kell magát és megpróbált könyörögni :

— János, az Istenre kérlek . . .

— Eredj! — felelte a férfi, változatlanul nyugodtan.

Az asszony még egy pillanatig habozott, azután már csak azt a reményt látta maga előtt, hogy elmenekülhet és kishitűen mondta :

— Bezártad az ajtót.

— Vagy úgy — bölintott a férfi. A zsebébe nyult, előkotorta a kulcsot, azután felállt és kinyitotta az ajtót. Kató magára kapta a bundáját, megindult az ajtó felé, de közben még egyszer megállt és feléje nyújtotta a kezét.

— Öt percet adok neked — szólt rá a férfi hidegen és élesen. — Az alatt tűnj el innen, tűnj el még a környékről is. Eredj!

Az asszony még egy pillanatig állt, azután azonban, hogy a férfi tekintete fenyegetően nagyot villant, összefogta a vállán a bundáját és elrohant. János egy pillanatig utánahajolva figyelte a lépései könnyű neszt az előszobában, azután becsukta az ajtót. Lassan keresztülment a szobán, a kályha előtt leült a karosszékre és újból a kezébe vette a revolvert, amely fényesen, hidegen csillant meg a kandallóban már csak alig-alig ízzó parázs vöröslő visszfényében.

Thury Lajos.

BÉKÉTLENEK.

Néha közétek ülnek az esték

s a csók

*olyan járadlan húzódik meg a szájatok szélén,
mintha csókkal egymást sohase illette volna
ajkatok.*

Néha közétek ülnek az esték

s a szerelem

*olyan hűvösen vándorol fagyos szívek közt,
mintha sohase ültetek volna egybe-körbe
anyátokgyujtotta tűzhely parázsánál.*

A veríték is hasztalan volt,

mi elgyöngyözött

apátok homlokán nehéz munkában,

a közös földre:

mi haszna, —

most haragoszölden lángol a dudva

s dér csipte meg a rózsafát.

*Pedig apátok holtján a feszületre meredt esküvő
ujjatok: az Isten lássa, köztünk marad a szeretet...*

Azóta nem tudtok osztolni munkán,

keserűségen

és a mézen;

ha villám ver, — tiedbe sujtott,

ha láng lobban —: nem az én portám...

Fekete Lajos.

BIHARI JÁNOS 1764—1827.

AVILÁGHIRŰ magyar cigányzszeni, halálának 100 éves évfordulója alkalmából, ismét az érdeklődés előterébe került. Életrajzi adatainak, műveinek pontos megállapításával (Major E.: Zenei Szemle 1928) fontos lépés történt arra nézve, hogy alakja a legendák homályából hű történeti megvilágításba kerüljön. De csak egy eljövendő Bihari összkiadás fogja magyar zenetudósainknak lehetővé tenni azt, hogy műveinek teljes megismerésével a magyar zenetörténetben elfoglalt helyét pontosan megállapítsák. Mi most egy pár fontosabb adattal a nemzeti kultúrára kétségtelenül nem csekély jelentőségét óhajtjuk kiemelni.

Milyen volt Bihari fellépése előtt Magyarországon a zenekultúra? Mit jelentett Bihari működése a nemzeti kultúra szempontjából abban a korban, amelyben élt?

A XVIII. század zenekultúrájában Európaszerte általános jelenség a nyilvános koncertélet hiánya. Részint gazdag főurak tartanak fenn házizenekarokat saját költségükön — ahol sok tag a személyzetből telik ki, — részint diákok, egyetemi hallgatók saját gyönyörűségükre muzsikálnak a «collegia musica» összejövetelein. Hivatásos zenekarok, szólóhangversenyek csak a század végén tűnnek fel. Mozart 1751-ben játszik először nyilvánosan Bécsben egy zongoraversenyt, 1750-ben kezdenek ugyancsak itt háromszor hetenkint «zenei akadémiákat» tartani, amikből Bécs nyilvános zenei élete később olyan hatalmas mértékben fejlődik ki.

Főuraink Mária Terézia uralkodása idejében zenei műveltségükkel és ízlésükkel is a nyugati kultúra szolgálatában állanak. A XVIII századi magyar főúri zenekaroknak alig van közülük a nemzeti művészethez. A Haydn vezetése alatt virágzó eszterházai és kismartoni zeneélet, az Erdődy és Grassalkovich grófok zenekara Pozsonyban, a Végheky Vereben, a Károlyi grófoké Megyeren, Batthyány József hercegprímásé Nagyváradon, idegen művészek fejlődését segítik előre. A «Wienerisches Diáriumban» hosszú leírását olvashatjuk az udvari vendégek tiszteletére rendezett főúri ünnepségeknek, ahol sohasem hiányzott a házizenekar szereplése. Így többek között igen jellemző a korra az 1773-ik évi Diárium beszámolója Mária Krisztina főhercegnő és Albert főherceg Grassalkovich gróf iváncái birtokán tett látogatásáról:

«A királyi fenségeket a birtok határánál üdvölvéssel, trombitákkal és dobpergéssel fogadták. Ebéd előtt *parasztláncokat* mutattak be, majd a kerti folyón hajósétát rendeztek. Az első hajó török formára volt megépítve, a benneülő zenészek török zenét játszottak. Mind ők, mind az evezősök török kosztümben voltak öltözve. A második hajó holland fregáttot imitált; a személyzet és a hajó almazöld, rózsaszínű és ezüst színben pompázott. Azután következett a gróf saját tábori zenekara hollandus hajón, egyforma uniformisban. Majd velencei gondolák sárga-kék-ezüst libériás királyi inasokkal.»

Ime a parádés, színpompás barokk-kor magyar főura, aki az ünnepies

trombitákban, dobokban bővelkedő török zenét részesíti előnyben, török, holland kosztümökben tetszeleg magának, mintha hírét sem tudná a gyönyörű nemzeti viseletnek.

Amint szegény, hányatott életű, de lelkes tanáreberek voltak Mária Terézia alatt a nemzeti nyelvű kultúra apostolai, úgy a nemzeti zenét is diákkarok mentik meg a teljes hanyatlástól. Sárospatakon, Debrecenben többszólamú diákkarok működnek, melyek a népies, világi énekeket karolják fel.¹

A XIX. század elején fontos lépések történnek a zenei művelődés ügyében.

A gróf Festetich Györgytől megalapított keszthelyi Georgikkonnal kapcsolatban a gróf költségén zeneiskola is működik, aminek «próbatételeiről» beszámolnak a korabeli folyóiratok: «Este a theátromban musikális akadémia volt, ahol a musika iskola nevendékei concerteket játszottak». (Magyar Kurir 1818, 408. l.)

Budán a várban a volt Erdődy grófi palotában működik a királyi budai zeneiskola Seyler Józsefnek, a budai főtemplom karnagyának vezetésével. Ugyancsak Seyler karnagy az, aki Szent Cecilia ünnepén, 1819 nov. 22-én, 150 tagból álló zenekarral adja elő a Ferenciek templomában Cherubini miséjét. (Ofner u. Pester Zeitung 1818, 866. l.)

Ugyancsak ebben az évben alakul meg a pesti zenei egyesület. Létrehívásában Schedius Lajos és Babnigg Mihály szereztek maguknak érdemeket. Előbbi az egyetem nagy hírű esztétika professzora, utóbbi evangélikus énektanár, aki az akkori ev. iskolák élénkebb szellemi mozgékonyágát, nagyobb esztétikai fogékonyságát hozta magával. A tagok eleinte dilettánsok, később hivatásos zenészek. Tagsági díj egy évre 2 frt. A próbákat szombaton tartják. Kezdetben 200 hallgatót és 90 tagot számoltak. Havonta két koncertet vagy a Hacker szalában, vagy a Magyar Király szalában tartottak. Igazgató Cibulka Lajos volt. Az egyesület nagy lelkesedéssel dolgozik, úgy hogy a következő évben már Haydn Teremtés című oratoriumát adják elő.

Magyar nevekről, magyar zenéről csak elvéve olvashatunk Bihari fellépése előtt (1801). Például az 1800. év február 15-én tartott utolsó pesti álarcos redout alkalmával az Ofner u. Pester Zeitung szerint (1800, 178. l.) 16 pár nemzeti táncokat mutatott be, vagy Sopronban Ocsai Balogh Péter temetésén harmóniás énekek tartattak, amelyeket Gyenge László harmadfélesztendő primánus vezetett, ki több jeles alkalmatosságoknál is szívesen forgolódott a harmóniás énekre való tanítgatására némely magyar ifjakkal. (Magyar Kurir, 1819.)

A pesti és budai városi színházakban előadott operák, balletek természetesen szintén nem jöhetnek számításba a magyar zeneművészet szempontjából.

Ezzel az alapján még teljesen túlnyomóan idegen szellemű német kismesterektől irányított zenekultúrával szemben Bihari fellépése döntő jelentőségű volt. Vele, Csermákkal és Lavottával megszűnik a névtelen magyar zenetörténelem és kezdődik a virtuózok korszaka. A palotás és a verbunkoszene e három nagy mesterében a felújulás korának nemzeti művelődési eszménye, a II. József uralkodása alatt mind erősebben fellángoló nemzeti felbuzdulás a zenében is megkapja a maga méltó reprezentánsait.

A palotás zene előképei idegen eredetűek voltak. Az arisztokraták régi

¹ Szombathi Jánosnak, a sárospataki pr. kollégium professzorának 1730—1823 és története megírójának itt nagy érdemei vannak, mert a néptől sok régi énekes könyvet szerzett meg a kollégium könyvtára számára.

táncaiból, a minétből, gavotteból, ecossaiseból nőttek ki. Ezekből és a népi táncokból átgyúrt verbunkból Bihari egy sajátos új magyar stílust teremt, amely nagy méltóságával, «ázsiai gravitásával» nagyszerű művészi ösztönnel tudta kifejezni az akkori magyarság lelkét. Az igazi népies jelleget ez a kor nem kedvelte. Hiszen Verseghy Ferenc magyar költő létére német dallamra írt szöveget vagy a német Sperontes dalgyjütemény mintájára hangszeres darabokat lát el szöveggel. Berzsenyi, Kazinczy szintén nem kedvelik a népiest, legfőbb törekvésük, hogy a klasszikus formákba magyar lelket öntsének. Így a palotás zene mestereinél is megtaláljuk a klasszikus szonátaforma, a klasszikus zenei figurák utánzását, de ezt magyaros jelleggel látták el. A szonáta andantéjából lett a lassú magyar, a hallgató nóta, a trióból a figura vagy kadencia, amely virtuóz cifrázatokkal vezetett át a «Friss» tételhez.

Sajnos Bihari, mint a többi cigányok, autodidakta volt, aki a hangjegyeket világeletemben sem ismerte, így műveit mások jegyzik fel vagy írják át zongorára. (Mohaupt, Ruzitska.) Részben Bécsben, részben Pesten jelennek meg. Képzeltetjük, mennyi elveszett így ezáltal a szerzemények eredeti szépségéből, abból a nagyszerű lendületből, játékmódból, amellyel Bihari országszerte a legnagyobb lelkesedést tudta kelteni. Egykorú feljegyzések adnak csak fogalmat arról, micsoda fontos, elmaradhatatlan kiegészítő része volt Bihari zenéje e kor minden jelentősebb ünnepegeinek, főképp nemzeti mozgalmainak. Pozsony, a Mária Terézia alatt még teljesen Bécs kultúrájának hatása alatt álló őskoronázó város, az 1811/12., majd az 1825/26-iki országgyűlés alkalmával — amely országgyűlések főszínterei voltak a nemzeti nyelvért folyó küzdelemnek, a deák nyelv közéleti uralma ellen — a legnagyobb nemzeti lelkesedésnek volt tanuja. Ennek a lelkesedésnek hatalmas szítói lehettek Bihari édes-bús hallgatói, tüzes frissei. A mult század idegen érzésű arisztokráciájának dédelgetett kedvence, a bécsi udvari bálokon nemzeti büszkesége lett az egyszerű magyar zenepoéta. Liszt «Des Bohémiens» című művében alig talál szavakat arra, hogy Bihari játékatól való elragadtatását kellőképp kifejezze.

Bihari, Csermák, Lavotta magyar nótáinak, táncainak kiadása céljából egy külön társaság alakul, a «Veszprém Vármegyei Musika Intézet» (1823.). Ez az első ilyen intézet, amely tudatosan és kimondottan a nemzeti zeneművészet ügyét szolgálja. Sebestyén Gábor kir. fiskális, az intézet lelkes megalapítója, helyes érzéssel a főúri hölgyekhez fordul támogatásért, mert úgymond: «A nemzetek története bizonyítja, hogy a' nemzeti Literatura addig, míg a szépnem pártfogása alá nem vette, főbb lépcsőre soha sem emelkedett» (Tud. Gyűjt. 1825. III. köt.).

Megragadó az a nagy nemzeti érzés, ami e kor kultúrharcosaiban kivétel nélkül él. A Veszprém Vármegyei Muzsika Intézet ugyanazokat a törekvéseket szolgálja, mint Bessenyei. Decsi Sámuel, Kármán, Csokonai nagy nemzeti kultúrprogrammjai. Különféle utakon, de mind egy célért küzdenek: a magyar faj emeléséért, a nemzeti öntudat életrekeltéséért.

Sebestyén Gábor a következő szavakkal hívja fel az Intézetre a nagy-közönség figyelmét:

«Minekutána sok szép eredeti Magyar Nóták, a' közre nem' botsáthatás miatt, igen keveseknél, és tsak kéziratokban' s szinte örök feledékenységben maradni tapasztaltatnának: tehát, hogy a' Szívnek és Léleknek nemesítése, a' jobb izlés és a nemzeti érzés, mint minden pallérozottabb nemzeteknél, közöttünk ezen a tsatornán és gyarapodjék' s az eddig kevesektől esmért jeles darabok többekkel közöltessenek, különösen pedig, hogy ezáltal Compositoraink

s jobbakra, szebbekre s' nagyobbakra buzditassanak a' muzsikában gyönyörködők' kedvéért, a' honi muzsikuskoknak megkapható jeles Darabjaiból, egy ahoz értő Művész' felvigyázása alatt Fortepianora alkalmaztatva, ily homlokírással: Magyar Nóták fogásonként, s' minden fogást más-más magyar Dámának ajánlva, minél többet' közre botsítani' s azokkal a' Nemzeti Magyar Nóták' kedvelőinek a' legillendőbb áron szolgálni.»

Ezeket a Magyar Nótákat Ruzitska Ignác alkalmazta Fortepianora. 15 «fogásban» jelennek meg 1823—1832-ig. Ezek közül az első fogás legelső száma Bihari lassúja, amit ma Requiem fia halálára címen ismernek. A VI. fogásban a 41. számú primitiális lassú magyar, a IX. fogásban a 68. számú «A felséges Magyar Királyné koronázására» (1826.) (I. Ferenc negyedik neje, Karolina Augusztia) írt Magyar Nóták a legismertebb szerzeményei.

Minden fogást ékes stílusú levéllel ajánlotta Sebestyén egy-egy főúri hölgy pártfogásába. Ezekre a levelekre érkezett válaszok közül talán a legszebb gr. Batthyány Istvánné, szül. Bolza Antonia grófnő válasza, akinek a hét Bihari nótával is bővelkedő III. fogást ajánlották. «Édes Hazámnak ditsőségét mindenkor ohajtván, nagyon örvendtem, hogy Hazámfiak a' Magyar Nemzeti Nótákat a' külfölddel is megismertetvén, azon fondor rágalmazásokat, a' kik azt vitatni bátorokdtek, hogy a' minden nagyot és szépet betsülni tudó magyar a' szép Mesterségekben hátra vagyon, semmiségekbe visszataszítják: — de midőn a III.-dik fogásbeli Magyar Nótákat nékem ajánlta látom, örömem határt nem ismer. Illy, egy nagy nemzet előtt történt megtiszteltetés érzékenyen érdekelvén szívemet, kérem tisztelt uraságotat, ne terheltessek buzgó köszönetemet az Egyesület érdemes tagjainak tudtára adni, s őket a' további munkálkodásra, mely által magoknak halhatatlan nevet szerezni fognak, serkenteni. Én részemről iparkodni fogok, igaz hálámat leginkább azzal bébizonyítani, hogy szeretett hazámnak, gyermekeimben érdemes fiakat nevelhessek, a' ki állandóul maradok Uraságotnak igen jó akarója stb.»

Ez a levél mindennél ékeesebben szól arról, hogy Bihari és társai magyar nótáikkal milyen nagy fordulást tudtak előidézni arisztokratáink zenei érdeklődésében. Főúri asszonyaink kitüntetésnek veszik, ha a magyar nótákat pártfogásukba ajánlják.

Bessenyei a felújulás korának nagy előharcosa pár évtizeddel előbb tiltakozik a vád ellen, hogy veleszületett restségénél fogva a tudományoknak szépségére és hasznos voltára érzéketlen a magyar. «A tehetség megvan a magyarságban, de hogy a tudományok izét nagy része még sem érzi, annak az az oka, mert a maga nyelvével nem kóstolhatja.» Milyen jól találnak ezek a szavak a kor zenekultúrájára is. Hogy mennyire megvolt a tehetség a zene terén is a magyarságban, erre csak egy példa Bihari, Csermák, Lavotta kifogyhatatlan gazdagságú melódikus invenciója. A palotás zenével és verbunkossal megteremtik azt a zenei nyelvet, amelyet megértett és lelkesedéssel tett magáévá a felújulás korának egész magyar társadalma. Nem voltak tanult zenészek, csupán istenáldotta tehetségük segítette őket abban, hogy a külföld ezt a zenei nyelvet, mint nemzeti művészetet ismerje meg. Hány és hány klasszikus zeneszerző használta fel dallamaikat, virtuóz modorukat magyar vonatkozású műveikben! (Beethoven, Schubert, Massenet, Joachim stb.)

A harmincas években, mikor Bihari már nem volt az élők sorában, a palotás zene tovább él a művelt magyar zenésztársulatok körében. Főképp a kitűnő muzsikusk és áldozatkész hazafi gr. Fáy István karolja fel az általa létrehozott «Felső Magyarországi Musika Egyesület» koncertjein. Évenként

háromszor négy napon keresztül tartott a tek. táblabíró zenekar (tagjai jórészt dilettáns táblabírák) és méltóságos igazgatója (Fáy gr.) Abauj-Tornamegyében Fáy községben a gróf kuriájában «Musikai Akademiákat». Az első magyar koncertek ezek, amelyek Bihari szellemében tovább működve, nem kis érdeket szereztek a nemzeti zene fejlesztésében. (Lásd Ujfalussy Mihály jelentései a Felső Magyarországi Musika Egyesület működéséről. Tud. Gyűjt. 1831, I. 1832, IV.—VIII. köt.) Gr. Fáy, 1857-ben «Régi magyar zene gyöngyei» címen a palotás zene mestereinek több művét zongorára alkalmazva adja ki.

Egy dicsőséggel teli pályafutás után, 1827 ápr. 26-án halt meg Bihari. Ma, midőn 100 év után ismét egy nemzeti renaissance korát éljük, reméljük, hogy a magyar verbunkos fénykorának különféle könyvtárakban elszórt, porosodó, részint kéziratok dokumentumai talán végre mégis csak a nemzet közkinccsivé lesznek, ezzel is segítve betölteni a magyar szellemtörténet nagy zenei hézagait.

Prahács Margit.

SZEKSZÁRDON.

*A szives-arcú házak közt mosolygva
Egy obsitos áll: Hány, a viléz.
Köti kalandját jókedvű csokorba,
Tódtlva tettét s rá esküdni kész.*

*Tetszik szívünknek a torz e világa,
S e halhatatlan emberi alak,
Ki mesterien gyujtja kedvre, lángra
Énünket, mely terhektől roskatag.*

— *Azaz . . . nem Hány: Garay regél,
A Kont szerzője, Szekszárd nagy szülöttje
Fejeltkezik egy vig tereferén.*

*Az élet üzle, őt is gond gyötörte.
De mind ezen túl, révbe' kikötött:
A szent szekszárdi trófeák között.*

Havas István.

A BŰNÖS.

- Neve?
- Mátray Ernő.
- Foglalkozása?
- A lélektan magántanára vagyok az egyetemen.
- Hány éves?
- Harminckettő.
- Családi állapota?
- Özvegy vagyok.
- Bűnösnek érzi magát?
- Igen.

A törvényszéki tárgyalóterem hallgatóságán a meghökkenés borzongása futott át.

A szőnyegen forgó bűnügy emberemlékezet óta a legizgatóbb szenzációja volt a fővárosi társadalomnak. Két hónappal ezelőtt egy parkettáncosnőt meggyilkolva találtak a lakásán. Fehérneműs szekrénye kifosztva, szóval rablógyilkosság történt. A rendőrség egy-két napig hiába nyomozott, az első hét végén azonban letartóztatta Mátray Ernő egyetemi magántanárt.

Az eset természetesen kínos feltűnést keltett. A fiatal tudós a legelőkelőbb budapesti társaságoknak kedvelt tagja volt s tudományos pályája is szépen indult. Ezelőtt másfél esztendővel megházasodott, de felesége tíz hónapi házasság után meghalt, mire a magáramaradott fiatalember visszavonult életet kezdett élni, majdhogynem búskomorságba esett. Barátai aggódtak érte és egymásközt többször emlegették, hogy talán egy új házasság tudná csak a sorssujtott embert kedélyileg helyreállítani.

Ehelyett magáramaradottságának hatodik hónapjában letartóztatták. A hírt először sem barátai, sem ismerősei nem akarták elhinni. Majd pedig azzal vigasztalták magukat, hogy a fiatal tudós alighanem valami rendőri tévedésnek esett áldozatul. Egy-két nap mulva bizonyosan szabadon bocsátják. Reményük nem vált be: Mátray Ernőt letartóztatásba helyezték. Barátai ekkor még mindig azzal a reménnyel bíztatták magukat, hogy a törvényszéki tárgyalás végét fogja vetni ennek a képtelen gyanúnak.

És most — ez az igen!

Szóval bűnös! Maga bevallja! A kiváló tudós, az előkelő társaságokban forgó úriember — rablógyilkos!

A közönség még fel sem ocsúdott ámulatából, amikor megszólalt az elnök:

— Mondja el részletesen, mikép történt az eset.

— Méltóságos elnök úr! Tekintetes törvényszék! Igen! El fogok mondani mindent! Vizsgálati fogságom ideje alatt volt időm jól átgondolni azt, amit tettem s azt hiszem, a kellő formát is meg fogom találni, hogy magam megértessem. A lélektant adom elő az egyetemen: megpróbáltam hát magammal szemben is a legtárgyilagosabb, a legtudományosabb hidegségű szempontot alkalmazni. Nem hiszem, hogy lelkemnek egyetlen rezdülését ki ne nyomoztam és meg ne értettem volna.

— Igenis! Én gyilkoltam meg Hinze Mártát! Én fosztottam ki a ruhásszekrényét! A szerencsétlen lányt azelőtt nem ismertem, akkor este... akkor éjjel láttam először. Hogy tettemnek indoka teljes világossággal álljon a tekintetes törvényszék előtt, kénytelen vagyok lelkiállapotomról részletes képet rajzolni.

— Amint méltóztatnak tudni, özvegy vagyok. Másfél évvel ezelőtt nősültem s tízhónapi boldog, igen boldog házasság után, elvesztettem a feleségemet. Ez a csapás életem legnagyobb megrendülése volt. Feleségem és én nemcsak szerettük egymást, hanem lelkünk legmélyéig harmonizáltunk is egymással és én azt reméltem, hogy életem legnagyobb munkáját az ő segítségével fogom majd végrehajtani.

— Tudományos munkát ért? — szólt közbe az elnök.

— Ó nem, sokkal nagyobbat. Lelki életem teljes kiépítését. Feleségem nemcsak megértő társam volt, hanem intellektusának és temperamentumának olyan értékei is voltak, amelyekkel támogatott, amelyekkel kiegészíthetett engem. Egymást vezettük és együtt, kézenfogva akartunk emelkedni a legnagyobb emberi magasságok felé! És egyszer csak — egy hirtelen meghülés, egy heti betegség és — vége. Mindennek vége! Nem akarom itt részletezni, hogy mit éreztem ekkor! Elvégre mindenki vesztett már az életben szülőt vagy gyermeket, hitvestársat vagy barátot, — mindenki tudja hát, hogy ez mit jelent.

— Elég az hozzá, a csapás teljesen lesújtott. Azt tanácsolták, keressék a munkában enyhülést. Ez a rendes, banális vigasztalás! De mikor a gondolataim sehogysem akartak, sehogysem tudtak rendbe verődni! Sőt — eleinte magam sem akartam őket munkára fegyelmezni. Úgy éreztem, hogy minden gondolat, amit nem róla gondolok, hűtlenség az ő emléke ellen.

— Nemsokára azonban magam is éreztem, hogy ha ez az akaratrokkantó fájdalom huzamosabb ideig tart, elveszett ember vagyok. Mert tekintetes törvényszék, én már rég megállapítottam magamról — teljesen tudományos tárgyilagossággal, minthogyha idegen emberi lélekről lenne szó —, hogy egy bizonyos tekintetben beteg vagyok. Ha egy gondolat hatalmába kerít, csak a legverejtékesebb akaratmegfeszítéssel tudok szabadulni tőle. Napokon, heteken, sőt hónapokon keresztül nyűgöz magához, rá *kell* gondolnom, körülötte *kell* szaladnom,

akárcsak Dante poklában a szélfújta lobogó körül a kárhozottak serege. Ez a görcsös kapaszkodás ugyanahhoz a gondolathoz, ez — jól tudom — patológikus bennem, ez már a monománia birodalma.

Az elnök egy szemrebbenést vetett a védőügyvéd felé. A fiatal tudós észrevette a tekintetet s nyomban válaszolt reá.

— Mindamellett tiltakoznám ellene, hogy elmeorvosi szakvéleményt kérjenek rólam. Ha beteg vagyok is, semmiesetre sem annyira, hogy beszámíthatatlan volnék. A körülöttünk nyüzsgő emberek tekintélyes hányadának szintén van patológikus pontja, anélkül, hogy tudatára ébredne ennek. A társadalom az ilyenektől is teljes normalitást követel s a társadalomnak igaza van. Hogy tarthatnék én számot kegyelmesebb elbírálásra, csak azért, mert én véletlenül rendelkezem azzal az intelligenciával, hogy a magam lelki rendellenességét meg tudom állapítani?

— Ott hagytam el, hogy egy-egy gondolat néha szinte börtönbe zár, szívós erővel magához láncol. Így volt most is. Minden gondolatom a feleségemre vonatkozott s bár — mint mondtam — az első hetekben nem is akartam másra gondolni, egy idő múlva éreztem, hogy ennek nem szabad sokáig így tartania. Módszeresen akartam magam ebből az eszmekörből kiragadni s kezdtem a külsőségeken. Elhatároztam, hogy kiköltözöm abból a lakásból, ahol minden órá emlékeztet s az új lakásban a bútorokat is egészen másképen állítom fel, hogy az asszociáció-lehetőségeket ezzel is csökkentsem.

— Két hónap múlva találtam is lakást, még pedig Budapest ellenkező részében. Ezt is szándékosan tettem, hogy még az utcák is, amelyeken ezentúl járni fogok, mások legyenek, mint amelyeken együtt sétálgattunk.

— A sors azonban másképp akarta! Épen oda állított nekem csapdát, amerre felé menekülni akartam. Egyik kényszereszmekörből a másikba lökött át, egy még szörnyűbbe. Szörnyűbbe, mert az előbbi csak az akaraterőm bénulását okozta, ez pedig végső fejleményében tette, gonosz tettere ösztönzött...

— ...Mikor csomagoltam, természetesen feleségem ruháit is rendre elő kellett szednem. Hogy minő érzések között történt ez, most nem részletezem, amit majd még elmondok, abból úgyis kiderül. Elég az hozzá, hogy alsó ruháit, fehérneműjét, harisnyáit két külön kosárba raktam. Ezek a kosarak a bútorszállító kocsinak az ajtaja mellé kerültek. ...Az ajtó, úgy látszik, rosszul záródott, útközben kinyílt ...s a kosarak eltűntek ...Ellopták őket ... Igen, ellopták ... És itt kezdődik az én katasztrófám ...

A vádolt arca fájdalmasan megvonaglott s beszédét pár percre megszakította. Az elnök közbeszólt:

— Nem értem ... Hát annyira értékesek voltak azok a ... ruhadarabok?

A fiatal tudós vonásain egy pillanatig valami megvetésféle szaladt át, azután rekedt hangon szinte súgta:

— A feleségem fehéreneműi voltak.

— Igen, ezt tudjuk! De hiszen ön épen az emlékektől akart szabadulni s ezek a kosarak is emlékeket tartalmaztak.

— Én egy megbénító gondolatkörből akartam szabadulni s egy másikba kerültem bele.

— Szíveskedjék magát világosabban kifejezni!

— Igen, igen, világosabb leszek, bár ami most következik, azt elmondani számomra a legnehezebb, a legkényesebb, a legkínosabb! Ki kell teregetnem a magam szerelmi életének legtitkosabb redőit.

Az elnök az ügyész felé fordult.

— Amennyiben az ügyész úr zárt tárgyalás elrendelésére tenne javaslatot...

A vádlott közbevágott.

— Nagyon kérem, méltóztassék megengedni, hogy a nyilvánosság előtt beszéljek tovább. Nekem is könnyebb lenne pusztán a törvényszék számára felfednem magam, de bizonyos okokból a nyilvánossághoz szeretnék szólni. Egyfelől jogom van hozzá, hogy barátaim és ismerőseim ne tartsanak közönséges, szennyes indulatú rablógyilkosnak. Másfelől nekik is meg akarom tenni azt a szolgálatot, hogy velem való barátkozásuk miatt ne kelljen pirulniuk.

— Jól van tehát, beszéljen. Figyelmeztetem azonban, hogy kerülje a túlságosan erőteljes kifejezéseket.

— Mikor új lakásomba érve, észrevettem a ruhadarabok eltűnését, a kétségbeeséssel határos indulat kerített hatalmába. Egy pillanat alatt végigszáguldottam azokon a lehetőségeken, amik ezekkel a holmikkal történhettek. S a logikának könyörtelen következetességével természetesen a legkínosabb eredményig jutottam. Hátha ezeket a lopott holmikot valami céda nőszemély vásárolta meg!... Nem tudom, meg méltóztatnak-e érteni, de engem a legutolsó csepp véremig fellázított az a gondolat, hogy ki használhatja ezeket a fehéreneműket, amelyek az én tisztalelkű feleségem testét érintették, amelyekhez házasságunknak szent emlékei fűződnek. Hiszen a mi viszonyunk még az ölekezés pillanatában is valami magasztos és nem földi volt. S ami a lelkek ölelése nélkül állati és undorító, az szent és isteni, ha a lelkek kapcsolatát jelenti. És én most elképzelttem, hogy micsoda öleléseknek lesz majd tanuja, micsoda förtelmes vágyaknak raffinált felfokozója lesz az a kis ing, az a...

— Jó, kérem, szíveskedjék a részleteket átugrani.

— ... Amint a két kosár eltűnéséről értesültem, azonnal rohantam a rendőrségre és kértem, könyörögtem, hogy kerítsék elő őket mentül előbb. Nem értették meg az én nagy felindulásomat, igaz, hogy ottan még egyébről nem beszéltem, mint anyagi veszteségről. Akkor még nem jutottam odáig, hogy lelkemnek legsötétebb redőit a napvilágra nyissam. Panaszomat írásba vették, a legjobbakat ígérték s természetesen — hiába nyomoztak... Vártam hetekig, hónapokig, sür-

getőztem többször, minden hiába!... Újabb, még nyomasztóbb gondolatcsoportnak lettem martaléka, s még hozzá képzeletemnek minden démona életre támadt s a legundokabb, legaljasabb förtelmeket rajzolta elem... Jó, nem részletezem őket, csak annyit akarok mondani, hogy képzelődésem lelkeségemet olyan tájakra hurcolta el, amelyek eddig ismeretlenek voltak számomra. Tekintetes törvényszék, én házasságom előtt is sokkal tisztább életet éltem, mint a férfiak legnagyobb része, s hogy házas életem minő volt, azt már érintettem. Én mindekkorig erotikus fantáziámat fegyelmezni tudtam... De most!... Szent Antal megkísértetésének minden démona rám szabadult!... Amikor fantáziám végignyargalta mindazokat az eshetőségeket, amik ezekkel a csipkés kis holmikkal történhettek, agyforraló és képzeletszédítő képek táncoltak előttem s képzeletemben valóságos bacchanáliák viharzottak végig!... Így gubbasztottam a legborzasztóbb állapotban hónapokon keresztül otthon, egyetemi leckéimet nem tartottam meg, tudományos munkásságom abbamaradt, a társaság nem érdekelt, csak jártam a szobámban fel és alá, fel és alá, fel és alá... Barátaim aggódni kezdtek értem. Többször felkerestek, ismerősök körébe akartak vinni, nem sikerült. Ők persze nem tudták, hogy micsoda gondolatoknak vagyok martaléka, hiszen a lopásról — szeméremből — nekik nem tettem említést.

— Egyszer végre, hosszú hónapok után sikerült magukkal cipelniük. Nyíltan meg kell mondanom, hogy felvidításon a legrosszabb módot választották. Éjjeli mulatóhelyre, úgynevezett tánclokálba vittek. Kelletlenül, unottan vánszorogtam velük, de épen olyan hangulatban voltam, amikor a magammal való csatázás már teljesen fásulttá fárasztott. Engedtem, tegyenek, amit akarnak.

— A mulatóhely, a maga kiabáló fényességével, pompázó művészielenségével és asszonyainak cédaságával a legnagyobb mértékig undorított. De nem volt erőm visszafordulni. Leültünk az egyik asztalhoz és pszegőzni kezdtünk. Italhoz nem szokott fejem hamar elbódult. Az éktelenül modern muzsika, a táncosok szédítő hullámlása, a fény és zaj kihoztak a sodromból... Mindezt nem azért mondom el, hogy enyhítő körülményül tekintessék, hiszen csak enyhébb mámorról volt szó, mikor pedig azt a tettet elkövettem, akkor már ez is elszállt... Akkor azonban, ez a sok rikító benyomás valami kábulatba ringatott... Arra jól emlékszem, hogy egy-két táncosnő az asztalunkhoz ült, ivott a pszegőnkől és jókedvűen dobta vissza barátaimnak kissé merészebb megjegyzéseit. Én szóval maradtam, de — szégyelem bevallani —, hogy lassanként ez a zsongító mámor valami csillapulásféle hangulatba ringatott... Az egyik leány — ő volt a későbbi áldozat — mellém telepedett, kocintott velem, majd a hajamat kezdte simogatni. Nem tiltakoztam ellene, bár most már egy-egy pillanatra kezdett felsajdulni bennem a feleségem emléke. Barátaim eléggülten figyelték hangulatváltozásomat, s úgy emlékszem, hogy a mellettem ülő leányt még biz-

tatták is, hogy csak foglalkozzék velem. A szerencsétlen beugrott a játékba s az efféle nők minden fogását igénybe vette, hogy megtessék nekem. Ehelyett azonban egy-két negyedóra mulva terhemre kezdett válni s az először olyan zsongító környezet hatása is oszladozóban volt. Már nézegettem az órát, hogy hazainduljak. Ekkor azonban történt valami, valami... ami döntő fordulatot hozott. A leány magakellette mellém simult, én meg feléje fordultam, hogy megmondjam, nincs tőle semmi kívánságom, amikor... észrevettem, hogy felső ruhája a bal vállán lecsúszott s alatta a rózsaszín selyem...

Az elnök türelmetlenül feszengett.

A vádlott megnyugtatta:

— Ne méltóztassék nyugtalankodni... Mondom, alatta a selyem ingecske szegélyén... a feleségem nevének... hímzett kezdőbetűi... Felszöktem a helyemből... A leány is felugrott, barátaim is meghökkentek... Alig tudtam rendbeszedni magam és eltitkolni, hogy mi viharzott bennem végig... Tehát csakugyan ide, ehhez a cafathoz került a feleségem holmija!... Majd kétségbeesett vergődéssel iparkodtam megnyugtanni magamat!... Hátha csak csalódom, hátha nem láttam jól a monogrammot... és akkor is, ha a betűk ugyanazok... elvégre másnak is lehetnek ilyen kezdőbetűi... Lehet, hogy tévedek, igen... de most már tudnom kell... tudni akarom... a bizonyosságot... El kell mennem hozzá... fel kell forgatnom a szekrényét... Bizonyosságot, ó, bizonyosságot!... Igen, elmegyek a lakására, elfogadom az ölelését... mindent, mindent, csakhogy megtudjam a valóságot!...

— Rendbeszedve magamat visszaültem a leány mellé. Társaim a pillanatnyi megdöbbenés után megvigasztalódtak. Most, hogy a leánnyal elkezdtem magamerőszakolva kedveskedni, összemosolyogtak s bizonyosan dicsérgették önmagukat, hogy végre sikerült engem magányomból kicsalni és felvidítani.

— A leánnyal hamarosan megállapodtunk. Még ezt az üveg pezsgőt kiisszuk, azután kocsiba szállva a lakására megyek vele. Amikor felálltunk, mi legelsők a társaságból s kifelé tartottunk, a hátamon éreztem égni barátaim évődő mosolygását.

— Aztán a lakására értünk. Az ölembe ült, hízelegni kezdett s azt mondta, hogy soha még ilyen furcsán szomorú embert nem látott... Bontogatni kezdte a ruháját s én a végső idegszálamig emésztő kíváncsiságtól sóvár tekintettel tapadtam rá. Hozzányúltam a fehérneműjéhez. A szobában félhomály volt, nem láthattam jól... Minden megfigyelőképességem az ujjaimra ült ki... «Szereted a szép alsókat? Gyere, mutatok neked még finomabbakat is!» — mondta és egy ruhásszekrényhez vezetett... Az ajtaját kinyitotta... Hirtelen felcsavartam a villanyt és — megláttam — igen, megláttam — kétségtelen — teljes bizonyossággal — a feleségem ruhadarabjait!... Hát mégis — itt vannak! Egy angyal szárnyának a tollai a pokol szurokjában! Micsoda

céda öleléseknek lehettek már tárgyai, micsoda förtelmeknek eszközei!... A végigszenvedett hónapoknak keserősége egy pillanat rövidségébe sűrűsödött bennem össze!... Halántékom lüktetni kezdett, szívem a torkomban dobogott... s egy másodperc alatt végtelen gondolsorok száguldottak bennem végig!... Mámorom egy csapásra szétozlott... igen, igen, tessék megjegyezni, nem voltam részeg... Mindent tudok, mindenre emlékszem... Nem igaz, hogy a gyilkos elveszti öntudatát... Épen ellenkezőleg... A nagy indulat pillanatában az érzések és gondolatok a szenvedélynek villámfényétől vakítóan éles kontúrokat kapnak... Én is... én is... mindent tudok... Mindenre emlékszem... Tudom, hogy éktelenül felordítottam, a leánynak nekirohantam... ő azonban nem ijedt meg... azt hitte, raffinált kéjencsel van dolga... félig fetisistával, félig szadistával... Csak egy kicsit húzódott vissza, s hogy kezemre játsszék, kacér-kéjesen összeborzongott... Én meg a nyaka felé nyúltam, de remegő kezem irányt tévesztett... s az ingéhez értem... épen a monogramm tájékán... veszett dühvel széthasítottam a finom selymet... azután nekikaptam a nyakának... marokra fogtam... összeszorítottam!...

... Esméletem csak most kezdett kihagyni... Nem tudom, meddig tartottam a nyakát összeszorítva... Arra azonban ismét emlékszem, hogy utána a szekrényhez támolyogtam s kiszórtam belőle azt, ami a feleségemé volt... Magammal viszlek, elégetlek benneteket!... Ezt ismételtam, Isten tudja, hányszor!... De hogyan vigyem?... Körülnéztem... A szekrény tetején két kezításkát láttam... Beléjük gyömöszöltem a holmit, a negyede bizonyosan kihullott. Azután sebesen ott hagytam a lakást!... Már reggel volt, a kaput nyitva találtam... Az volt a benyomásom, hogy a házból senkisem látott meg, amikor a kapun kiléptem... Kocsiba ugrottam, azután haza... Otthon forró-láz ütött ki rajtam, a holmik elégetéséhez sem volt erőm!... Három napig szinte mozdulatlanul feküdtem, alig ettem valamit... félálomban dermedeztem... Negyedik nap kerestek... A rendőrség jött értem!... Emlékszem még, hogy amikor a detektív hozzám lépett, keserűen felkacagtam s azt mondtam nekik: Megkerültek a lopott holmik! Haza hoztam őket!...

— Tekintetes törvényszék! Történetem eddig tart! Bűnös vagyok! Itéljenek!

Szikoray Sándor.

MINT A MADARÁSZ.

Ki tudja, honnan jönnek ők?
Talán a Szépség erdejéből,
tán a Teremtés tengeréből,
tán Isten-álmok dzsungeléből,
csak húznak ősszel és tavasszal,
ha tél tombol, vagy nyár arat,
húznak a szépség-madarak.

Én lesben állok, mint a madarász.
Nincs éjjelem, se nappalom.
Tört, lépvesszőt rakok titokban:
kertekben, sűrű csalitokban,
álmok tornyán, vagy magyar vágyak ormán,
nyomor-kunyhókon, szélmalom-vitorlán,
gyóntatószékben vagy cigány vonóján,
koporsókon vagy csecsemői pólyán
tört, lépvesszőt rakok titokban
és lesben állok, mint a madarász.

Mert van madár, mely májusfákon ül meg
és ott repdes, hol emberek örülnek.
És van madár, mely a gyónás vizében
szeret fürödni s ott ragad a lépen.
És van madár, mely sohse kotlott mászon,
csak tiszta, szűz menyasszonyok szívéen,
mint gyönyörteljes boldogság-tojáson.
És van madár, mely magyar vágyak várán
Turulként virraszt a jövőbe árván.
És van madár, mely forradalmas éjjel
mint vérbe mártott vércse vijjog kéjjel.
És van madár, mely minden ezer évben
csak egyszer száll s ha megragad a lépen:
nótája nemzedékek álmát színesíti.

Én lesben állok, mint a madarász.
Sok elrepül, sok megmarad.
Elrejtí a kis madarat
a cifra, zengő drótu vers-kalitka.
A vers-kalitka titka eladó:
búcsún bódében, boltban kapható.

És várom azt a madarat, mely egyszer
repül csak minden, minden ezer évben,
mely nem ragadt meg semmiféle lépen,
nem kapható bódében, azt a ritka
szépséget, mit nem látott szem, kalitka
s nótája nemzedékek álmát színesíti.

RÖVIDLÁTÁS ÉS EGYÉB SZOMORÚSÁGOK.

VANNAK emberek, akiknek kevés jut a külvilágból. És mert a világ színeinek és formáinak egy részét megtagadja tőlük, kénytelenek azokat saját gyártmányú színekkel és formákkal pótolni. Már úgy, ahogy tudják. S a baj inkább ott mérgesedik el, ha nagyon is sikerül ez a pótlás.

Egy este egy körüti vendéglőben vacsoráztam s mikor kiléptem az ajtón, a bejáratot takaró függöny által képezett fülkében három gyermeket pillantottam meg. Nehéz volna megmondani, hogy kettő közülök milyen volt. Azt hiszem, az egyik már nagyobbacska egészséges kis fiú lehetett s védően ölelte magához öccsét, fejét vállával támasztotta alá s kezét kezében szorongatta. A kicsi — halványszínű, lankadt embervirág — világított, gyenge mécsfényével telelármázta a sötét, csendes zugot s különös összefüggéstelen szavakat hullatott az emberek lába elé anélkül, hogy ajka mozdult vagy tekintete egy percre is megrebbent volna. A harmadik egészen hátul bujt meg: a szunnyadó kis beteg néma fényessége homályba burkolta s egészen elrejtette.

Meg kellett állnom. Nem is tudom miért, kicsit nevettem.

— Mit csináltok itt? — kérdeztem s szörnyű volt egy percre az a kis sárga emberfej előretolakodó kopasz homlokával, az árkos, lila szemhéjak alá bukott lázas szem s fakó ajka körül a kékes árnyék. Jó lett volna nevetni még egyszer, de belebotlottam valamibe s ott kellett maradnom mozdulatlanul. És nem mozdult a három gyermek sem, csak néztek rám félenken, megriadva.

— Melegsünk — felelte a legnagyobbik halkán.

Igaz, hisz hideg van kinn, kegyetlen, ostoba hideg...

— Beteg? — kérdeztem s a halálarcú fiúra mutattam. Ő, látva, hogy róla van szó, felcihelődött, rámnézett s nyugodtan, illedelmesen válaszolt:

— Igen. Tüdőbeteg vagyok. — Olyan egyszerűen, mint mikor valaki bemutatkozik: Kovács vagyok, Kis vagyok, Molnár vagyok. Azt hiszem, meg is hajtotta magát, legalább nekem úgy rémlett.

A pénztárcám a világ legnyugodalmasabb dolgai közé tartozik. Lakói, a pénzdarabok, csendes, visszavonult életet élnek. A legteljesebb demokrácia uralkodik itt, egyenlőség, munkamegosztás; a gyűlölködést és a türelmetlenséget hírből sem ismerik. Nagy események ritkán zavarják ezt a harmóniát, előkelő jövevények éveken át sem háborgatják

a tisztos polgári rekeszeket: igaz, hogy ha nagyritkán megtörténik s betéved valami nagyobb bankoszemélyiség, az olyan felfordulást és riadalmat okoz, hogy belebolondulna egy még százszorta fegyelmezettebb aprópénz-köztársaság is... A hiba természetesen a nagybankóban rejlik, nem az én okos kis pénztárcámban, különben is, minek annyit beszélni róla, hisz olyan ritkán esik meg az ilyesmi...

Tehát a pénztárca önkénytelenül megmozdult a zsebemben és elvégezte azt a bizonyos funkciót, amit ilyenkor a pénztárcák végezni szoktak s amely mozgás különösebb eredményeket sohasem idéz elő: marad utána az emberben egy kielégült dicsekvés, hogy ime, nekem van szívem és milyen finomság, szépség, hogy nem akarom, hogy más lássa — a valóságban pedig az a szégyenteljes tény, hogy semmit sem tettem, mert még egy meleg kendőre valót sem adtam, pedig adhattam volna és ha a holnapi ebédemnek a lehetőségét ajándékoztam volna oda, azzal sem tettem volna eleget, mert az én egészséges testem nem sinylette volna meg, annak a halálvirágnak pedig talán ajándékoztam volna ebből a földi sinylődésből még egy napot, egy egész napot...

Azóta mindig azon gondolkodom, hogy milyen szép, illő, úrias bemutatkozás volt az, ahogy az a kis fiú reámnézett s nyugodtan, egyszerűen megmondta, hogy kicsoda. És hogy az embereknek nem kellene-e, mikor megismerkednek egymással és bemutatkoznak, nyilvánvalóan azzal a szándékkal, hogy a másik tudomást szerezzen róluk és megtudja, kik és mik, ahelyett, hogy a nevüket közölnék, ami a leglényegtelenebb kellékük s ami nem magyaráz meg semmit, de semmit az emberből, ilyeneket mondani: tüdőbajos vagyok. És mikor két úr találkozik a korzón, a harmadik így mutatná be őket egymásnak: mister Hencegő és monsieur Összeférhetetlen. És a vendéglőben, mikor az asztalnál beszélgetni kezdenek hölgyek és urak, az egyik azt mondaná: én melancholiás vagyok s a másik, hogy ő alkoholista. És a bálban, vagy az ötórás teánál, mikor a gavallér táncra kéri a hölgyet, nem mondaná: dr. Kellemessy, hanem egyszerűen: öröklött vérbajos, kérem.

Nem tréfa ez, nem. S ha az ember tréfál, fordítson mindent önmaga ellen is. Vajjon mit mondjak magamról én, hogy eléggé jellemezsem magamat s megjelöljem, ami bennem a legelhatározóbban és a leggyökeresebben én vagyok? Kór, betegség, legalább olyan, ami ebből a szempontból számításba jöhetne, semmi. Más, igaz, volna. Mégis ebben a percben csak egy jut eszembe s ha most valaki elémállana, hogy megkérdezze, ki vagyok, ezzel válaszolnék — rövidlátó vagyok.

Hogy egy ilyen fogyatkozás mennyire döntően befolyásolja az ember lényének kialakulását, szellemi irányát, egész énje fejlődését, sőt még külső körülményeit is, azt csak mi tudjuk, akik tapasztalhattuk ezt önmagunkon. Én rövidlátó voltam már megszületésem percében is; a baj később fokozódott: nembánomság, hiúság, a szemüveg gyűlölete okozták, hogy idővel egészen fantasztikus méreteket öltött.

A gyermekkori szemlélet csaknem normális látás alapján régi mesterek képeihez hasonló aprólékos gonddal rögzítette a látott dolgokat. Kertre emlékszem — fűszálakra és ibolyákra : pozitív, egyes fűszálakra és egymástól elkülönült virágegyénekre ; résekre a palánkon és repedésekre az odvas, nagy fa tövén. Arcokra, melyek apró, éles szögletekben rögződtek meg az emlékezetemben — mire még, mire? Sáros, kisvárosi utcák kocsikeréktől benyomott, gyűrött hátára, parányi rozsdás csillogásokra hatalmas gyárkémények öklén s csodálatos bárányszerű precíz rajzára, melyet ma is híven vissza tudnék álmodni ide, a papírra, ha nem félnék, hogy kikapok az égi festőmestertől, mert ehhez tehetségem igazán sohasem volt.

Aztán a kínosan részletes, aprólékos művészet, amellyel a szemem a külvilágot ráfényképezte lelkem lapjára, hovatovább elnagyobbodott. Itt-ott apró elemek hulltak ki, hol ez, hol amaz kezdett felesleges lenni — a vonalak megnyúltak, a határok megtágultak . . . mondhatnám, áttértünk az impresszionizmusra. Azzal a különbséggel, hogy fény és árnyék, ahogy letompult, egymásba ömlött, nemcsak a dolgok vesztették el egymás közti határaikat, de elvesztették a színek is az életüket s a külső világ egyszerre eltávolodott, hátrább húzódott, teret engedve nekem, hogyha akarom, menjek utána, ha meg nem akarom, ne menjek.

S az ember így lassan magára marad. Nem költői szóvirág ez, nem! Az ember függetlenné válik a dolgoktól s magára marad. A színek zenebonája s a valóságos valóság nem áll folyton körülötte, a környező világ nem egy vele; nincs a karjában az akarata, a lábában a mozdulása, a fejében a lárma, a csendje, a fényessége és a homályossága : elhalkul, leesik s az ember szabadabban lép, de sokszor nem tudja, hová . . .

S most jön a valódi impresszionizmus : a tárgyakat, élő és élettelen lényeket nem a színük és nem a formájuk szerint érzékeljük többé. Színt, formát csak akkor nyernek, ha felteszem a szememre a kölcsönvett látást, a szemüveget, ami engem rúttá tesz s különben is kitűnően megvagyok nélküle ! Mert ha lehúnyom a szememet, úgy veszem tudomásul a világot, ahogy akarom.

Az embereket körültapogatom, nem épen vak módjára az ujjammal, de hasonlóan : az érzésem csápjaival tapogatok feléjük s olyan jelenségeket észlelek, olyan tulajdonságokat figyelek meg, amelyekre enélkül nem jöttem volna rá. Kell, hogy megfigyeljem, mert különben nem ismerem meg őket az utcán. Nekem a járásuk, a mozgásuk a fontos, talán ez is külsőség, de mennyivel kevésbbé az, mint teszem fel, a hajuk színe, orruk szabása ! — nekem a ruhájuk susogása a fontos, az illatuk s az a megnevezhetetlen, ami utánuk lebeg a levegőben s talán így jelölhetném : énjük legyintése.

Bizonyos, hogy az ember némileg betegessé válik. Megszabadul nyíltan a külső hatásoktól, nap süt vagy esik eső, nem hat úgy rá,

békében hagyja, de azt hiszem, önmaga felé több ablaka nyílik s kissé félős is lesz idővel. A magány érzése nyomasztó. Bemegyek egy nyilvános helyiségbe, ahol mindenki tud a másinak a jelenlétéről s én egyedül vagyok. Szemüveget nem használok, csak azért sem, de fogalmam sincs, hogy ki ül a közelemben, reám néz vagy elfordul tőlem, rokonszenvez-e velem vagy ellenségem ; nem látom a fal cirádáit, nem tudom, miből van a csillár a mennyezeten, hogy ami ott fénylik, tükör-e vagy egy másik terem s a sarokban az a bámézkodó árnyék, ruhafogas-e vagy katona kivont karddal? És miért vonta ki a kardját, mi történhetett, hisz a csődület ott egy csomó ember is lehet, nem biztos, hogy asztalok meg székek . . . Az ember élete csupa bizonytalanság. Váratlan meglepetésekre való készenlét, résenállás örökké s a magányosságból fakadó ideges ijedősség. Ha valaki elém áll és köszön, csak az utolsó percben pillantom meg, mikor már nyújtja a kezét : oly hirtelen bukkan ki a nemlátásból a látás fénykörébe, hogy akárki legyen, eláll a szívem verése s lángbaborul az arcom. Aztán jön persze a reakció : szégyen, zavar, hebegés : ó, megijedtem, oly szórakozott vagyok — ő pedig bámul és vígan gondolja magában : ime, hogy felindult miattam, egész kedves kicsi nő.

Ez a váratlanság természetesen nem feltétlen kelléke a rövidlátásnak, hiszen ennek nincsen élesen kirajzolt határvonala s elég széles distancia az, amelyen belül még észrevesz dolgokat . . . De mi lassan elszokunk attól, hogy nézzünk. Mondom, az ember idővel kicsit beleggé válik.

* * *

A Halál lefényképeztette magát és kiállította a képét egy körüti vendéglő ajtója előtt. És lefényképeztette magát a Betegség, a Nyomor és a Szomorúság is az étvágyas és vidámpénzű emberek számára.

Nagy Berta.

ÁRULÓ IRÁSTUDÓK.

JULIEN Benda könyve, a *Trahison des Clercs*, nagy vihart kavart fel a francia irodalmi világban. A filozófus-író váratlan tétélei, kiméletlen biztonságú fogalmazása a hozzászólások, ellenvetések olyan tömegét idézték fel, hogy újabb kötetű nőtt rájuk adott válasza. A franciák szenvedélyesen szeretik az irodalmi vitákat, de itt a szellemes társasjátéknak súlyt adott a kérdés jelentősége. Nemcsak Franciaországban, egész Európában felfigyelt mindenki, akit még izgat az emberi szellem sorsa. Nálunk Babits Mihály dobta a lelkek elé gazdagon hangolt tanulmányban a bendai vádat, amelyet ő már régen, Bendát megelőzően, szavakba öntött. A vádlottak a gondolkodók, írók, az emberiség szellemi vezetői, bűnük nagy: felségárulás. A szellem papjainak csak egy eszményt szabadna ismerniök, az Igazságot és az újabb időkig, Benda szerint, nem is ismertek mást. Lelkük az eszmék világában élt, nem hajtottak fejet a valóság előtt, nem állottak partikuláris érdekek szolgálatába, az egyetemest keresték. Vagy ha kényszerítő körülményeknek engedve szolgálták is földi úrnak, célnak, pártnak, az Időlegesnek, nem merték volna megalkuvásukat erkölcsi normává emelni; a Végtelent hirdették továbbra is. Piedesztálon állottak, szemük messzebb látott, mást nézett, mint a tömegé; tudtak uralkodni a lelkeken, mert az ő országuk nem ebből a világból való volt. A múlt század folyamán szomorú törvényszerűséggel megváltozott a helyzet. A látnokok a földre kerültek, elvegyültek a küszködő csoportokban és azt tették meg értékesnek, ami a csoportjuk célja volt. Elfordultak az általánostól, el a valóság be nem szennyezte absztrakttól és a részlegest, az ételszerűt, a konkrétet tisztelték. Nemzeti, társadalmi, osztálybálványoknak kezdtek áldozni az egyigaz Eszme helyett, vallásuk a nacionalizmus vagy szocializmus, hitük párthit lett és szavuk béke helyett harcra buzdított. Az erkölcsöt gyakorlati szempontból, érdekeik szerint értelmezték, az igazságot alárendelték a tények brutális erejének. De midőn a szellem emberei az élet emberei közé keveredtek, elvesztették minden hatalmukat fölöttük és ma a nietzschei, marxi, maurrasi elvektől kótyagos tömeg szabadjára engedi a maga vak indulatait, nyers ösztöneit; nincs aki gátat vessen élethabzsolásának és marakodó kedvének. Az írástudók árulása okozta az élet diadalát a szellem felett.

Babits, bár Benda művével nem azonosítja magát, elfogadja fő tételét és körülötte mesteri módon építi fel vádbeszédét. Egyes megállapításaival nem akarunk vitába szállani, sokat közülük szívünk mélyéből helyeslünk; az a kérdés: igaza van-e a vádnak?

Azt hisszük, ebben a formában nem. (Amit a romanticizmus rontott, más lapra tartozik.) A szellem emberei tetteikkel és elveikkel, gondolataikkal és műveikkel egyaránt mindig, mindenütt szolgálták az «időleges» valóságot, belekapcsolódtak az életbe és ez így volt rendjén. Az eget sóvárgó középkor nem feledkezett meg a földről sem, az Isten országa mellett nem nézte közöm-

bösen a világi hatalmat és az Egyház már akkor jóváhagyta a harcot. A reformáció és ellenreformáció korszakában vallás, szellemi élet, politika, művészet elválaszthatatlanul egybefonódott. A felvilágosodás nagyszerű sikereit annak köszönhetette, hogy a legaktuálisabb, legvalóságosabb problémákra keresett megoldást. A rendi, nemzeti, szociális, világnézeti életkérdések éppen a legnagyobbakban váltak gondolatérlelőkké. Mi lenne Dante a politikai gyűlöletei nélkül, Bossuet harcos akarata, Voltaire az ellenszenvai nélkül? Benda óvatosan csak a legelvontabb filozófusokat, Spinózá, Kantot emlegeti a szellem multjából és hallgat az abszolutizmus és népfenség politikai-jogi vitáiban összecsapó bölcselőkről, a valóság megfigyeléséből kinőtt angol filozófiáról, az orthodoxia és Aufklärung harcos híveiről. Irodalmi példákban még fukarabb, nyilván, mert a nemzeti irodalmaknak a történeti eseményekre, a valóság változásaira reagálását önmaga előtt sem tagadhatja.

Babits vádol: «A modern írástudóknak nem az Igazság a fontos, hanem a «világnézet»: vagyis a harc, a párt». Igen, fontos a harc, mert harc nélkül nincsen élet és szellemi élet; fontos a párt, mert az egyéniség fegyvermezését jelenti minden csatlakozás és fontos a világnézet, mert nélküle nem ismerhetnők meg az igazságot sem. A világ értelmetlen kaosz, ha nem lépünk rendező elvekkel elébe, az igazság szétfolyik, ha nem öntjük kész fogalmi edényekbe. Nem ismerhetünk meg, csak ha már tudunk, nem keresnénk, ha nem találtunk volna. Világnézet nélkül csak a passzív szemlélődés olcsó gyönyörét élvezheti lelkünk; az igazság ezer alakban táncol káprázó szemünk előtt és kisíklík tétova kezünkben. A világnézet fojtja el a kételkedést bennünk, adja meg az elfogultság bátorságát. Világnézet és párt, ezek az egyéni vélekedések egyéni akarások fölé nőtt valóságok, egyenesbe fogják különben céltalan tevélygő lelkünket.

Nincsen szabadság megkötöttség nélkül, az erkölcs világában époly kevéssé, mint az ismerésében. Normákhoz, konvenciókhoz igazodunk, függünk tőlünk független eszméktől, kész keretekbe illeszkedünk bele. Az igazi erkölcsöség az elfogadás, szolgálás, énkorlátozás morálja. Fizikailag szabadok vagyunk, de lelkiismeretünket verje acélnál erősebb béklyóba a meggyőződés. Legyenek előítéleteink és ne féljünk bevallani őket. Nem vagyunk egyedül és nem vagyunk magunkért; a mult él tovább bennünk, család, osztály, nemzet nyugszik a vállainkon. Terhet csak görnyedt derékka lehet cipelni. Élő kariatidák, sorsunk az alázat.

Mi más a művészet is, mint teherviselés, szolgálat, gyötrődő munka? Legyűrni az ellenálló anyagot, testekké faragni a márványt, verssé kovácsolni a lomha szavakat, formákba kényszeríteni a tehetetlen valóságot, ez a művészet célja. A «difficulté vaincue» méri az alkotás értékét; a nagy mű nagy erőfeszítés eredménye.

A művész, az író pedig még kevésbé szabad, mint a többi emberek. Művészi látása rabszolgaságából nem szabadulhat, ha kitépné magát, alkotóerejét sorvasztaná el. Erős szálak fűzik a valósághoz, ahonnan témáit meríti. Az örök romantikusok mégis a korlátlan szabadság illuziójától gőgösödnek, csak a lázadás szépségében hisznek és rettegnek a szerintük ihletsáppasztó, «hideg» elvektől. Nem látják, hogy a rend, a fegyelem, a tekintély, a barrèsi «föld és halottak», a dogmák szorító öleléséből már mennyi remekmű született. Könnyű a konvenciókat gúnyolni, de nehéz művészivé tenni; csak az igazán nagyoknak sikerül.

Mindez nem jelenti az ész jogainak megtagadását. Sőt az ösztönködők,

az őserejűek, a keletimádók, a miszticizmussal játszadozók, a szívfacsarók zsvivájában vágyódva ismételjük mi is Babits kiáltását: «jöjjön most már az Ész!» Igen, újból az intellektus tekintélyére van szükség, elég volt az érzelmi anarchiából, diktátort kívánunk. De az új racionalizmus nem lehet a 19. század tudákos gögje, sem a 18. század naív önelégedettsége. A szenttamási ész, amely büszke fogalomtornyait egy magasabb valóság felé emeli, a pascali ész, amelynek utolsó lépése, hogy elismeri önmaga korlátait, a léttel és a létfölötti titokkal számoló descartesi intellektus a modern lélek ideálja. A materializmus valóságkábulatát, a szubjektív filozófiák részeg önértétét legyőzve ma már tudjuk, hogy az észet örök törvények és örök adottságok kötik, ám minden érték a gondolatból születik. «Pensée fait la grandeur de l'homme» — mondjuk Pascal nyomán.

Az ész kikerülhetetlen. Csak rajta keresztül juthatunk előbbre. Sokan még mindig a rombolás principiumát érzik az észben. Pedig a magukra hagyott érzelmek, a gáttalan ösztönök az igazán rombolók. A háború óta az antiintellektualizmus száz lidércűz alakjában csalogatja ingoványba a lelkeket; egy okkal több, hogy az ész biztos vezetésére bizzuk magunkat.

Az ész az eszköz elveink lemérésében is. Babits azt mondja: «Az a készség és, hogy úgy mondjam, fegyelmezettség, amivel a modern írástudók hajlandók a körülöttük harcoló világnézetek egyikének katonáivá szegődni, — jobbra vagy balra állni — s a választott világnézet elveinek véletlen és történelmileg lerakódott komplexumát — legalább főbb részeiben és egész összefüggésében kritika nélkül elfogadni: csak egy újabb és eklatáns példája az írástudók árulásának». De miért kritika nélkül? Hiszen az igazi írástudó arra törekszik, hogy a küzdelmet, amelybe beleavatkozott, világossá tegye, az elveket, amiket vállalt, végiggondolja, a tételeket, amiket hirdet, megbírálja. Minden nemzedék, minden egyén tovább kell hogy munkáljon örökségén, tévedésektől, álhagyományoktól, hazugságoktól megtisztítsa. «Akinak az Igazság a fontos, egyenkint vonja vizsgálat alá az elveket, s egyiket elfogadja, másikat elveti, aszerint, amint igaznak vagy hamisnak tetszenek előtte.» Nagyon igaz, de ez a vizsgálat ne történjen eklektikus, kívülről néző közönytyle, a befogadott eszmék bennünk csirázának és ha a rosszat elvetjük, lelkünk egy darabja szakadjon ki vele. Sokat kell tévednünk, hogy egyszer igazunk lehessen. Csak magunk tapasztalatain, örök kárunkon tanulhatunk.

A gyötrődő gondolatmegélést ki ismerné jobban, mint Babits Mihály? «Én úgy küzdök az antiintellektualizmus ellen, mint aki magával küszködik.» Áldozatos út volt az övé. A formák virtuóza eljutott a tartalom priusáig, a l'art pour l'art papja az eszmék szolgálatáig, a szépség költője az értékekig, a kultúrák vándora hazatért. A «Halálfiái» regényében utolérhetetlen művészi eszközökkel mutatta meg, ő, az irodalom szerelmese, az irodalom másodrendűségét az élet súlyos problémáinak megoldásában. Csodálatos fejlődés volt ez a szétszórtságától a koncentráltaságig; semmit sem felejtett és mindent megtanult. Így vált a fiatalok egy részének választott vezérévé, akire bizalommal néz fel és saját sorsát látja teremtő arányokra nőve az ő lelki életében. Mi — ezek a fiatalok —, mi is élveztük borzongó bőrrrel az élmények csókját, ittuk a szépséget tágranyilt szemünkbe, hittünk a művészet mindenhatóságában, kíváncsiságunkat szívesen kalandoztattuk könyvek tudásán, hódoltunk az egyénnek. És ma mi is bűnbánóak vagyunk, mint ő.

De még mindig nincs igaz a Babits Mihálynak! Még mindig nem

érkezett el a nyugtalanságoldó megoldásig, a bizonyosságig, ahol megszűnnek a kételyek. Még nem jutott el szépségkatholicizmusán túl a dogmáig, a nemzeti hagyományokon át a nemzeti energiáig, a feladatlátás után a feladatvállalásig, a békétől a harcig. Még túlságosan szabad a lelke. De sorsát senki el nem kerülheti.

Halász Gábor.

NYÁR.

*Isten veled komolyság, Isten veled komorság,
Isten veled bölcsészet, Isten veled költészet,
megjöttek a rokonok,
megjöttek a gyerekek.*

*Asztag hátán gyerekek, csúszkálnak és nevetnek,
udvaromon gyerekek, kergetőznek, nevetnek,
minden zugban gyerekek:
élő napfény, szeretet.*

*A vén paplak: vén hordó, máskor ecetes hordó,
most pezsgő bor, kacagás, kicsorog a kacagás:
vetés-érlelő kacagás,
ember-érlelő kacagás.*

*Egész napon mókázom, viccet mondok, nótázom,
ölelnek a kis karok, azt se tudom mi vagyok,
gyerekláncon rab vagyok?
kamasz, költő, pap vagyok?*

*Az a jó, hogy a Halál most hozzám be nem talál,
elrejt a szép új vetés, édes gyermek-nevetés,
elrejtnek a gyerekek,
élő napfény, szeretet.*

Mécs László.

BETEGEN.

Ha elmegyek, tavasz legyen,
Dús ébredés völgyön-hegyen ...
Csupa ősz volt az életem,
Mégis a tavaszt szeretem.

Ha elmegyek, ne sirjatok,
Kacagjatok, kacagjatok ...
Csupa könny volt az életem,
Mégis a kacajt szeretem.

Ha elmegyek, feledjétek,
Ne tudjátok a nevemet,
Ne gondoljon rám senkisé —
Jobb lesz nekem már odalenn.

Tudom ősz lesz, ha elmegyek,
S hullni fognak a levelek,
Bárhogy kérem, úgylis érzem:
Sírni fognak az emberek.

Sztrache Antal.

BARÁTOM!

Emlékezzenek ezek az írások Strache Antalra.

Most hozzád küldöm halk dalomat,
hogy sápadt, komoly homlokodat
vigasztalón simítsa.

Hozzád küldöm a jószágomat,
hogy szívedet, — a megkínzottat —
megához vonja.

Hozzád küldöm két halovány kezem,
hogy átfogva, testvére legyen
megfáradt kezédnek.

A RAB ÉNEKEL.

Felfájuló,
sajgó sebekkel,
fáradt fényű,
riadt szemekkel,
megkínzottan,
halálraverten
jaj! gályára
hurcolnak engem:
a vágyaim.

Fehér felhőkön
túlra szálltam,
Bús éjszakák
csendjét vigyáztam.
Messze tenger
kék sugarában
az álmaimmal
gondoláztam ...
s most már nem tudok
partot érni.

Ó élni kéne,
élni, élni!
Segítő kezét
kérve kérni,
Sikoltó jajjal
Sírni, sírni ...
Kialtani!
Valakit hívni ...
Hiába. — Nincs út
visszatérni.

Felfájuló,
égő sebekkel,
fáradt fényű,
riadt szemekkel,
elkínzottan,
halálraverten
jaj! gályára
hurcoltak engem:
a vágyaim.

Rolla Margit.

ÖT CSŐ KUKORICA.

JÓPÁLHEGY szélétől egész az uradalmi vadaskert partos hajlatáig terpeszkedett a széktó. Amolyan zöldsárgyüjtő medence volt, tavasszal megbuggyantak benne a vizek, de az aszályok kiszáritották volna, ha nem táplálja két bővízű artézikut a bolgár kertek felől.

Nem tudni, mikor kerültek bele a halak, mert alighanem a madarak szállították oda őket, a vadkacsák és a vöcskök. Különös fuvarozások ezek, amint az eleven természet szél- és lepkeszárnyon, méhlábakon, madártollon fuvarozza el óriási messzeségbe az életet. A végtelenbe nyúló sziklaterület közepébe, itt-ott felbukkanó talajvizekbe, vándorpocsolyákba, erekbe így kerülnek el a halak. Természetesen még ikrák alakjában, amik odatapadnak a kacsák tollas hasaaljára, meg a nedves talpak alá. Egyszerre csak tele van a tó hallal és törhetik a fejüket a természettudósok, hogy mint történt a csodaszámba menő tenyészet, amikor napi járőföldre nincs a közelben halas víz és senki emberfia nem eresztett porontyot a kákatorzsás lébe.

Most azonban nem ezekről az egyszerű dolgokról esik szó ebben a históriában és a környék birtokosai közül nem is gondolt egy sem a hatalmas terület ilyenforma haltenyésztési hasznosítására. A tófenék valamikor a csordagazdaságé volt és míg fű nőtt benne, szívfájdalom nélkül leleghellette a közös csorda. Halastónak nem volt alkalmas, mert a hal más, mint a fű. A hal vadon termő jószág, azé, aki megfogja, nem is tudnak ilyesmire szövetkezetbe állani az idevaló gazdák: összeveszenének az osztozkodáson és méginkább elharapózna közöttük a rút szenvedelem, ami különben is ott pislákol mindegyikük szíve fenekén: a lopás.

Szó ami szó, gyarló emberek vagyunk és mély indulat tüze táplálja a vétket, azt, amit a hetedik parancsolat tilt. Mindhiába emel gátat a lopás csúnya bűne ellen az isteni és emberi törvény, mégis átcsapkod a gáton az önzéstől megdagadt emberszív áradása és bizony nincs mit szemére vetni a földdel bajlódó pusztai népnek, lopnak eleget a pallérozottak is. Szét kell csak nézni a börtönökben, ahová fejbeverésért igencsak gyér számmal kerülnek nadrágos emberek, annál többen csalásért, lopásért és egyéb sikkasztásokért.

A dülöközi vadvíz tehát ilyen okokból nem lett valóságos, hanem csak olyan suttyomi halastó. Évekig nem is lehetett észrevenni benne a halat, mígnem a mult nyáron a fürdőző sihederek el nem terjesztették a hírért, akik a part mély iszapjában kárásztüskékbe hágtak és anyányi

potykákat fogdostak ki tapogatóval a sekélyesből. A tisztásokat hálóval is megpróbálták húzni a Kakuszi gyerekek, de a nádas, kákás, hináros tófenék összetépte a halfogó szerszámokat, abba kellett hagyni az egészet. Igazi szántóvető különben is megveti a pocsolyában való turkálást, nem hiába tőlük terjedt el a szólás: pákász, halász, madarász, mind éhenkórász . . .

Maradt tehát a horgászás.

A halban gazdag tó híre hamarosan eljutott a városba, amely bár vagy félnapi járóföldre esett ide, mégis kijöttek onnét a jámbor orvhalászok, órákhosszat gubbasztottak a nádba vágott szivornyák mellett és füzérekkel vitték haza a halat.

A környékbeli gazdák több okból haragudtak erre a horgász-népségre. Legfőképp azért, mert a vízhez szolgáló mesgyék mentén legázolták a paszuly- és paprikaágyakat; azután meg gyanus, éhenkórász alakok voltak, jobbára facér muzsikuscigányok, előregedett szegényebb mesteremberek, ritkán egy-egy ráérő munkásféle is, de leginkább gyalogos munkátlankok, akik innét vitték konyhájukra az olcsó húst.

Kakuszi tanyája esett legközelebb a vízhez, még pedig a szélvédett mélyebb oldalhoz. Oda jártak a horgászok is. A vízre ereszkedő tagba az idén kukoricát vetett Kakuszi, a föld nedvessége miatt gyönyörű termést ígért a növényzet.

Irgalmatlan fősvény, acsarkodó, ravasz paraszt volt ez a Kakuszi. Komisz összeférhetetlen természetéről ismerte az egész határ, nem szerették, mert ha csak tehetett, mindenkit megrövidített. Nem nyiltan cselekedte furfangjait, ügyfeleit észszel csapta be, még a gabonakupeceken is túljárt és a mesgyeelszántási, tilosban legeltetési, adás-vételi pereket sorra megnyerte szomszédai ellen.

Egy derült nyári nap pitymallatán két horgász ereszkedett le a vízhez. Kakuszi kutyája már a dülőútról jelezte őket, a gazda nyomban abba is hagyta a trágyaforgatást, meg akarta nézni, kifélék. Nem tűrt idegent a portája körül.

Elzavarni nem lehetett a jövevényeket, a víz nem tartozott a birtokhoz. A mesgyeszélen surrantak el és Kakuszi csak hosszú mogyoróvesszőiket látta imbolyogni a kukoricacímerek felett.

— Ugyan kifélék? — nyelte vissza a felnedvező haragot és úgy ahogy volt, mezítláb, bőrpapucsban utánuk sattyogott ő is a vízpartra.

A két ember már a nádvágás előtt üldögélt, kitartó figyelemmel lesték a picék dugóit, vajjon billentik-e a potykák?

Kakuszi első pillanatra látta, hogy gyanus két ember az illető. Az egyik hosszú, vékony, horgasorrú és ami a fő, vereshajú egyén, városi mesterféle, kisszabó, vagy foltozósuszter. Hamis szemei hunyorognak és oldala mellett a szélesöblű gyékényszatyor semmi jóra nem mutat . . . Társa köpcös, sötétpofájú ember, rá gyanakodni sem érdemes, mert cigány. Vagyis biztosan lopó.

— Hijnye, a nemjó szentségtöket — gyalázza őket Kakuszi, de csak magában, mert fennhangon így szól:

— Van-e már?

Ez a halfogásra vonatkozó kérdés, ami köszönésnek is számít, mert hát rájukrontani épen nem lehet, meg aztán mindössze hárman vannak az üres határban...

— Csak most kezdjük — hangzik a válasz.

Sokáig csendesség lesz ezután. A halászok nem szeretik a beszélgetést, mert a szó riasztja a halat. Viszont Kakuszi meg akar bizonyosodni.

Tudja, hogy potykára les a két ember, a tavi potyka meg ilyenkor, nyár derekán, kiváltképen szereti a fiatal kukorica tejes szemeit.

A tóparton széles karéjban ott suttog, hajladozik Kakuszi kukoricása... Honnét kerülne hát horgukra a halfogó csalétek, ha nem innét?... Ezt halálos bizonyossággal tudja a gazda, de hát nem forgathatja ki tarisznyájukat, hogy megnézzé, bennük vannak-e a letört csövek?... Kerülővel kell a vadra menni, okosan, szellőjárás alatt...

Csak úgy odaveti tehát nekik a csalogató szót:

— Mivel próbálják? Kukaccal?

A sovány vereshajú hátrafordul, felnéz, de nem felel. A cigány halkan röhög és vállába húzott nyakkal mered a dugókra...

Kakuszi lenyúl a lába elé, letép egy szál muharkalászt, hogy fogpiszkálással leplezze el belső izgatottságát. Puli, a kutya — mert az is vele van — egy vakondtúrásra kuporodik le oldalt, okos fejét hol a gazdájára, hol a két idegen felé fordítja, úgy várja a fejleményeket.

A két ravasz halász egy világért sem húzná ki a zsinórt a vízből, amiken az ellopott csövek friss szemei lehetnek... Ők ráérnek.

Kakuszi mélységes undorral állapítja meg, hogy a lopás megtörtént. A tengeri csövek már a szatyorban vannak... Teljes dühbe lovalja magát és szemmel is meg akar bizonyosodni.

Evégből otthagyja az orvhalászokat és belép a kukoricásba. Nem telik bele tíz perc és úgy véli, mintha lábnyomokat fedezne fel a hártványk között, a letört csövek helyét nem találja meg... de mintha a sárga kukoricabajusz szárait elhányták volna a földre... a bitangok... Nyilvánvaló, hogy tettenérte őket és még sem tudja rájuk bizonyítani a lopást...

Sokáig ácsorog a zizegő sűrűségben, homlokát összeráncolja, töpreng. A puli fel-felpislog rá a földről, vakog is valamit csendesen, de Kakuszi nem érti a szavát. Tarkója lassan bíborpirosra válik a visszafojtott méregtől.

— A keserves anyátokat... — szidja a két városi bitangot — hogy foghatnálak meg?... Várjatok csak...

Most hirtelen eszébe vágódik valami... A sejtés homályos még, de a gerjedelem új elhatározássá erősödik. Dühös, hogy ez a nyomozás órákat vesz el idejéből... Mindegy.

— Rajtam nem fogtok ki, kutyák!

Visszaballag a horgászokhoz. Türelmesen üldögélnek azok a picenyelek mellett.

— Mer' ammondó vagyok, — kezdi — hogy sok cudar nép jár ám erre...

— Hej... Haj... — fújja nagy nyugalommal a cigarettafüstöt a vereshajú...

— Lopók...

A két ember nem válaszol. Kakuszi most ijesztő históriába kezd.

— Mult héten kettőt csiptem el a tagban... Kukoricát loptak...

— Nafene... — mordul el a cigány.

— De ráfizettek ám keservesen... Öt csövet törtek le és három pengőt szurkoltattam le velük csövenkint...

— Hármat? — kapta fel a fejét mind a kettő.

— Annyit! Fizettek, mint köles... Csendőrökkel jöttem rájuk... Itt van az örs, alig félóránóra...

— Ha loptak, meg is érdemlik! — mondja az arcátlan vereshajú és röhög...

— Pedig én nem vagyok olyan... — lágyítja el a hangját Kakuszi, mert most már valami hasznot akar látni az egészből, pár garast legalább és reméli, hogy felébreszti lelkiismeretüket.

— Nekem csak szólni kell... mert én adok, ha szólnak... Olcsóbbért is...

— Persze... — sunyítanak a picézők.

— Mondjuk húsz fillérijével csövével... az épen egy pengő... ez csak nem pénz öt-hat csőért, hát nem igaz?

— De bizony igaz, — lapítanak — piacon sem olcsóbb...

Megint csend lesz. Kakuszi sétérbanni készül idegekkel vár. Magukba szállanak, vagy nem? Mert ha már így van, legalább húsz fillért adjanak meg csövenkint... és vigye őket az ördög...

De a két bitang nem áll kötélnek... és mintha a cigány megint csendesen kuncogna... rázkódik a háta a kacabáj alatt...

Kakuszi be akarja rugdosni mind a kettőt a vízbe, de nem mer velük kikezdeni mégsem... a csendőrös közelsége csak ijesztés, nincs itt óránóra rajtuk kívül senki; a fiai is a túlsó tagban töltögetnek... Mire elszaladna értük, árkon-bokron túl lesz már a két pernahajder... Így is sok időt vesztegetett rájuk, ... hogy Belzebub sütögesse csontjaikat a pokolban... Elveszítette a csatát, vissza kell vonulni.

Lassan eloldalog a tópartról, visszaballag a tanyába... Hajlós ágat szakít le útközben egy nyírbokorról... Dühösen lehámozza leveleit... A kutya örömmámorban ugrándozik előtte...

— Cudar dög! — hörgi és belerúg a szegény állatba.

Lehasal az eb, lábával kapálózik a porban, de ő vágja, csapkodja, míg karjai bele nem fáradnak és a szusszal valamennyire el nem párolog szívéről a szegény és a harag.

— Lusta . . . gyalázatos . . . disznó ! — fujtat még sokáig, csapzott homlokát törülgeti . . . és visszanez a dülőútra.

¶ Két elsiető alakot lát, a két horgászó gonosztevőt. A cigány oldalán vastagra tömött tarisznya van, a hosszú sovány kezében a szatyor . . .

— Akadjon a torkotokon ! — kiáltja utánuk és hirtelen megfordul, szinte szalad be a tanyába, hogy ne is lássa őket . . .

És nem sejtí, hogy a lopásba tulajdonképen ő ugratta be ezt a két gyanutlan embert. Mert a lopás valóságosan csak azután történt meg, amikor acsarkodó fősvénysége felébresztette szívükben a zöldszemű ördögöt.

Terescsényi György.

HARANGSZÓ.

*Az életem egy pillanat volt,
A földre leejtett falat volt.
Félig behúnyt szem, ferde sóhaj,
Utazás egy törött hajóval.*

*Azt hittem, fehér öltözet vár,
S hogy felvettem, fekete lett már.
Temetés volt a születésem,
Mint harangszóé az estében.*

Falu Tamás.

SZIVÁRVÁNY AZ ÉG KAPUJA.

Regény.

A REDAKCIÓBAN is rendezgetett. Takarított a fiókokban, sok mindent elégetett és leplezetten adott instrukciókat hol Balognak, hol Sipos Gyurkának a félbenmaradt, befejezetlen ügyekről. Vigyázott. Nem is vett észre senki semmit. Csak Rózsika nézett rá egyszer-egyszer nagy, csodálkozó szemekkel, értelmetlenül, hangtalan ijedtséggel s amikor este a fiúk már elmentek és ő még a szobájában tett-vett olyan ember gondosságával, aki ide már nem jön vissza többé, halkán, csendesén belépett hozzá. Szótlanul megállt, nézte-nézte, azután rémülten buggyant fel ajkán a kérdés:

— Az Istenért, mi történt?!

Turcsányi meleg, szerető tekintettel nézett a megijedt leányra, neki nem akart hazudni. Aztán holnap úgyis megtudja.

— Nem jövök ide többé vissza, Rózsika.

— Jézus Mária! Miért?

— Az alispán megtudta, észrevette a pálfordulásomat. Alternativa elé állított. Ma este vár. Most fogom neki megvinni a választ.

Hangtalanul rebegette a lány:

— Mít? Turcsányi, mit?

— Leköszönök mind a két állásomról.

— Leköszön?... Elmegy?...

— Igen.

— Még sem hittem volna... Ilyen hirtelen...

— Nem tehetek másképp, Rózsika.

Olyan szomorú volt mindez, hogy a lánynak a szemét előntötte a könny.

— És mondja. Mi lesz? Mít fog csinálni? Pestre megy?

— Nem.

— Hát?...

— A TISZÁT fogom csinálni Lakatossal. Nekimegyek teljes erővel a megyének! Rendet akarok teremteni! Egész eddigi életem ezt a megoldást követeli!

— Meggondolta jól?

— Meg.

— Ilona tudja?

— Egyszer beszéltem neki erről a dologról. De a tényt nem tudja.

— Kár. Meg kellett volna neki mindent mondania!

— Ha szeret, velem tart. Pillanatig sem kételkedem benne. Nem akartam felzaklatni őt a bajaimmal! És nem akartam kitenni befolyásnak az elhatározásomat, az életem célját!

Halkan suttogta a lány:

— Értem...

Turcsányi elkészült.

— Igy. Én most készen vagyok. Isten vele, Rózsika. Maga mindég jó volt, mindég kedves volt, mindég szorgalmas volt... Köszönöm magának. Isten tudja, hányadszor már, úgy érzem magam, mint a katona, aki elhagyja a nyugodt, kényelmes otthonát és nekiindul a bizonytalan, halálos harcnak. Mert én tudom. Valakinek itt győzni kell! Vagy nekik, vagy nekem. Sokszor úgy érzem, hogy nekem kell győznöm, sokszor azt hiszem, hogy csak én veszthetek! Meglátjuk!

Alig bírta kinyögni a lány.

— Turcsányi, kell ez?

Nagyon határozottan és nagyon keményen felelt rá a férfi:

— Kell, Rózsika! Egész életemben nyomorult fráternek érezném magam, ha nem követném most a lelke parancsát! Kell!

A lány most már tudta, hogy hiába minden. Elsápadt. Fehér, reszkető kezét szomorúan nyujtotta a férfi felé:

— Isten vele... Isten vele...

Turcsányi már-már kiment a szobából, amikor a nyomdából, alulról erősen megkopogtatták a szócsövet. Ránézett a lányra, látta, hogy az nem képes most odamenni és beszélni, ő ment oda:

— Halló! Tessék! Mi az Rosner úr?!

— Halló, szerkesztő úr, a lap kész! Nincs valami? Mehet a gép?

— Nincs semmi, Rosner úr. Mehet. Isten vele.

Lecsukta a födelet s amikor kilépett az ajtón, hallotta zörögve, kalapálva megindulni a nagy sajtógépet, aminek a lármája annyiszor ébresztett benne kellemes érzéseket.

Rózsika megnémultan, összeesve nézett utána, szegény, titokba burkolt leány szíve alig dobogott és sírva, zokogva borult az asztalra.

Az alispán idegesen maradt tovább a hivatalában. Fülöpnek meghagyta, hogy senkinek sincs ott, csak a szerkesztőnek. Bosszankodott. Jól tudta, hogy ez az egész hecc jóbarátjának, a főispánnak, a baklövése. Neki idegen ember, neki fővárosi szerkesztő kellett. Most itt van. Mintha azt a lapot nem tudnák épen úgy megcsinálni a helybeliek! Mindég félt attól, ha idegen került be a megyéhez, ahol ő mindenkinek belátott már a lelke fenekéig. Ez a szerkesztő, ez kemény ember! Elejétől kezdve imponált neki nyugodt, fölényes, biztos férfiasága. És most itt van. Megvan a felfordulás! Rosszat érzett! Maga se tudta, mi lesz. Kicsit mégis reménykedett, hogy megpuhult Turcsányi. A Fiú nincs itt. A mulatságon nem történt botrány. Talán mégis csak elsímul a dolog. Az órára nézett. Kilenc óra. Jöhetne már az az

ember. A pipaasztalához ment és rágyújtott egy nagy, hosszúszerű pipára.

Fülöp bedugta a fejét az ajtón és jelentette :

— Itt a szerkesztő !

— Ereszd be — dörmögte az alispán. Kíváncsian, szétvetett lábakkal állt meg a szoba közepén és mereven nézett az ajtóra.

Azon belépett Turcsányi. Sápadt és halálosan komoly volt az arca. Köszönt.

— Jó estét kívánok, alispán úr !

Az alispán már tudta hányadán van.

— Szervusz, fiam !

Visszament lassan az íróasztala mögé, helytel kínálta meg a szerkesztőt.

— Ülj le.

— Köszönöm, már nem ülök le.

— Értelek. De ne beszélj még. Ne mondd még ki, amit akarsz. Jól meggondoltad?

— Igen.

— Ismered Lakatost. Láttad, mi lett belőle. Rom ! Szép, erős és tehetséges ember volt ő is, mint te ! Ő is egy asszony miatt bolondult meg. Turcsányi felvágta a fejét.

— Én nemcsak amiatt ! Nekem egyéb célom is van !

— Jó, jó. Tudom én azt. Hiszen tulajdonképen mindegy is. De el ne felejtse, fiam, hogy amint innen kimész és lemész az utcára, a vármegye ellensége vagy és én minden erőmmel harcolok ellened ! Vigyázz !

Dacosan kiáltott fel Turcsányi :

— Fenyegetés ? ! Nem félek ! Velem nem lehet úgy elbánni, mint Lakatossal. Nekem sok jó barátom él a fővárosi sajtóban, én meg tudom találni a visszhangot ott is !

— Ostoba fráter ! Kellemetlenséget okozol, az biztos ! De senki semmi rendetlenséget nem fog találni nálunk s eltemeted magad örökre !

— Meglátjuk !

— Szóval végleges az elhatározásod ? !

— Igen !

Az alispán most már elvetette a kedvességet és a baráti hangot. A hangja kemény volt és ellenséges. Az alakját valósággal felfújta a harag és a vizes, fénytelen szeme mereven nézett a szerkesztő szemébe.

— Akkor kérem a jelentést !

Turcsányi megkönnyebbült. Ezt a hangot jobban szerette. Felélekezett és nyugodtan, bátran közölte elhatározását.

— Alispán úr ! Tisztelettel és visszavonhatatlanul jelentem, hogy a vármegyénél elfoglalt mindkét állásomról végérvényesen leköszönök. Kérem ezt tudomásul venni.

— Írásban is megvan ?

Turcsányi elővette írásos lemondását és az alispán elé tette az asztalra.

— Tessék !

— Rendben van ! Elmehet !

Már rá se nézett a szerkesztőre. Irt valamit gyorsan, teljesen elmerülve. Turcsányi szó nélkül, halkán kiment s mintha most egyszerre úgy érezte volna, hogy ő szenvedett vereséget.

Amikor kilépett a vármegyeháza kapuján, azonnal Lakatosra gondolt és sietve kereste fel. Tudta, hogy hol a TISZA szerkesztősége és nyomdája. Odament. Lakatos épen kifelé tartott a szobából, az udvaron találkoztak össze.

Turcsányi karonfogta az öreget és hosszasan sétáltak a város külső utcáin. Elmondott neki mindent. Elmondta az alispánnal való beszélgetést és elmondta terveit is. Lakatosban fellángolt a régi harcos vér. Óriási örömmel fogadta a szerkesztő elhatározását, boldogan ölelte magához, mintha a saját fia lenne, azután elhatározták, hogy holnap egy nagy számot adnak ki a nyomdából, benne lesz a Turcsányi csatlakozása, a céljai, a tervei. Holnap megindul a harc, a küzdelem a megye ellen !

Turcsányi lappeldányokat fog küldeni a fővárosba is ujságíróbarátaihoz és bizakodó, reménykedő hangulatban telt el az este egészen addig, amíg Turcsányinak eszébe jutott, hogy a színházutáni rendez vacsorára kell mennie.

Elkésétt. Ők hárman már együtt voltak. Erzsike és Balog boldog közelségben ültek egymás mellett. Ilona árván és szomorúan ült a pamlagon. Amint Turcsányi belépett, rögtön látták, hogy valami történt vele. Az arcán rajta volt az átélt izgalmak kusza nyoma, fehér és sápadt volt, csak nagy szeme lobogott sötétben.

Ilona szólt hozzá először :

— Mi történt, Miklós ?

Csendben, némán várták a választ. Turcsányi leült és nyugodtan okosan, megfontolva minden szavát mondotta el a történeteket.

Balog rémülten ugrott fel.

— Miklós, megőrültél !

Erzsike ijedten kiáltotta :

— Turcsányi ! Mi lesz Ilonával ?

Turcsányi mereven és elszorult lélekkel nézett a menyasszonyára. Ilona hallgatott. Mint egy óriási vízesés úgy szakadt lelkére a kétségbeesés. Ez az ember meg sem kérdezte őt. Pedig megígérte. Nem is volt kíváncsi a véleményére. Most mi lesz ? Ki lett Turcsányiból ? Egy vidéki zuglap szerkesztője. Ágrólszakadt, szegény ember. Olyan valaki, akit mindenki megrugdos, akit mindenki félretaszít. Turcsányi ! Miklós ! a A szép, komoly, tehetséges ember ! Akire mindenki tisztelettel nézett. Belekeveredik züllött ujságírók és züllött emberek társaságába ! Mi lesz itt ?

Turcsányi csendes, szomorú hangja ébresztette fel kétségbeeséséből.

— Ilona! Maga mit szól?

A lány nagy, rémült, tágra nyílt szemeivel megdöbbenve nézett a férfitra, mint idegen, távoli emberre, azután halkan remegve feljajdult.

— Miklós! Hogy tehette ezt?!

Turcsányi megrendült egy kicsit. Elgondolkozva, szomorúan felelte:

— Nem ezt vártam magától, Ilona.

A leány már nem tudott felelni. Sírva fakadt és sírt, zokogott kétségbeesetten. Teljesen beledobta lelkét az enyhet adó sírásba.

Turcsányi felkelt. Olyan fehér volt, mint a halál.

— Ilona! Akkor én most már elhagyom magat . . . Felszabadítom a szava alól.

Feljajdulva ugrott nyakába a lány.

— Nem, Miklós! Nem! Nem engedem el! Istenem, hiszen nem történt semmi. Jöjjön, üljön le ide, mellém a díványra. Beszéljünk. Olyan váratlanul, olyan megsemmisítő hirtelenséggel szakadt rám ez a dolog. Sírok . . . Persze, hogy sírok . . . Síratom az álmaimat. Én már szépen elgondoltam, hogy ide jövök feleségnek magához, ebbe a városba. Már tudtam, hová fogok ülni a redakcióban, amikor érte megyek és maga még nem jöhet. Elképzeltem az otthonunkat, a lakásunkat, a szép új kultúrpalotában. Boldog voltam, hogy együtt mint férj és feleség sétálhatunk majd a Petőfi-ligetben, az ismerős, csendes utcákon. Érti, Miklós? Én már asszonymak éreztem itt magam maga mellett. Átélttem boldog mézes heteinket, mindent . . . mindent . . . És maga most jön a rettenetes hírével és mint egy borzalmas kalapáccsal, tönkrezúzza mindazt a kedves és drága csecsebecsét, amit én felrakosgattam álomban a lelkem polcaira. Ezért sírok, Miklós. Nem baj . . . Ne haragudjék . . . Majd elmúlik . . . Majd beleélem magam ebbe is . . . De mindez most olyan borzasztó . . . Olyan rettenetes . . .

Azután valahogy lassan mégis valónak fogadták el ezt a borzasztó fordulatot és úgy beszéltek róla, mint változatlan tényről. Akárhogy is forgatták azonban a dolgokat, sehol sem láttak biztató jövőt és a három ember végtelen szomorúságában csak Turcsányi elfogult, csökönyös lelkesedése élt és sugárzott, a szemei villogtak és az ajkáról sohase hallott, nagyszerű szavak gurultak szét, hogy ámulatba ejtsék hallgatóit.

Ilonának jutott eszébe, mint a villámcsapás.

— Miklós! Maga beszélt nekem regényéről. Szép, eredeti szerelmes történet. Igérje meg nekem, hogy azonnal hozzá fog és mindennap szakít egy kevés időt, hogy valamit megírjon belőle. Igéri?

Turcsányi mit ne ígért volna meg. Persze, hogy megígérte. A regény különben is készen állt már a fejében, sokat és kellembesen foglalkoztatta a téma. Komolyan elhatározta, hogy azonnal megkezdi az írást. Ezt az örömet megszerzi ennek a drága lánynak.

Ilona pedig boldogan fogadta az ígéretet, bízott a vőlegénye tehetőségében és messze előre dolgozó fantáziája egészen máshol látta Turcsányit, nem a Tisza pizkos, elhanyagolt szerkesztőségében.

XIII.

Másnap reggel Turcsányi olyan pontosan ment új hivatalába, amilyen pontosság a vármegyén szokatlan lett volna tőle. Csupa lelkesedés volt, csupa tűz és csupa ambíció. Ezerféle terv és ezerféle gondolat cikázott végig az agyán, úgy érezte, hogy óriássá nőtt, eltörpültek alatta a házak és az utcák. A lába nagyokat és súlyosakat lépett és ő közönyösen nézett el az emberek feje fölött. Nagyszerű lángolás telítette a keblét és tudta, hogy csodákat fog végezni a tollával, mert a kedv és az öröm lesznek a múzsái. Lompos, vontatott járása mintha eleven ritmust kapott volna, sápadt, közönyös arca kipirult és nagy messzenéző szeme közelebb találta meg a néznivalót.

Boldog bizakodás kísérte végig első útján új hivatalába, új céljai felé. Alig várta, hogy elfoglalja harcos helyét a Tisza szerkesztőségében, alig várta, hogy belekiabálja ezeknek a rövidlátó süket fülű, szolgálalkú polgároknak az öntudatába :

— Halló ! Emberek itt a reggel ! Ébredjetek !

Látta már képzeletében mindenütt a harsogó szavú Tiszát, tudta, hogy szörnyű felfordulást fog okozni az elhatározásával és érezte, hogy megremegnek szózatától az ócska falak, mint Jerikó falai a trombitáktól.

Sietve, kíváncsian fordult be a kapun az udvarra és meghajtott fejjel lépett be egy alacsony, rozoga ajtón, amelyre ki volt írva :

«A Tisza Szerkesztősége és Kiadóhivatala».

A helyiség elég sötét volt. Két közönséges, puhafa asztal állott benne íróasztalként. A sarokban durva puhafa-polc tele ujságokkal, könyvekkel. A falba nagy szögek verve fogasokként. Mindenütt por, szenny és piszok.

Turcsányinak beleütközött a szemébe a nyomor. Most látott először olyan szerkesztőséget, amire azt szokták mondani : zuglap. Kicsit elszorult a szive. Megállott az ajtóban és jobban körülnézett. A szobában senki sem volt. Most látta csak meg, hogy a háttérben egy foszlott, ócska spanyolfal mögött vetetlen ágy van. Undor fogta el. De aztán lerázta mindezt a kellemetlen benyomást a lelkéről és megindult befelé a szobába. A szegénységtől nem szabad megijedni. Biztatta magát. Majd másképp lesz most. Ő veszi át a lapot. Nagyszerű, igazságos ellenzéki lapot csinál belőle, az előfizetők felszaporodnak és ő majd másképp fogja ezt az egészet berendezni. Egy ajtót vett észre jobbra, odament. Benyitott. Meglepetten állott meg. Alacsony földes helyiség állott előtte. Valami kamraféle. Rossz, áporodott olajszag csapta meg az orrát. Maga előtt látta a rozoga, ócska kézisajtót és az ablak alatt állott a régi, elavult szedőasztal a betűkkel. Ime úgy látszik, ez a nyomda. Itt már

nem tudta olyan gyorsan leküzdeni a szomorúságot. Hiszen ehhez képest A Sziget és Vidéke nyomdája elsőrendű, modern nyomda volt. A szedőasztal előtt állott Lakatos megrokkant, csendes alakja. Úgy látszik, éppen szedett valamit. Amint észrevette Turcsányit félretett mindent és frissen, lelkesen ment eléje.

— Isten hozta, szerkesztő úr.

— Már nem vagyok az.

— Dehogynem. A Tisza szerkesztője. Az én nevem lekerül róla és kitesszük a magáét. Hadd tudja meg az egész megye, hogy új idők és új színek indulnak útnak a megújított Tiszában és hogy kiújult a harc a vármegyei zsarnokság ellen!

Turcsányit kellemesen érintette ez a hír. Arra nem is gondolt, hogy az ő neve váltja fel a Lakatos nevét.

— Menjünk be a szerkesztőségbe — mondta Lakatos és maga után húzta Turcsányit a másik szobába. Ott az egyik puhafaasztal előtt ő ült le, a másik előtt Turcsányi.

És Lakatos beszélni kezdett az ő szép, meleg hangján.

— Kedves barátom. A redakciónk és a nyomdánk szegény. Remélem, ez nem fogja elcsüggeszteni. Valamikor, amikor fiatalabb és tetterősebb voltam, szebben nézett ki itt minden. A bútorok is jobbak voltak. Azóta azonban sokat voltam beteg, ezt is, azt is el kellett adogatnom. Lassan majd beszerezzük az új holmit. Hiszen most más világ jön. Ime, ez a szerkesztőség és ott hátul, abban a kamrában van a nyomda. A szerkesztőség pedig áll magából, belőlem és Gerőből. Hallott már róla?

Turcsányi mintha emlékezett volna erre a névre. Hallotta, hogy zseniális, magával meghasonlott ember, rakoncátlan szellem, aki folyton iszik, nagyon szereti az italt.

— Azt hiszem hallottam róla. Sokat iszik. Ugye?

— Bizony iszik. Olyan neki az ital, mint nekünk a levegő. Nem élhet nélküle. De meg fog lepődni a nagy tudásán és a fürge ötletességén.

— Öreg?

— Nem. Egészen fiatal ember.

— Szóval hárman vagyunk. A nyomdában nincs senki?

— De igen. Egy kis púpos legényke szedi ki a cikkeket. A Péterke.

— Ön is szed ugyebár?

— Igen. Segítek neki. Nem lenne kész szegényke. Úgyes kis fiú. Dehát sok munka egy egész lapot kiszedni egyedül.

Turcsányi nagyot sóhajtott. Elég mostoha és primitív körülményekbe került bele. Dehát ezen túl kell tennie magát. Nem lehet máskép. A szeme az ágyra esett.

— Ki alszik itt?

Szomorú, csendes volt a válasz:

— Én. Egypárszor már tönkre akarták tenni a nyomdát komisz, felbérelt csirkefogók. Azóta itt alszom. De meg őszintén szólva így olcsóbb is.

Turcsányi belenyugodott ebbe is.

— És most hagyjuk ezeket a dolgokat. Nagyobb és fontosabb dolgunk van. Tárgyaljuk meg az új Tisza első számát.

Papirost és ceruzát vettek elő és Turcsányi nagy vonalakban előrajzolta az első szám tervét. A fölapon egy nagy statisztikát fognak közölni ezzel a címmel: Rokonok a megyeházán. Ezt a statisztikát Turcsányi egyszer az öreg Pekáry bácsival készítette el csak úgy kedvtelésből és kíváncsiságból. Eltette magának. Most nagyszerűen felhasználhatja. Kimutatja vele, hogy a tisztviselők nyolcvan százaléka, ha nem is egészen közeli, de mindenesetre rokonságban áll egymással. Hogy a tizenkét főszolgabíró közül csak négy nem atyafi. Hogy még a falusi jegyzők is legnagyobb részt sógorok és komák és hogy a tisztviselők ennek alapján azt tesznek, amit akarnak.

Irni fognak egy cikket a Kultúrház építéséről és a megyei tanügy borzalmas elhanyagoltságáról.

Lakatos magára vállalta egy szellemes levélnek a megírását, amit Durbints sógor ír Turcsányinak, a Tisza új szerkesztőjének.

Gyorsan, pompás egyetértéssel és kitünő ujságírói érzékkel nagyszerű lapot állítottak össze és neki fogtak lázasan, nagy igyekezettel a megírásnak.

Turcsányi megismerte később Péterkét, a kis, tizennégy esztendőszedőlegényt, aki nagy értelmes szemével és otromba púpjával a hátán, olyan volt, mint egy utálatos testbe öltöztetett angyal. Örömmel és boldogan köszöntötte új főnökét. Turcsányinak mindjárt meg is tetszett.

Megismerte Gerőt is, aki csúnya volt pipacsvörös fejével. Állandóan a magasba tartotta arcát, mint aki az eget akarná megszagolni. Kicsit visszataszító volt pálinkától átitatott, kocsonyás, puffadt teste, de minden szavából kiért a fölényes értelem és a mélységes magába merülés... Turcsányi nem állhatta meg. Kérdeznie kellett.

— Mondja, Gerő, mért iszik?

Rekedten, vigyorogva felelt az:

— Valamit kerestem a földön, amiért érdemes élni. Ezt találtam a legjobbban.

— Éppen a pálinkát?

— Azt. A pálinka olyan, mint a hinta. Szédületes magasságokba lendít.

— De mélységeken keresztül.

— Ez a jó. Mélységeken keresztül kell feljutni a magasságokba. Máskép nem becsüljük meg a magasság varázsát.

— Mondja, Gerő, nincs senkije, akiért érdemes volna tisztességesen élnie?

Komorán hangzott a válasz:

— Senkim sincs... De hiszen az nem baj. Ha volna valakim, talán mégis bántana néha a lelkiismeret. Így egyedül vagyok, kolonc nélkül. Csak magamat látom. Senki se kontárkodik bele az életembe.

— És mondja, jó az cél és ambíció nélkül végignyomorogni az életét?

Nagyot nevetett Gerő.

— Cél és ambíció? . . . A cél nem más, mint olyan bilincs, amelyet az ember saját maga rak fel a kezére. Nekem erre semmi szükségem nincs. Akkor nem tudnám a pálinkáspoharat a számhoz emelni. Ambíció?! . . . Az ambíció nem más, mint önsanyargatás! Mint az olyan korbács, amit az ember saját maga suhogtat a feje fölött. Nem születtem rabszolgatartónak még magammal szemben sem. Úgy akarok élni, ahogy jól esik. Nem egy lónak az életét akarom leélni, aki megszakad a teherhúzásban, hanem a pillangó életét, aki megrészegszik a méztől. S a méz : a pálinka. A többi igazán nem számít,

Turcsányi nem faggatta tovább. Elmondta neki a témát, amit az új Tisza első számában neki szánt, felvázolta, hogy miként írja meg.

— Majd megpróbálom, morogta Gerő és gondolkozva ült le egy sarokba . . . Azután hirtelen asztalhoz kuporodott és szép formás, gömbölyű betűkkel róttá egymásután a sorokat.

Amikor delet harangoztak, Turcsányi nem ment ebédelni, hanem hozatott valamit magának, bekapta az ételt és mohón, lázasan folytatta a munkát. Nagyszerűen haladt a lap. Ők maguk is nagyon meg voltak elégedve vele. Turcsányi estefelé fáradtságot érzett. Régen nem dolgozott már ennyit és ilyen odaadással.

De nem hagyhatta abba. Megcsodálta Lakatos hihetetlen és nagyszerű munkabírását és csodálta Gerő kifogyhatatlan ötletességét és mindig lendületes gondolatvezetését.

Amikor estére készen lettek a lappal, mégis elfáradtak mind a hárman. De megelégedetten és boldogan néztek egymásra.

Lakatos kedvesen szólt Turcsányihoz :

— Szerkesztő úr, a többit bátran rám bízhatja. Maga most már menjen el. Tudom, hogy vacsorázni szoktak ilyenkor négyesben. Ne mulassza el a rendes vacsoráját.

Turcsányi hálásan nézett Lakatosra. Kérte, hogy a Tiszá-ból korán reggel küldjön egy számot Péterkével a lakására. Azután elment.

A lányok lakásán csak Ilona volt otthon. Erzsike ma játszott a színházban és Balog természetesen várta őt a színháznál.

Ilona nem fogadta Turcsányit a szokott repeséssel. Csendes volt és elgondolkozó. Turcsányi beszélt neki a lapról, a friss, eleven hangról, a nagyszerű cikkekről, a szenzációról, amit okozni fog.

Ilona komolyan és halkán elmondta, hogy a városban óriási megdöbbenést keltett cselekedete, csoportokban tárgyalták az esetet az utcán, az üzletekben, a hivatalokban s ő nem mehetett ki a házból, mert minden lépésnél valaki kérdést intézett hozzá a völegénye terveiről és lehetetlen tettének okáról.

(Folytatása következik.)

Büky György.

József királyi herceg könyve.¹ *József királyi herceg* tábornagy, a nagy nádor unokája, aki a világháborúba mint a (budapesti) 31. cs. és kir. közös gyaloghadosztály parancsnoka és mint altábornagy vonult el és aki az összeomláskor már a tábornagi tölgylevelet viselte, a nagy küzdelmek idején és azután is a legnagyobb szorgalommal és alaposággal naplót szerkesztett. Ez tizenhárom vaskos kötetben örökíti meg a följegyzésre méltó, történelmi értékű eseményeket, benyomásokat és személyes tapasztalatokat. Ezeket a köteteket a szerző teljes tartalmukkal most még nem bocsátja a nyilvánosság elé, ahhoz azonban megadta az engedélyt, hogy naplójából a *Magyar Tudományos Akadémia* sok adatot kiszemelhessen és azokat, egyéb hadtörténelmi és más följegyzésekkel, kiegészítésekkel együtt több kötetben kiadhassa. Az Akadémia kiadásában megjelenő hatalmas mű tehát nem más, mint József királyi herceg maradandó becsű naplójának reprodukciója, megfelelő pótlásokkal, de ama részletek kihagyásával, amelyek közlése ma még nem időszerű. Ennek a műnek szerkesztését József királyi herceg maga végzi, illetve vezeti, azokat tehát a legtekélyesebb eredetiség és megbízhatóság jellemzi.

A nagy mű I. kötete 1926-ban jelent meg. Mostani — II. kötete — a karintiai és olasz harctér eseményeiről számol be, 1915 május végétől kezdve, 1916 február 17-ig.

A II. kötet hat fejezetben tárgyalja az eseményeket. Ezek címe a következők:

I. fejezet: Előzmények. Karintia védelmének berendezése és az első harcok. Az 1. Isonzo-csata.

II. fejezet. Az 1. Isonzo-csata vége. A 2. Isonzo-csata. A csata lassú ellenyúlása. 1915 július 7.—augusztus 7.

¹ *A világháború, amelynek én láttam.* Irta naplója és hivatalos akták alapján *József főherceg*, tábornagy. II. kötet. *Az olasz háború.* Az aktaszerű anyagot összegyűjtötte és összeállította *Rubint Dezső* altábornagy. 47 melléklettel. Budapest, a Magyar Tudományos Akadémia kiadása. 816 nagy 8-rét oldal.

III. fejezet. Nyugodtabb idők, bár állandók a küzdelmek. Előkészületek egy újabb nagy csatára. 1915 augusztus 8.—október 15.

IV. fejezet. A 22 napig tartó 3. Isonzo csata. 1915 október 16.—november 7.

V. fejezet. A 4. Isonzo-csata. 1915 november 8.—december 4.

VI. fejezet. Téli álom. 1915 december 5.—1916 február 17.

A fejezetekben, rendszerint azok elején, a szerző részletesen beszámol az őt közvetlenül *nem érintő* harcterek eseményeiről, majd följegyzéseit naponként adja elő. A műnek ilyen *külső szerkezete* az áttekinthetőséget tökéletessé teszi. A 47 melléklet nagyobb része térképekből áll, amelyekre a harctéri helyzet színes vonalakkal és írással nyomtatott, de van sok olyan melléklet is, amelyekből a kölcsönös erőviszonyok, a tüzérségi és műszaki anyag, a veszteségek stb. könnyen megállapíthatók. A mellékletek és az aktaszerű anyag szerkesztésében Rubint altábornagy alapos munkát végzett.

A mű *belső szerkezetével* foglalkozva, vizsgáljunk kell, vajjon a szerző alkotását, tehát a most előttünk fekvő II. kötetét is, az írásműveknek mely csoportjába helyezzük.

A vezérkari művektől elvárjuk, hogy azok a hadieseményeket és a velük kapcsolatos politikai, ellátási stb. mozzanatokat teljes hűséggel, emelkedett pártatlansággal, éles megítéléssel, úgy adják elő, hogy azokból nemcsak tökéletesen megismerhessük a tárgyaló anyagot, hanem, hogy az előadottak politikai, de különösen sztratégiai, hadművelleti és taktikai tanulmányok szerkesztésére is szilárd alapként szolgáljanak.

József királyi herceg művét minden aggály nélkül besorolhatjuk a vezérkari hadtörténelmi művek közé, mert egyrészt az általános helyzeteket, a politikai, szervezeti, fölszerelő, élelmező és egyéb kérdéseket a mindenkori szükség mértéke szerint tárgyalja, másrészt pedig, a VII. (temesvári) hadtest működését, mely seregetest élén a királyi herceg a Doberdo szikláin

álott, a legnagyobb és a legtanulságosabb részletességgel ismerteti. Már ez a megállapítás bizonyítja a műnek kiváló értékét. A szerzőnek ez a könyve egyike a legbecsebb hadtörténelmi forrásmunkáknak.

Mint hogy azonban *József királyi herceg a maga* tapasztalatai és benyomásai alapján írta meg könyvét, egészen természetesen, hogy annak minden fejezetében nagyon előtérbe nyomul a szubjektív elem. Ezért tehát a művet a mémoires-irodalom termékei közé is kell sorolnunk, bár ez a megállapítás — látszólag — ellentmond előbbi sorainknak, amelyekben kifejtettük, hogy a könyv a hadtörténelmi vezérkari munkák között méltó helyet foglal el. De — ez az ellentmondás valóban csak látszólagos, mert amiket József királyi herceg kizárólagosan egyéni megfigyelései és élményei alapján előad, azok kivétel nélkül mind emelik a mű tudományos értékét, mert — egyrészt ezek a részletek nem kicsinyes dolgok, hanem az éles judiciummal megáldott hadvezérnek alapos megfigyelései, másrészt pedig, mert valamennyien hozzájárulnak a háborúnak, a csatáknak, ütközeteknek és egyéb hadi tevékenységeknek teljes megvilágításához, belőlük tehát sokkal mélyebben és tökéletesebben megismerhetjük a véres küzdelmek «pszichéjét», mint amennyire ennek megismerését a volt monarchia hadtörténelmi vezérkari műveiből megszoktuk.

Összefoglalva a mondottakat, a szerző művét a *hadtörténelmi vezérkari és az emlékirat-irodalom termékei párhuzamosan fejlődésének* minősíthetjük.

Az előadottak mellett még más értéke is van *József királyi herceg* könyvének. Annak soraiból, a legelősebb megvilágításban megismerhetjük *magát a szerzőt* is, minden erkölcsi, szellemi és fizikai vonásában, tulajdonságában. Ez szintén nagyon fontos, mert a hadi események sikereit, vagy balsikereit csak akkor ítélni lehet meg az objektivitás minden árnyalatával, ha a vezér egyénisége mint reflektor áll előttünk. József királyi herceg a könyv elolvasása után úgy mutatkozik előttünk, mint lélekben és fizikumban egészen egyensúlyban levő egyéniség. Szellemi és erkölcsi energiáinak kifejtését, érvényesítését, erős, egészséges fizikum támogatja és mivel az említett energiák nemese, eszményi értékűek és azokat a forró emberi szív és humá-

nus megítélés, megértés színes köntöse jellemzi: ezért a nyomokban járó, a belőlük származó tevékenység is az igaz ember, a bölcs férfiú cselekedeteinek összesege.

A könyv fejezeteit — e rövid megemlékezés keretében — részletesen ismertetnünk nem lehet, mert azok általában a karintiai, de különösen a doberdói harcér emberfeletti küzdelmek részletes leírásai. Ezekről csak annyit írunk tehát, hogy a királyi fenség parancsnoksága alatti — legnagyobb részben magyar — csapatok Karintiában, a Plöcken-hágó vidékén, 76 km hosszú arcvonalon, majd a Karszton, a Monte San Michele véráztatott sziklái s annak többi csúcsai körül, a rájuk bízott nehéz feladatokat megoldották és az ellenség szívós, elkeseredett rohamait, mint ércfal, föltartóztatták. A leghősebbek és a legvittezebbek a magyarok voltak. Különösen a 17. közös és a 20. honvédegyalghadosztályok azok, amelyek maguknak a Karszt ridex sziklái örök dicsőséget szereztek. *József királyi herceg* elfogulatlan és igazságos parancsnok volt; az érdemeiket elismerte, a hibákat kifogásolta, bármely nemzetiségből való volt is az illető egyén, vagy csapat. Azonban a magyarok tetteiről úgyszólván a könyv minden lapján mégis különösen elismerően emlékezik meg; ezt követelte az objektív megítélés, az igazságos pártatlanság.

A magyar katona érdemeinek tárgyilagos és őszinte elismerése és a világ elé tárása rendkívül értékes zománccal vonja be a szerző minden sorát. Tudjuk ugyanis, hogy a külföldön gombamódra szaporodó világháborús művek a magyar katonák és csapatok működéséről legfeljebb egy-egy odatett gesztussal foglalkoznak, rendszeren azonban vagy elhallgatják, vagy lekicsinylik azokat, nem is említve, hogy igen sok műben olvashatók elítélő részletek hősi fiainkról. *József királyi hercegnek* tudományos értékű műve most az igazság fénylő fátylójával mutat rá azokra a tevékenységekre, amelyeket derék a magyar legényeink, tisztjeink és csapataink a borzalmak poklában, a Karszton kifejtettek. A külföldi helytelen megállapítások már mélyen átmentek a köztudatba; nagyon szükséges volt, hogy megcáfolásukra valaki vállalkozzék. Ezt a cáfolatot dörgi a világba József királyi herceg hatalmas műve, azé a hadvezéré, akinek parancsnoki rátermettségét, elfogulatlanságát,

minden nemzetiségű katonával szemben való egyforma szigorát és humánus érzelmeit, személyes vitézségét senki el nem vitathatja és akit — mint «József Apánkat» minden vitéze a rajongásig tisztelt és szeretett. Ha a szerzőnek világháborús nagy műve nem látna napvilágot, akkor a magyar katona vitézi hírnevének örökzöld babérkoszorúja elmerülne a közöny, az irigység, a rosszakarat és a történelmi hazugságok fertőző mocsarában...

Valódi gyöngyszemek azok a betűk, amelyeket József királyi herceg könyvében a magyar katonákról írt. Anynyira a szívéhez forrottak ők az ember-szeretettől áthatott hadtestparancsnoknak, hogy róluk már az *Előszóban* is megemlékezik. Álljanak itt azok a sorok, amelyekben a szerző a doberdói szörnyű harcokról ír rövid jellemzést. Áll ezekben a harcokban helyét megálotta, annak — ha hazaérkezett a rémes küzdelmekből: örök megbecsülés az osztályrésze, aki pedig ott aluszsa álmát a skorpiós kövek alatt, annak emléke élni és égni fog a magyar szívekben a századok századain át...

«Doberdo!...» írja a szerző az *Előszóban*, «fogalommal vált név s mégis azt hiszem, a legtöbben távolról sem sejtik, miért és milyen körülmények között vált azzá. Mily szenvedések, hősiesség, akarakterő, önzetlen hazafiaság és lelki nagyság kellett ahhoz, hogy 11 rettenetes Isonzo-csatában megállhassák csapataink helyüket; csapataink, melyeknek túlnyomó része gyorsan váltakozott, mert elvérzett vagy nem bírta sokáig a poklokra és poklát; és közülök a Karszt-fennsíkon, tehát a szoros értelemben vett Doberdón csak két hadosztály volt, melyek részben 9, illetőleg 12 csatát vívtak végig: a 20. honvédhadosztály és a 17. közös hadosztály. A szegedi 46. ezred pedig az egyetlen, mely dicsőségesen részt vett mind a 12 csatában...»

«...Törekedtem lehetőleg híven leírni mindent, amit a Doberdón átélünk és láttam; ha tollam nem bírja csak megközelítőleg is a kínok, szenvedések és kétségbeesett tusák képét úgy elővarázsolni, mint azt mi, Doberdo védői átéltük, mégis azt hiszem, az utókorra egy jó fényképet hagyok, melyet ha érzéssel néz meg valaki, akkor képzelete talán közel hozhatja ahhoz, amit nekünk e szó: «Doberdo» jelent.»

A doberdói szörnyű küzdelmek valóban a «poklok pokla» jelzővel illethetők.

Legjobban bizonyítják ezt a rémséges veszteségek.

A VII. hadtest vesztesége 1915 augusztus 8-ig a déli harctéren 45.711 fő volt. (86%) Az Isonzói 3. csatában a hadtest csatlétszáma 22.000 fő veszteséget szenvedett. A veszteségekről a 743. oldalon ezt írja a szerző: «Csoportom veszteségei november 1-től 30-ig: 688 tiszt és 27.115 legény, összesen 27.803 ember; ebből a tűzvonalban meghaltak száma jóval felülmúlja a 7.000-et, Azok, akik a kórházakban haltak meg, nincsenek beleszámítva».

Folyóiratunk szűk keretei nem engedik meg a könyv beható ismertetését, ezért tehát csak fölemlítjük azokat a gondolatokat, illetve azoknak csekély töredékét, amelyeket a könyv soraiban és sorai között, mint nagyon becses drágaköveket találunk és amelyek az ismertetésnél mint vezérszók szerepelhetnek.

Rendkívül tanulságos *taktikai, hadműveleti és sztratégiai részletekkel* találkozunk a nagy mű II. kötetében. József királyi herceg a hadtestparancsnok *éles előrelátással ítélte meg* a mindenkori harctéri helyzetet, sőt az általános sztratégiai helyzeteket is. Amint a karintiai frontra érkezett, azonnal megérlelődött lelkében az a meggyőződés, hogy az olaszok a Karszt ellen fordítják főerejüket, mert hadműveleti tárgyuk — Trieszt. Ez a meggyőződése vezette őt annak az eszmének hirdetéséhez, hogy: «előre, az — Isonzóig!» Rendkívüli erővel, szinte érzékelhető plaszticitással nyilatkozik meg ez az eszme könyvének 278. és 279. oldalán: «...Itt egyik meg fog halni! Olaszország, vagy Ausztria-Magyarország!... Ehhez kétség nem férhet! Tehát olyan állásokat kell szerezni, ahol a lehető legcsekélyebb áldozatokkal lehetőleg sok csatát küzdhesünk végig; ez a Karszt-fennsík szegélyén nem lehetséges!... A Karszt szikláin egy kifelé domborodó félkörrel védelmezve, irtóztató veszteségeket fogunk szenvedni és — amint az eddigi tapasztalatok mutatják — a veszteségek egyharmada halott lesz. Azt hiszem: így számíthatnánk: Ha fönt a napi veszteség 100 ember, lent 40—50 lenne. Ebből fönt 35 a halott, lent talán 9—10!... Ezen előtörés által lehetővé válnék, hogy egy kis levegőhöz jussunk, a fojtogató markot, legalább egy időre, lerázzuk és mai állásaink igen hátrányos vonalát jelentősen kijavíthatnánk, egészen el-

tekintve a szellemnek erkölcsi fölémeletétől, most nagyon megviselt és talán csüggedő csapataimnál, kik mindinkább áhítoznak egy támadólagos fölépés után . . . »

Rendkívül érdekesek azok a sorai is a szerzőnek, amelyeket akkor vetett papírra, amikor a központi hatalmak serege Szerbia leverése után a Balkán közepeén megállottak. A könyv 775. oldalán ezt olvassuk: «Súlyos aggodalommal figyelem a Balkánon történeteket. Könnyen mindent elveszítethetünk, ha Salonikit nem foglaljuk el. Megbocsáthatatlan hadászati hiba volna az, ha nem menetelnék minden rendelkezésünkre álló erővel Salonikira. A kígyónak fejére kell taposni. Salonikit föltétlenül megszállani, az ottani ántánt csapatokat fegyverletételre kényszeríteni . . . » Később, a 781. oldalon újból így ír: « . . . Az Isten szerelméért, Salonikit elfoglalni és nem meghagyni hadműveleti alapul az ellenségnek; ez később mireánk nézve végzetessé lehetne . . . » Végül a 782. és 783. oldalon a Balkán miatti aggodalmát így fejezi ki: «Szegény Szerbországot talpra kell majd újra állítanunk, de most a földolog az, hogy minden eszközzel megakadályozzuk azt, hogy az ántánt a Balkánon egy hadműveleti bázist tartson meg magának, mert a balkáni arcvonalat, majd ha a kimerültség fog közeledni, mint erős arcvonalat föntartanunk lehetetlen lesz és így katasztrófába sodorhat minket . . . »

Valóban ezek a szemelvények azt bizonyítják, hogy a hadvezériben rendkívül erős volt az erkölcsi, talán a tudatalatti ösztönszerű megérzés, az intuíció. Különbön kétségtelen, hogy József királyi herceg minden, de különösen harctéri működésében mindenütt észrevehető az *erkölcsi tényezők nagy értékelése*. Az erkölcsi energiák megbecsülése, az emberi lélek bonyodalmas útvesztőibe való betekintésre szakadatlan törekvés, annak állandóan szemelőtt tartása, hogy az ember nem életelen gép, hanem idegekkel, érzelmekkel, indulatokkal, vágyakkal, titkos pszichikai erőkkkel telített élő organizmus, azt eredményezték, hogy egyrészt a fenséges hadvezér mindig rendíthetetlen biztossággal számíthatott katonáira, másrészt pedig ezek vezéribükhöz szívükkel is forrón ragaszkodtak, nemcsak bizalommal tekintettek föl reá. Elég, ha ennek bizonyítására csak egy idézetet közlünk.

« . . . Azt kérdem tőletek, fiaim —

írja József királyi herceg az 51. oldalon — ki jelentkezik a zászlóaljából önként a rendkívül veszélyes és nehéz vállalkozásra, hogy bajtársainkat e keserves helyzetből kimentsük? . . . — Ezer torokból hangzik a hatalmas kiáltás: «mindnyájan!» s ezer kar emelkedik föl. Egy sincs közöttük, aki nem menne önként, pedig csak egy század kell! . . . »

Az erkölcsi erő értékelése magában a vezériben is nyilvánult. *Akarata* mindig sziklaszilárd maradt a legsúlyosabb helyzetekben és a legnagyobb testi fáradtságok és lelki teherpróbák idején is. Ha csüggedés közelgett szívéhez, azonnal elfűzte azt. Erről szintén sokszor tanuskodik mindenkori idegállapotát híven visszatükröző naplója. Az erkölcsi erőnek a maga személyében is következetes ápolása sok olyan lelki tüneményt tár elénk, amelyeket meg kell említenünk, mert azok is a háborúnak, de különösen a magasabb vezetésnek soha el nem hanyagolható, vagy el nem múló pszichológiájához tartoznak. Ezek közé sorolhatók — többek között — a meg nem alkuvó kötelességérzet, a csapatokkal, a hős vitézekkel való együttérzés, együtt-szenvedés, a cselekedetek motivumainak emberies megértése, a pártatlanság, elfogulatlanság, minden csapatnak, katonának érdem szerinti értékelése, az igazságszeretet — amikről már szólottunk is — a kitüntetéseknek bőkezű adományozása és kérése vitézei számára, a maga személyének nem kímélése, háttérbe helyezése, a sebesültekről, betegekről való atyai gondoskodás és még számtalan színpompás virágai az emberi psziche titkos kertjének. Mindezeket a könyvben konkrét esetekben igazoltak láthatjuk. József királyi herceg volt az, aki *Ferenc József* királyunkhoz előterjesztést tett, hogy a gyávaságáért fölosztatott prágai 28. gyalogezred zászlóját adja vissza, mert ennek részei a 2. és 4. isonzoí csatában jól megállták helyüket. És az ezred visszakarta szent szimbólumát. (799. old.)

Az ellenségről is mindig elismeréssel nyilatkozik. Elég, ha a következőket idézzük:

«Amit az olaszok itt teljesítettek, az is a hadtörténelem aranylapjaira irandó halhatatlan betűkkel. É két fél, mely a helyzet kényszere folytán oly vad elkeseredéssel vívja meg élet-halál harcát, jobban illenek mint barát egymás mellé, hiszen olasznak és magyarnak

aligha vannak ellentétes érdekei és a magyar csakis osztrák érdekekért küzdött itt, mert lovagias e nemzet és 400 éves, mondhatnám hitvestársát, nem akarja cserben hagyni, mert nagy királyának személye, mely szent, kapcsolta vele össze arany jegygyűrűvel...» (617. old.) «... Azt meg kell hagynom, hogy az olaszok hallatlan következetességgel és kitartással támadnak és Cadorna büszke lehet csapataira...» (658. old.) «... Egész lelkemből bámulom az olaszokat; ily szívós kitartást a támadásokban, ekkora veszteségek mellett, még nem láttam!...» (735. old.)

A küzdelmek és viszontagságok és a véres kézítusák a szerző tolla alatt, mint való élet tünnek föl előttünk. Senki se tudná azokat hívebben előadni, mint ő, akinek könyvében föl találjuk a legkedvesebb költő hangulatfestését és a drámai erő megnyilvánulását egyaránt. Akár a fenyveserdőkben röpködő szentjánosbogárkák apró lámpáscákiról, akár az ellenség világót-rázó pergőtűzéről ír, mindenütt az embernek és a hadvezérnek szíve dobbanását, elméje világosságát látjuk. És írói fegyverzete akkor ragyog legpompásabban, ha — magyarjairól ír... .

József királyi herceg volt az egyetlen tábornok a parancsnoksága alatti se-regtestben, aki egy percre sem távozott el katonáitól a Karszt izzó területéről, kivéve egy-két rövid szabadságot a nyugodalmas időkben. Méltányolták ezt és hősiességét előljárói és méltányolta ezeket maga I. Ferenc József királyunk is. *Boroevics* hadseregparancsnok József királyi herceghez jött «bizodalmat» találni; a király meglegelismerő táviratot küldött neki és megelégedését szóban is kifejezte; megajándékozta őt a hadidiszítményes Lipót-rend nagykeresztjével, a hadseregparancsnok pedig 1915 december 20-án megparancsolta a királyi hercegnek, hogy a *Szolgálati Szabályzat* függelékének 3. pontja értelmében a *Mária Terézia-rendbe* való fölvételéért folyamodjék, vagyis a legnagyobb katonai kitüntetésért. (785. old.)

Letesszük a tollat. József királyi herceg művét, tehát ennek röviden ismerttetett II. kötetét is minden magyar embernek a legmelegebben ajánljuk figyelmébe. *Gabányi János.*

Bibó Lajos: *Anyám* kétkötetes regénye. (Az Athenaeum kiadása.) Bibó Lajos kétkötetes, méreteiben is jelen-

tős munkája új regényíró ad irodalmunknak és új regényíró mutat be a magyar olvasóközönségnek. Az irodalomban már eddig is helye volt Bibónak, ez a regény legfeljebb rangsorban előkelőbbé, megalapozottságban biztosabbá teheti ezt az elhelyezkedést. De az olvasóközönség, amely mégis a regény révén köt legközvetlenebb ismeretséget az íróval, csak most férközhet igazán a közelébe. A színpadi siker, amelyben már volt az írónak része, lehet hangosabb, külsőségeiben fényesebb, de az igazi benső összeforradás, a meghitt viszony író és közönsége közt csak a regény útján szokott megérni.

Az *Anyám*... Bibó első regénye. Egy jelentékeny egyéniség először tárja ki benne magát minden melléktekintet, minden fenntartás és megalkuvás nélkül, őszintén, nyersen, kemény igazsággal a közönség, sőt talán önmaga előtt is. Lesznek, akik megriadnak tőle, mert félelmes, vad, sötét mélyei vannak, amelyekbe szédítő belenézni, mert brutális, kegyetlen, magát és olvasóját véresre marcangoló; lesznek, akik bámulni fogják, lelkesednek, rajongnak érte, mert megérik benne az erőt, a kemény, férfias egyéniséget, meglátják a sziklák öbléből, áporosodott borodukból napfényre mosott aranyat; lesznek, akik szeretni fogják, mert megbabonazza őket a gyöngéd költő, akinek szavaiban csókok méze illatozik, a szív áhitatának leboruló himnuszai csendülnek. De egy bizonyos: senki nem maradhat közömbös iránta. Gyűlölni vagy szeretni fogják e könyvet, de semmiképen nem szabadulhatnak hatásától; és ennél nagyobb sikere nem lehet első regénynek. Bizonyos, hogy aki a regényt elolvasta, kíváncsi lesz az írónak minden sorára, minden léleketvételére. Ez a könyv mindenkinek a lelkéig nyúl, kegyetlenül belémarkol. De akinek kissé elrestült érzésvilága nem a felszinek zökkenéstelen köznapiságát kedveli, örülni fog ennek a megrázkódtatásnak. Bibó kemény ököllel, kiméretlen szilajsággal vág a szívünkre, hogy nyomban könnyes meghatottsággal csókolja le róla a fájdalmat.

*

Az *Anyám* jelentősége abban áll, hogy Bibó nemcsak új regényt ad benne, hanem nálunk csaknem teljesen új utat is keres és új hangot szólaltat meg. Ez az író, aki talán minden külföldi befolyástól a leg-

függetlenebb mai íróink közt, aki igazán a maga lábán jár és csak a saját szemével lát, először kapcsolódik be nálunk ösztönösen és mégis csak nem teljes biztossággal a legmodernebb nyugati regényformába.

Angliában, ahol most a regény új nagy renaissance-át éli, egymásután jelennek meg az önéletrajzi regények. Bibó nagy munkája is ilyen önéletrajzi regény. De a szerző nem a könnyű, első személyben megírt vallomásformát választotta. Sőt ellenkezőleg, azt az egészen művészi formát, hogy önmagát testesíti meg a regény hőseben s a saját életének eseményeiből, emlékeiből épít regényt a hős köré. De más tekintetben is belekapcsolódik Bibó regénye a regényfejlődés legújabb irányvonalaiba. Freud tanár felfedezése, hogy lelkiéletünk legkülönösebb megnyilvánulásai, legmegmagyarázhatatlanabb ösztönéletünk, vágyaink, sokszor megokolatlannak látszó elhatározásaink és tetteink, különböző gátlásaink, testi és lelki bántalmaink, neuratikus tüneteink régi, elnyomott vágyakra, félbemaradt cselekedetek emlékeire, eltitkolt és elfeledett bűnökre vezethetők vissza, csodálatos, új lehetőségeket nyitott meg a regényírás számára. A mult sejtelmesen, az öntudatlanság homályában tovább él bennük és van modern orvostudomány, amely azzal gyógyít, hogy lélekelemzés segítségével napfényre hozza a homályban rejtőzködő multat, leleplezi a zsarnok kísérteteket, eloszlatja a félelmet, amelyek baljósan lappangó sejtelmeivel a jelenen uralkodnak és ez a nagy leszámolás rendszeren gyógyulással jár. Ugyanezt a módszert követi rendkívüli lelki jelenségek megmagyarázására, gyötrő és ki nem tapogatható lelki kórok, kínzó neuraszténiák gyógyítására a pszichoanalitikus regény. Az *Anyám* nemcsak autobiografikus regény, hanem ilyen pszichoanalitikus regény is, még pedig ennek olyan tiszta formája, amelyen külföldi nagy irodalmakban is csak a legkritikábban fordul elő. Valósággal iskolapéldája lehetne a pszichoanalitikus regénynek, amelyben a lelkiörvössá vált író, mint gyónatóatyja vagy mint vizsgálóbíró kényszeríti ki hőseiből a mult nagy vallomását.

A regény hőse Keresztes György író, akit rettenetes életunalom, önutálat, a cselekvésnek valami kimondhatatlan csömöre, tehát a legelőrehaladottabb neuraszténia kínoz, egy öregasszony-

nyal találkozik, aki valami ügyes-bajos dolgában fordul hozzá. Mintha szíven ütnek, mikor ezt az öregasszonyt meglátja. Nem találja helyét. Életcsömöréhez most ideges nyugtalanság is járul. Nem segít a bor. Nem tudja beleölni érthetetlen remegését tivornyák mámorába. Éjtszakákat tölt álmatlanul. Aztán rájön, hogy ez az öregasszony elhalt édesanyjához hasonlít. És édesanyja emléke fájó sebeket szakít fel benne. Úgy érzi, hogy nagy adósság nyomja lelkiismeretét. Szilaj, fékezhetetlen, indulatoktól korbácsolt természete csak ridegséggel, durvasággal fizetett azért a sok gyöngédséért, amellyel anyja elhalmozta. De nem csak ez terheli a lelkét. Az emlékezés világánál bomladozni kezd a mult homályja, furcsa rémek, önmaga előtt is titkolt bűnök, apró komiszságok, nyomban megbánt, de le nem vezekelt kegyetlenségek, egy tomboló, iránytalanul tévelygő fiatalság minden salakja, soha napfényre nem került becstelenségek, ki nem feküdt lázak, végig nem csókolt szerelmek meresztk rá torz arcukat a félhomályból. És Keresztes úgy érzi, szemébe kell néznie a kísérteteknek, le kell számolnia a multtal. Tudatosan és kemény akaratral felidézi hát a multját; a gyermekéveit, a fiatalsága vad káoszát, férfivá válásának fájdalmas válságait. Kiméletlenül leleplezi önmagát. Nem szépit semmit. Lenyúl a lelke legmélyebb zugába. Szinte kínvallatással csikarja ki magából a legtitkoltabb bűnök beismerését. A léleknek a megismerés fanatikus dühével végzett viviszekciója ez. Teljes leszámolás a multtal, amelynek végén be kell következnie a gyógyulásnak. Az új bűn és bűnhődés ez, amelyet az új Dosztojevskij írhatott meg a pszichoanalízis korában.

Bibó azonban a mult filmjét sem sablonosan pörgeti le egyvégtében. Egészen különös, bravuros művészetel, következetesen keresztül vitt szerkezetet ad regényének. A regényben a mult eseményei a legszorosabban összefonódnak a jelen cselekményével. A regény két síkban halad egyszerre. A szerző félkezével a mult filmjét pörgeti vissza, másik kezével a jelen eseményeiről készíti felvételt. És ahogy a regény meséje állandóan ide-oda hullámozik mult és jelen között, úgy hanyólik a hős a jelenben két nő között. Ez a különös, sokszor egészen bonyolult szerkezet, az eseményeknek

állandó egymásba kúszálódása, különös szint, szokatlan hangszerelést ad a regénynek és túlfűtött atmoszférájában olyan feszültséget teremt, amely ebben a formájában mindenesetre egészen új és egyéni irodalmunkban.

*

A regénynek tehát kettős cselekménye van. Az egyiket eleinte töredékesebben, később egyre terjedelmesebb összefüggésekben a multból idézi vissza az író, a másik a jelenben folyik. A mult határozottan érdekesebb és izgalmasabb, mint a jelen, ami bizonyos kiegyensúlyozatlanságot eredményez. A jelen kevésbé szuggesztív, mint a mult. Eleinte csaknem küzdeni kell a szerzővel. Nem akarunk neki behódolni. Lázadozunk ellene. Úgy érezzük, hogy a feneketlen pesszimizmus, a vad életundor, a beteges halálámor, a rothadásnak az a bűbája, amivel regényét elindítja, banális titánkodás, kongó dagály, amely mintha szörnyű diszszonancia hamis akkordjával indítaná el egy élet hatalmas szimfóniáját. De aztán jön a gyermekévek első pár emléke. Lassan kitárul a mult és egyszerre valami különös fény, valami kísérletes világítás lobban rá az előzményekre is. És nincs tovább megállás, nincs tovább ellenkezés, az író ereje ragad magával. Lihegve követjük, szenvedélyesen turkálunk a mult sarában. Félig-meddig a saját emlékeink, a saját bűneink holt vázai kelnek itt életre. Mindennapi esetek ezek, amelyek mindenivel megtörténhettek és mégis olyan mélyről jönnek, olyan lelki örvényekbe világítanak, az író olyan lihegő dinamikával mondja el őket, a szemléltető naturalizmusnak olyan brutális kézzelfoghatóságával, hogy gyakran a hátunk borsódzik belé. A gyermekszadizmus kegyetlenségei, az ösztönös szekszualitás első, vad nyugtalansággal csókolt csókjai, Joli és Kató a kamaszlángolás első föllobbantói, a vágy forró látától kigyulladt gyermekheterák után az eszeveszett tombolás az alkoholmámor és az érzéki bódulatok dühös bacchanáliáin. Majd a háború véres, kínok és förtelmek orgiáitól iszonyú infernója. Az életnek olyan zsvajvos, lihegő, lázongó, még ujjongásában és szilaj heje-hujázásában is olyan gyötrelmes kermessze ez, olyan duhajon zsíros és kinoktól részeg, mintha egy Jan Steen-be oltott Breughel festette volna monumentális freskóját. Egy élet vergődése ez abban

a szörnyű és végtelen vergődésben, amivé Bibónál az élet keseredik.

*

De ez a mult. A jelenben inkább ott erős Bibó, ahol a mult jár kísérteni az egyre ismétlődő fulladozó tivornyákban. A kettős szerelmi történet, Keresztes György ingadozása Györkyné és Margit között nem egészen átgondolt, nem egészen tiszta. Homályosan, sejtelmesen áll előttünk ez a kettős szerelmi tétovázás. Keresztes ingadozik, nem biztos önmaga felől, de talán azért, mert az író sem tisztázza magában a dolgot. Nem egyszer üreseknek találjuk itt a nagy szavakat, hamisnak, tettetettnek a nyers őszinteségeket, mert nem érezzük mögöttük a tragikus szenvedély kényszerítő erejét. Különösen Margit alakja nem elég életteltjes. Róla tudunk legkevesebbet, őt látjuk a leghomályosabban. Pedig mennyi életet, mennyi duzzadó erőt, mennyi lihegő elevenséget tud adni az író néha legjelentéktelenebb epizódalakjainak is. Joli csókjainak méze szinte a szánon édesedik. Kató öléisének forrósága egészen megperzsel s a kis Farkas csamangó Veron mártírszerelmének lilium illata a könnyekig megbódít. Györkyné egész megjelenésében több mint konvencionális, inkább sznobistikus. Az író nem ismeri közelről ezt a típust. Margit alakját pedig nem merte plasztikusan megformálni. Ezért hull olyan előkészítés nélkül, olyan indokolatlanul a kezébe a végső győzelem. Ezért nem vagyunk benne egészen biztosak, hogy sikerült-e teljesen a leszámolás a multal. Megfizetett-e Keresztes György azzal, hogy egy lélekzetelállítóan szép jelenetben leteszi a halott öregasszony ölébe hónapok fáradtságos utánajárásnak az eredményét és elrebeigi, hogy megfizetett? Elég vezeklés-e a régi bűnökért a multak még egyszer végig szenvedett kínja? Talán elég volna ez a vezeklés, ha biztos horgonyát éreznők a jövő reményének. De Margitot a regényben nem ismertük meg eléggé ahhoz, még kevésbé ismertük meg Keresztes vonzalmának erejét Margithoz, hogy igaznak, erősnek és tartósnak érezhessük azt az életörömet, amellyel a regény befejezése két kötet kietlen pesszimizmusából egyszerre a bizakodás, a termő bőséggel buzgó élet verőfényes optimizmusába csap át.

*

Keresztes György a regény hőse nemcsak az író megszemélyesítője, hanem tipikus képviselője annak a háború előtti fiatal nemzedéknek, amely a vidéki magyar középosztály fiai közül tele tehetséggel, tele becsvágygal, tele alkotásra, nagyratörő lázzal, szertelen temperamentumtól hevülve került bele az életbe. *Nietzschtől Wilde* hedonizmusán átszűrve ismerte meg. Esztétikai kultúrájának nőies dekadenciáját magára erőltetett cesaromániával álcázta, mind egy kis Übermenschnek képzelte magát, a féktelen individualizmus condottierejének, akinek szűk volt Macedónia. Hogyne lett volna szűk a zsíros, háj- és dohányszagú alföldi parasztváros. Lehúzta őket a saját súlyuk, mint szárnyuk-szegett exotikus madarak ténferegtek a szennyben és sárban. Fantáziájukat a legféktelenebb dorbézolással fűtötték alá, bor- és pálinkagőzöztől álmódtak Párizsról. Ocsó csókok züllött vásárán ölelték ábrándjaik *princesse lointaine-jét*. Gyökértelenül, levegőtlenül, a tehetlenség vonaglásával rángatóztak mint esetlen bábok a megcsontosodott, kispolgári társadalom kalodájában, amely félműveltségének bamba göggyével kacagta esetlenségüket. Titáni gyermekek voltak ezek és rettenetes tanácsalanságukra egyszerre rászakadt a háború vérnásza, hogy a sors korbácsával hajszolja férfivá őket. A mai harmincöt-negyvenévesek nemzedéke ez. És Bibó nagy regényében ennek a nemzedéknek tragikus sorsát írta meg. Keresztet magáról mintázta, de regénye többi szereplőjének is élő modellje van a ma író- és művészkörében. Olvasás közben rájuk ismerhetünk. Megnevezhetjük őket. De azért az Anyám távol van attól, hogy kulcsregény legyen. Bibó első regényénél egészen szokatlan erővel fokozza szinte monumentálissá alakjait és a körük torlódó eseményeket. Regénye nemcsak veseklő, töredelmes gyónás, hanem korregény is, egy egész magyar nemzedék *carmen lugubreje*.

*

Első regényeknél szokatlan erő és monumentalitás, de első regényeknél épen nem szokatlan zsufoltság és fülledtség van Bibó regényében. Az író első nagy alkotásába belé akar erőszakolni mindent. Ezért vannak a regényben a tagadhatatlan szerkezeti bravúr mellett szerkezeti egyenetlenségek. És ugyanezeket a szélsőségeket

mutatja a regény stílusa is. Bibó néha több mint naturalista. Az expresszionizmust előkészítő neonaturalizmus, a mai francia esztétika meghatározása szerint az úgynevezett *naturalizmus* ez, amely szinte kéjeleg a leírások, az elbeszélések brutális természetességében és sokszor csaknem az izléstelenségig aprólékos részletrajzzal teszi szemléltetővé a nem mindig legesztétikusabb, természetes folyamatokat. De aztán egyszerre a másik végletbe csap. A költő zeng belőle. A legduhajabb tivornya közepén ráút a szív piros tamburájára és álomhúrokon, liliumzengésű, túlvilági illatú üveghangokat csal ki a boros öklekdedések közt. Alig van írónk, aki magasabb, tömörebb, acélosabb veretű és egyéni zamatú prózát írna nála. De néha ez a próza egyenesen verse kívánkozik. A kis cigánylány, Farkas csamangó Veron a halál küszöbén énekelni kezd a kórházi ágyon. Így írja le: «Ez az étheri rezgésnél üdőbb és légie-sebb hang nem jöhetett emberi szájból, ilyen halkan, ilyen angyalian, ilyen megfoghatatlanul gyöngéd és illatos ezüstcsengéssel harmat hullhat csak virágra. Elvárásolt jácintok énekelnek ennek a leánynak a szívében, vagy az örökké búsnak maradó szerelem lengeti búcsút intő fehér keszkenőjét benne? A tovatűnő percek után küldött istenhozzad fehér galambjai szállnak hangjában a sötét vizek felett?»

És az ilyen képek ezer változatban, káprázatos gazdagságban, szinte fülledt és merevítő pompában, mint új bizánci ikonok színes mennyországa halmozódnak, préselődnek itt egymásra. A naturalista regényről lépten-nyomon szimbolista költővé vedlik. Az a két kis novella, amelyet indokolatlanul illeszt ugyan a regényébe, önmagában befejezett remek, a legszebb stílromantika, ennek a műfajnak magister impecabilise, a Monelle könyvének szerzője, Marcel Schwob se tudta volna oda lehelni gyöngédebb színekkel. Rengeteg salakot, szennyet, hinárt görget magával Bibó hatalmas regényének rohanó sodra, de az iszapból szívárványló gyémántok, izzó tűzű rubintok, hideg pompával fénylő zafirok, szemet simogató, bársonyoszöld smaragdok tündökölnek elő, egy egész kincseskamra, amelynek ismeretlen drágaságai lobogó képzelet csókjára nyíltak ki egy költő szívének bíbor gyöngykalapjában.

*

A Napkelet olvasóinak féligmeddig ismerős *Bibó* regénye. Az Anyám lélektanai vázlatát *Rabítz* címen folytatásokban közölte a Napkelet. Az Anyám mégis egészen új és egészen más regény. Ezt egészen érett, egészen rendíthetetlen lelkű olvasóknak írta a szerző. Itt az élet a maga leplezetlen meztelenségével tárul ki. Az író töredelmes gyónást végzett a regényben. Tisztulni akart, le kellett hát magáról dobálni a bűnök förtelmét. A pap megbocsátó emelkedettségével és áhítatával kell fogadni ezt a gyónási titkot.

Kállay Miklós.

Széchenyiről. «Gróf Széchenyi István és a francia irodalom» címen (Bibliothèque de l'Institut Français à l'Université de Budapest, 4. — Eggenberger könyvkeres. kiad.) érdekes szempontból, a francia műveltség hatásait keresve, veszi vizsgálat alá Bariska Mihály az egykor angломánikusnak hirdetett nagy reformer egyéniségét. Nemcsak a Széchenyi-irodalmat és Széchenyi naplóit, hanem hátrahagyott könyvtárát és a könyvekben található szeljegyzeteket is átnézte e célból, amely kegyeletes munka folytán valóban közvetlen hatásúvá válnak fejtegetései. Kimutatja, hogy Széchenyi voltaképpen behatóbban foglalkozott a francia, mint akár az angol, akár a német irodalommal. Franciaországi utazásai, tapasztalatai is gyakorta vezették kezdeményező gondolatokra alkotásaiban. Írói egyéniségére is döntő hatással voltak francia olvasmányai; különösen Montaigne hatását rajzolja meggyőző módon a szerző. Szinte úgy tűnik fel ezután, mintha e francia mester hatása alatt öntudatosan maradt volna Széchenyi stílusa darabos, csiszolatlan, de minden gondolatot egyenesen a lélekből élénk táró. Nagy dolgokhoz nem illik a művészkedő gond.

Egész könyvtár az, amit Széchenyi a franciából olvasott; és épen az a tény, hogy alapjában véve mégis angol minta után indult, mutatja egyéniségének csodálatosan hatalmas magábfogadó és az anyagon győzedelmesen uralkodó képességét. Igazi regenerátor, akinek nem imponál az idegen és az új, csak ha felhasználhatja a maga s nemzete belső újjáépítésére. Bariska munkáját el kellene olvasniok azoknak is, akik az idegen irodalom s az idegen viszonyok ismeretét csupán öntetszélgecsből ambicionálják. Egy-két helyen elcsúszik a szerző gondolata, láthatólag egyé- el-

méleti tanulmányaitól félrevezetve, mint például amikor Széchenyi önképző céljában, az összes jellemvonások harmónikus kifejlesztésében az «udvari ember» ideálját látja, aki «minden körülmények között feltalálja magát». Nem így értette Széchenyi a «tökéletességet», nem így kereste az egész lelket, ami után oly hatalmas erkölcsi gyönyörűséggel vágott. Ilyen egyenetlenség előfordul néhány Bariska munkájában, de különben jó megfigyelések és találó jellemzések teszik gyümölcsözővé az egyes és nagyszorgalmú anyaggyűjtését.

Angyal Dávid «Szakaszok Magyarország újabb történetéből» címen egy kisebb kötetben foglalja össze különböző helyeken megjelent tanulmányait. (Kultúra és Tudomány. A Franklin-Társulat kiadása.) Egy értekezése érdekes politikai perekről szól a Martynovics-összeesküvés utáni időkből, levéltári kutatások alapján; egy másik Tisza István emlékezetének adózik. A többi három az ősz tudós higgadt gondolatain áttörő érzelmi melegséggel tekint végig Széchenyi élettörténetének főbb problémáin.

Valóban mindenkinek ajánlható ez a kis könyvecske, aki bensőséges okulást és élvezetet keres egy nagy férfiú lelkébe való tekintés révén. És különösen azoknak ajánlható, akik előtt félig érett, reális ízű magyarázatok zavaróssá tették a nagy emberben való odaadó hitet.

A pszichopatiás Széchenyi. Egy újabb akadémiai felolvasás állította ismét Széchenyi egyénisége magyarázatának központjába ezt a szempontot. «Nem volna helyes s nem is volna hasznos, ha közönségünk főleg pszichiátriai kérdések tekintén Széchenyi Döbling előtti pályájának bírálatait», — erre a végeredményre jut Angyal a különböző felfogásokkal való vitakozás után. Nem az idegeket és nem a testi konstrukciót látja ő csupán, hanem főként a hatalmas erkölcsi viharokat, amelyek között roppant benső erő uralkodott az öregkorig és amelyek áldozatául terült le végül is Széchenyi. Ki hinné, hogy ezek nélkül, gondtalan, üres élet után is, leterült volna? — Széchenyi, a költő; eddig általában véve kevésbé hangsúlyozott vonás, hogy mennyire vágott a költői alkotás boldogságára. Kísérletei nem sikerültek, de örök közvetlen emléke költői ösztönének naplója. A hamleti ösztön: «Hol a tárcám, hadd from le», — s a papirosra kerül, évtizedeken át, a belső világ minden

indulata, megkönnyebbülésére a léleknek. A legősibb eredetű költői ösztön írta le így «azt a nagy tragédiát, amely-nél megrendítőbbet költő még nem írt», roppant, «befelé ható fantáziával». Így kell megértenünk Széchenyi naplóját, önismeretre győtrőve törekvő ember írását, akít azonban fantáziája valódi önismeretig csak egyes, boldogabb időkben engedett emelkedni. «A legnagyobb vigyázattal kell olvasnunk Széchenyi naplóját... Gondoljunk képzeletének önmaga ellen fordított erejére... és akkor a moralista vagy éppen a pszichiáter egyre kevesebb vadászsákmányt talál Széchenyi naplóiban.»

O'Meade Karolina végzetes alakja, az örök önvád vele kapcsolatban. Valami «oly kicsiny hiba lehetett, amelyre ifjú kortársai csak nevetve emlékeztek volna vissza». A lélek szent volt Széchenyi előtt és úgy érezte, egy lelket rontott meg könnyelmű játékaival. Az önvádjához fűződő pletykaszerű találgatásoknak véget vetnek a Károlyi és Viszota által napfényre hozott újabb adatok.

Széchenyi első fellépése. Nem hirtelen fellobbanás; korán kialakult történetfilozófia rendszerében, a nemzetek életkorszakairól, nevelhetőségükről, ifjúkorától és örökké hitt és e nevelői optimizmus már évekkel fellépése előtt terveket kovácsoltatott vele társadalmi, oktatásügyi, gazdasági téren. Metternich figyelmeztető jóslata ellenére is vállalkozott a nagy feladatra, hosszú belső izgalmak után, biztatva magát, hogy: «erkölcsi akaratom végül is diadalmaskodni fog idegimen».

A negyvennyolcas minisztériumban már elvesztette biztos uralmát maga fölött, fantasztikus szélsőségek között vetődik, a munka, az alkotás vigasztaló menedéke hiányzik már. Így vállalkozhat csak, elvei ellenére, a minisztériumban való részvételre.

Betegségének kezdete, álmatlan éjt-szakak szörnyű önvádjai. Kísérteties belső hangok kiáltják e vádak feléje. A «Hitel»-t említi valaki előtte és ő a poklot érzi szívében. Életét félti a forradalomtól, majd saját maga keresi a pisztolyt kezébe. Öntudatlan örült állapot csak rövid betekig tarthatott; a felébredt elmeél azután tovább kinozta önmagát. Elkárhozottnak érzi magát, a mennyországot rontotta meg; most már minden gyönyörűnek tetszik, ami magyar, még Kossuth is végtelenül nemes léleknek. Egy-két év elteltével

csillapodik a szertelen önvád és Széchenyi hibátlan szellemi erővel buzgó irodalmi munkásságot fejt ki, amelynek politikai hatása sem maradt el. Reményei támadtak, amelyeknek meghiusulása végtelenül felizgatta s így fordult titkon levéllel Palmerstonhoz és III. Napoleonhoz is.

Miért nem hagyta el hát döblingi menhelyét, ha már egészen felépült? Látogatói úgy vették észre, féltve őrzött titkot rejteget magában. És meg is mondta, hogy Döblinget soha el nem hagyhatja. Egyszer lecsalták a kertbe; zavarodott tekintettel sietett vissza; mintha valamely fogadalmának megszégyesítése jutott volna eszébe. Félt, ő, aki máris főbenjáró dolgokra merészkedett máskülönben, még akkor is, amikor már tudta, hogy a rendőrség figyeli. Valami vezeklő fogadalmat, valami rögeszme kötötte őt a szomorú helyhez. «Vallásos érzésből kifejtett mania desperatoria», határozta meg állapotát az orvos. — A rendőri házkutatás, a miniszter fenyegetése e kétségbeesett, de utolsó menedéket szolgáló rögeszméjében támadta meg Széchenyit; hosszú vívódások után végeznie kellett önmagával.

Angyal költői erővel és mély lélektani érzéssel képzelettel el Széchenyi belső világát; a «fogadalmam» titkával való magyarázat gyönyörű. És legszebben mutatja a szerző nagy átfogóképességét, amelylyel a szellemileg teljesen ép ember lelke mélyen meglátja az irreálisat, a végzetes titkot. Mert hiszen Széchenyi politikai működésének céltudatos voltát az utolsó döblingi évek alatt, Angyal maga bizonyítja részletesen egyik tanulmányával, amely Lord Loftus bécsi angol követnek Széchenyivel való politikai összekötését vázolja, eddig ismeretlen, jórészt londoni levéltári anyag alapján. Az öntudatosnak és öntudatlannak e mélyenjáró megfigyelésével emlékezik meg Tisza Istvánról is a kötet utolsó tanulmányában, a másik tragikus magyar hősről, aki épúgy lelki-szükségből nem tudott meghátrálni a halál elől, akárcsak Széchenyi.

Szerencsés gondolat volt az, hogy Angyal együttesen is kiadta tanulmányait; kölcsönösen erősítik egymás hatását és az értekezések, amelyeket Széchenyiről eddig tág időközökben olvashattunk csak, most egységes egészben tárják elénk a finom művű és nagy arányokat mutató alkotást, egy nagy magyar léleknek bensőséges elképzelését.

Hajnal István.

Csekey István: *Északi Írások*, Budapest, 1928. Pfeifer Ferdinánd kiadása, 228 ll., Koch Ernő illusztrációival. Öt-évi tapasztalat, megfigyelés és tanulmány eredménye ez a szinte bibliofil gondossággal kiállított kötet, mely a nálunk aránylag kevéssé ismert északi testvérországokat hozza közelebb a magyar olvasóhoz. Szerzője, a dorpáti egyetemen a közigazgatási jog professzora, mintegy Észtországban kifejtett tudományos kutatásairól és nemzetkultúrális tevékenységéről szóló beszámolóként írta meg ezt a könyvét. Célja, hogy a régebbi és újabb magyar-észti valamint magyar- finn kultúrális kapcsolatok kikutatásával és összefoglalásával az elért eredményeket a szak tudósok szűk körén kívül a laikusok számára is hozzáférhetővé tegye. Kötetében 25, javarészt már nyomtatásban is megjelent cikk és tanulmány sorakozik egymás mellé. Mozaikszertű változatosságban találunk köztük szubjektív benyomásokon alapuló útirajzokat, könnyed elmefuttatásokat, a finnugor kultúrális együttműködés körébe vágó fejtegetéseket, valamint tudományos rendszerességgel megírt, önálló kutatásokra támaszkodó tanulmányokat. Utóbbiak a történelem, irodalomtörténet és a jogtudomány körébe tartoznak. Tagadhatatlan, hogy ily módon a könyv belső egysége kissé széttagolódik. Ami a mű gerincét alkotja s egységes színezetet ad a tárgybeli különféleségnek, azt abban az általánosan találhatjuk, hogy a magyar, észti és finn testvérnépek között fennálló kultúrtörténeti kapcsolatokat kimutassa s az itthoni olvasókat északi testvéreinkre vonatkozó megbízható felvilágosításokkal lássa el.

Különös érdeklődésre tarthat igényt *«Az észl-magyar történelmi és kultúrkapcsolatok»* című fejezet. A nyelvtudományból és irodalomtörténetből már ismert adatok felrészletesen kívül szerző rátereli a figyelmet *Báthory István* lengyel király észtföldi uralkodására s a nagy hadvezér észti földön járt magyar hadseregének viselt dolgaira. Emlékezetünkbe idézi továbbá nagy tudósunkat, *Hunfalvy Pál*-t, aki tudvalevőleg a Balti-tenger vidékén megtett útjáról írt kétkötetes művében részletesen beszámol az akkori észti és finn viszonyokról. Sajnos, Csekey könyvéig azóta sem kaptunk sokat e tekintetben.

Irodalomtörténeti szempontból köszönettel kell fogadnunk azokat a lelki-

ismeretes puhatolózásokat, amelyeket szerző a Jókai-bibliográfia tökéletessége érdekében megejtett. Figyelemre méltó, hogy az egymillió *észti* népnél 17 önálló és 31 folyóiratokban vagy napilapokban megjelent Jókai-fordítást találunk, a *finneknél* pedig 38 önálló és 23 elszórva megjelent Jókai-fordításról tudunk. A Jókai-fordítások számára nézve északi rokonaink nyomában a németek és az angolok után következnek. Csekey nyomozásai alapján az orosz Jókai-fordítások számát is korrigálhatjuk. Ezek ugyanis a *Révai*-féle Jókai-bibliográfiában megadott 12-ről 37-re helyesbítendőek. Közülük 22 önálló kiadású fordítás. *Lett* nyelven két önállóan megjelent Jókai-regényen kívül 18 elszórtan megjelent fordítás ismeretes, míg *litván* nyelven négy a Jókai-fordítások száma, közülük egy önállóan jelent meg.

Ugyancsak fontos és érdekes fejezetet alkot a több mint 50 oldalas, *«A dagói torony»* című tanulmány. Jókai tudvalevőleg ily címen hosszabb regényes elbeszélést írt. Csekey kinyomozza a regényben szereplő főhősnek, *Ungern-Sternberg Ottó Reinhold Lajos* bárónak, Dagó urának, «kora egyik legnagyobb és legnevezetesebb gonoszfejének» bonyolult élete történetét, főleg pedig annak a főbenjáró pörnek minden részletét, amely mint regénytema Jókai elbeszéléseinek is alapjául szolgált. Tanulmánya első részében Csekey cáfolni igyekszik azt a hagyományt, amely az Ungern-Sternberg-család magyar eredetét állítja. *Monda és valóság* címen a híres pörnek bűnügyi háttérét és jogi természetét rajzolja meg, felhasználva eredeti okmányokat és az egykorú pöriratokat. Igyekszik kimutatni, hogy a híres tengeri rabló báró nem annyira bűneinek, mint indulat természetének, főleg pedig elleneségei hatalmának és rosszindulatának köszönheti, hogy szibériai száműzetésében kellett befejeznie életét. A *dagói torony* vándorútja a *Keleti-tengertől Jókaiig* című részben azt mutatja ki Csekey, hol és hogyan jutott Jókai e témához. Közvetlen forrása *Marquis de Custine* utazó és író *«La Russie en 1839»* című (megjelent 1843. Paris és Bruxelles) leírása szolgálhatott, de bibliográfiai szempontok alapján az sem lehetetlen, hogy *H. A. Aristide Baron de Gondrecourt* francia romantikus író és magasrangú katonatiszt *«La tour de Dagó»* című, Brüsszelben, 1852-ben megjelent műve. Ez azon-

ban mindegy, mert Gondrecourt forrása szintén Custine könyve volt, amely különben is ezt a témát *Haken*, *Seume* és *Petri* közleményei után, elsőnek vetette bele a világirodalomba. A bonyolult és híres nagy pörnek első jogi, a téma romantikus elbokrosodásának első irodalomtörténeti és kritikai feldolgozását Csekey adja.

Az «Északi Írások»-ban sok az olyan magyar kultúrtörténeti adat, amely eddig rejtve maradt, sok esetben még a szakkörök előtt is. Aki a magyar szellem északi elterjedésének és kisugárzásának nyomait akarja kutatni, érdekes olvasmányt vagy nélkülözhetetlen forrásművet talál e könyvben. Ki gondolná, hogy a dorpáti egyetemnek már az alapítása utáni nyolc évtizedben 12 erdélyi és magyarországi protestáns teológus hallgatója volt, vagy hogy a szentpétervári egyetem első rektora magyar ember volt? Az adatok pontossága és megbízhatósága tekintetében szerző a nagyobb tudományos lelkiismeretességgel jár el. Bizonyossága ennek a súlyosabb tartalmú cikkek mellett található rengeteg jegyzet. Viszont a szövegbe foglalt sok száraz adatot sikerült könnyed, élvezetes formában előadnia. Stílusa eleven és elegáns. Nagy mértékben fokozza a könyv esztétikai élvezhetőségét az északi tájak hangulatát híven visszatükröző címlap és az egyes fejezetek előtt található 25 kitűnő fejléc. Ezek *Koch Ernő* hazánkfia művészi készségét dicsérik.

Csekey professzor könyve az érdeklődést állandóan izgalomban tartja. Majd minden lapon új adatokkal, meglepő megfigyelésekkel találkozunk, melyek Magyarországon kevés ember előtt ismeretesek. Sokat utazott, jószemű ember benyomásaival és véleményeivel akadunk össze a könyv olvasása közben. Néhol úgy érezzük, mintha a gyorsvonat elegáns vagonjának puha diványán ülve vagy a kényelmes tengeri hajó napsütötte fedélzetén fekvőszéken heverve hallgatnók egy jóvágású gavallér csevegését. Különösen sikerült az északi tájaknak a délvideki emberre gyakorolt idegizgató hatásbeli leírása. A könyv szubjektív (bár sokszor felesleges) lirizmusát helyenkint jóízű humor és magyaros élcelődés fűszerezi. Tagadhatatlan, hogy útirajz irodalmunk is értékes munkával szaporodott. De ésszt és finn rokonainknak szintén nemes szolgálatot tett Csekey professzor azzal, hogy társa-

dalmi, kulturális és politikai életükkel megismerteti a magyar olvasót. A könyv néhány árnyfoltjára rámutatni túlzott aggodalmaskodás lenne. A *Dorpáti Magyar Tudományos Intézet*ről szóló fejezet úgysis megvilágítja, mennyi akadályal és rosszindulattal kell megküzdnie, sok keserűséget lenyelve, annak, aki külföldön igyekszik a politikai határok helyett a magyarság erkölcsi és kulturális határvonalait tágítani. Hálásak lehetünk a szerzőnek, hogy számos útvonalat ismertet meg velünk, amelyeken a magyar kard és a magyar toll harcossal igyekeztek már a régmúltban is a messze északi országokba eljutni s nemzeti *feladataiknak* akár tudatosan, akár önkéntelenül is eleget tenni. Épen ezért ezt a könyvet elővasni magyar kötelesség.

Virányi Elemér.

Baksafalvi Baksa Sándor: Leborulok én is... Versek. Debrecen, 1928. 80 l. Szerző kiadása. Baksa Sándor a szerényebb versírók közé tartozik: az egyszerű érzelmek, kevésbé színes hangulatok költője. Örül az otthonnak, hivatásának s a megelégedett emberek nyugodt szemléletével rövid verses aforizmákba foglalja megfigyeléseit. A kötet legértékesebb darabjai azok, amelyeket napjaink ismert zeneszerzői, Balázs Árpád és Fráter Loránd már megzenésítettek. Több költeményén általában nagyon érzik az első fogalmazás gyengesége és a szerző önkritikájának hiánya. Az impurum versek csak előgyakorlatok, de nem valók a nyilvánosság elé. A szerző válogatott kötetében remélhetőleg majd kevesebb prózát olvassunk.

Szólnunk kell a kötet feltűnő sok íráshibájáról. *Ucca, fel lel, tűzessen, selytelmes, éjji szerenád, együtt stb.* Amilyen az írása, olyan a verselése. Rímei: bársonyok-boldogok, kezémelegét, arcát-ajkát, stb. stb. Régen voltak az ilyen rímek versalkotó tényezők; akkor még Tinódi is élt.

Halász László.

Les maîtres conteurs hongrois. (Fordították: *Fóti és Délaquys*. Budapest, Librairie Française.) «Voici un petit livre des Contes» — kezdi a könyv. Mintha csak az a negédesre stilizált magyar lány mondaná, aki két kézzel szórja a tulipánt meg rozmarint a franciáknak a könyv címlapján. Szép virágot tessék, Voici un petit livre des Contes, szép magyar novellákat tessék. Ezt a könyvet magyarok csinál-

ták francia olvasóknak: derék, dicséretes munka, a fordítás is szép. Valamit azonban kifogásolnunk kell. A bevezetés és a novellák elé írt kis konferanszok nem méltók a «maîtres conteur»-ökhöz. Nem méltó a címlap sem. Hányszor elpanaszoltuk, hogy a külföld számára csak valami csikós-csárdás-fokos-ból összetakolt fogalom vagyunk, folklore szépirodalmias tárlásban. És most, mikor Budapest küld könyvet Párisnak — Ékes Árpáddal pruszlikot, tulipánt, gémeskutat és természetfölötti méretű karikásostort rajzoltatnak a fedőlapra. Hát azt akarjuk bevallani, hogy csak ezekkel az elkopott ponyvarekvizitumokkal tudunk érdeklődést kelteni? A fordításokat bevezető sorok reklámízüek: banális öndicséret a propaganda kedvéért és ugyanakkor a novellaexportáló érzekenykedő szerénység-féléje. A felületes dicséreteknek nem lesz hitelük — inkább megalázzák a magyar irodalmat. Előfordul benne az «ethniques»-szó: ettől jogosan szoktunk félni. Jönnek a novellák, kilenc darab. Lehetne a kiválogatást bírálni, de nem oly feltűnő, hogy szükséges volna ehlyette ajánlhattuk volna»-féle kifogásainkat részletezni. Erős a «paysan hongrois» fitogtatása. Hagyján, jó novellák. (Ritkán van annyi mot pittoresque együtt francia könyvben, mint itt: a francia olvasónál ez is a néprajzi különőség hangsúlyozását segíti.) Ellenben egészen könnyedén kezelték a kis bevezetéseket. A könyvkiadók szokásos reklámkatalógusaiiban a címek alatt velősebb jellemzéseket kapunk. Lásunk csak valamit belőlük. Mikszáth «legnagyobb írónk Jókai után», Révész «egyike a legszabab tehetségeknek», Gárdonyi «csodálatos népies elbeszélő» (lelkesezik a Borért, kifelejtji az Isten rabjait, az egész Gárdonyit etnografizálja a francia irodalmi kézikönyvek stílkülsőségeinek segítségével), Tömörkény «modern irodalmunk legnagyobb elbeszélője», Herczeg «a mai magyar irodalom legnagyobb alakja», még egyszer megkapja Mikszáth kétesértékű érdemrendét, hogy «Jókai után a legnagyobb», ő írta 1890-ben a legelső modern magyar regényt; a Szabolcs házasságát a kódexíró barát egyszerűségével így jellemzi, hogy «szép regény»; Móricz «az új magyar irodalom egyik legnagyobb alakja», Bíró «a magyar irodalom egyik világalakja», Kosztolányi «az új magyar költészet egyik legsebb dicsősége», Ambrus pedig «mo-

dern irodalmunk elszigetelt nagysága» (különben a fordítók véleménye szerint ő ír a «legtisztább magyar stílusban»). Nem könyvkereskedői, hanem kritikai ismertetések kellett volna. Noha a legnagyobb örömmel üdvözöljük a nemes és valószínűleg áldozatos vállalkozást, akarjuk, hogy imponánsan jelenjünk meg, ezért tettük meg kifogásainkat. Kerülni kell a kisszerűséget, a kínáló-gesztus megalázó módját, a kompromittálást csupa hazafias buzgalomból. Reméljük, hogy a sorozat későbbi köteteinél ezt nem fogjuk tapasztalni. *Szentkúthy Miklós.*

Börtön. Regény. Irta Jarnó József. Budapest, 1928. Pantheon r.-t. kiadása. Egy fiatal úri ember, bankhivatalnok, egy szép napon ártatlanul belékerül a fogházba. Hogy miért és hogyan, erről hallgat Jarnó könyve, mely így főalakjának leszakítja lelke felét és csak azt az oldalát mutatja be, hogy mit tapasztalt a börtönben, a honnét pár hónap múlva kiszabadul. Nem ügyetlen fogás ez, mert véle az író minden erejével középponti témájára vetheti magát, arra, hogy milyen a börtön élete, bár előáll az a veszély, hogy épen az a személyiség, akiben úgyszólván minden tükröződik, kissé imagináriussá válik, különösen ha az író megvilágított oldaláról sem tudja mindig kellő valóssággal felruházni.

A börtön életét megjeleníteni azonban mindenképen hálás írói feladat. Kegyetlen szigorúságú rendjében az emberi lélek új keretek közé jut, egyrészt kitarul, másrészt összeszorul, új jóságok és új gonoszságok születnek benne, mert egy olyan furcsa társadalomba kerül, ahol sok minden egészen más, mint kint a szabadon járók között. Itt mások az ember érdekei — mások a vágyai, melyek mind egy pontba futnak össze, a menekülésbe, a szabadulásba. De bár az élet lehetőségeit a fogság kényszere fölötte szűkre szorítja, amiből egyrészt fásultság, másrészt az érzelkek fokozottabb tevékenysége születik, és az életnek ezen a különös síkján akárhogy van vergődik az ember, alapjában mégis ugyanaz marad, magával vitt multjából, jelleméből és a fogház levegőjéből mégis valami különös és izgatón új keverék alakul ki mindig hálás témájaként az irodalomnak, amely ebből a körből egyszerű emlékekkel dicsékedhetik, és Jarnó József könyvének nem válik túlságosan előnyére, hogy az olvasónak

önkéntelenül eszébe jutnak nagy írók hasonló dolgai.

Készakarva írunk könyvet, mert a közkeletű értelemben véve a regény fogalmát, Jarnó e művét regénynek alig lehetne nevezni. Valami átmenet a riport és a regény között, több annál és kevesebb emennél. Valamivel több a riportnál, több a naplónál, mert sok helyütt meg van a nyoma annak, hogy Jarnó alakítani is próbált tárgyán, de véglegesen nem formálta meg az egészet. Ebben a vonatkozásban jelentkezik különben legfőbb fogyatékosága is. A regényíró mindentudó, de a szerző ezzel a mindentudással csak néha él, legtöbbször a néző álláspontjáról ír, ez a néző pedig a regény főalakja, jóllehet a könyv nem napló, sem első személyben elmondott elbeszélés. Az álláspontnak ez az ingadozása aztán gyakran bizonytalanná teszi a képek menetét.

Mindamellett érdekes könyv ez. Ha nem is (vagy csak ritkán), a művészet köntösében, egy olyan világgal ismeret meg, amely az olvasók legnagyobb része előtt nemcsak lelkiességében, hanem külsőségeiben is teljesen ismeretlen. Ezek a külsőségek, amelyekre az író nem csekély súlyt helyez, sőt sajnos leggyakrabban éppen ezekre helyezi a fősúlyt, például a fohzái zsargon aprólékos bemutatására, mindenestre ujságot és változatosságot jelentenek a hétköznapi szórakoztató irodalom sablonos kulisszáival szemben. Helyekkel azután egy-egy jellegzetes foház alig gondos rajzában, jelenetek eleven és ügyes csoportosításában tisztára írói hajlandóságokat, sőt tehetséget is mutat a szerző, úgy, hogy nem minden érdeklődés nélkül nézünk írói működésének folytatása elé. F. Z.

Makkai Sándor: Az elátkozott óriások. (Nyolc előadás.) Minerva. Kolozsvár, 1928. Ezen a meseigérő címen adta ki Makkai Sándor a Kolozsvári Református Nőszövetség rendezésében tartott nyolc előadását. Egy papruhás gondolkozó vív ezekben az előadásokban a mai kereszténységgel az örök kereszténységért, az eleven élet fanatikusa idézi a kihűlt bazaltból a vulkán eredendő tűzét. A nyolc tanulmány csak látszólag esik szét, a vallásos élet más-más problémáit pedzik, de ami a könyvet egyetlen művé izzítja, az egy makacs visszautalás az edényről az itala, a kávéról a kútra, a tettről az indítékra. Szenvedélyes halott-támasz-

tási kísérlet. Egy ember írhatott volna sokkal szebbet, *ilyet* csak a korigény írhatott.

Makkai Sándor kíméletlen kritikusa az egyházának. Az első előadás első szavaiban bejelenti a bajt. A só megizetlenül; a kereszténység szokássá vált. A képmutatás egymást és Istent becsapni akaró mutatványai mögött elkallódott a vitális erő, a vallásos élet az emberönzés és az erkölcsi formulák olcsó kiegyezése. Isten és ember győzelmes kapcsolata megszakadt, a jócselekedet nem túlsordult kehely, de egymás arcába fröccsentett szentelt víz. A református egyház semmivel sem különb a kereszténység többi felekezeténél, a baj egyetemes, a kereszténység egésze dermedt meg. Támadhatatlanul lebeg ez a bíráló minden felekezeti kicsinyesség fölött.

Néhány pontja olyan szívbehökkenőn igaz, hogy az ember megijed ezért a püspök-hivatalhoz kötött emberiségért, mivel fogja ellensúlyozni a bíráló romboló erejét, hogy lendül át a tagadás holtpontjára. Kedves kémiantanárom kísérletei előtt álltam így: ugyan föllobban-e az a láng; mert ha a konstatált romok fölé oda nem csavarodik a tűzoszlop, ez a könyv nem az élet megidézése, de vigyázatlan csődjelentés.

Makkai azonban tudja, mit akar. A kretceből kicsapó tűz emészti itt korlátait, a kritika az öröm forradalmának ünnepélyes kikiáltása elé söpri a teret. *Az embernek az öntudat az ösztön*; ezen az egész világnézetet sűrítő mondásán közelíthető meg talán leginkább a Makkai forradalma. Mi természetesnek az ösztönöst tartjuk. Az ösztönös azonban nem természetes az emberben, akinek öntudata van. Az a természetellenes, aki az ösztönei, Babits szép szavával: szervezete vak erői szerint él. Ez a nagyobbát áldozza föl a kisebbért: az ént a pillanatért, a szabadságot a szolgaságért. Makkai forradalma az evangéliumé: a magasabb emberregió kel föl az alacsonyabb ellen. Bizonyos, hogy millió ember közt millióban ez a magasabb régió a gyöngébb: ő az elátkozott óriás, a havesztett Sámson, akit ezer törpe tart gúzsban. Annál gyönyörűbb ennek a született királynak biztosítani magunk fölött a hegemoniát, ez az üdvösség forradalma, az egyetlen életdiadal. Mihelyt az ember magáévá vívta önmagát: megtalálta élethelyét és életörömét, kötelékei fölszabadító kötelé-

kekké válnak, tettei a telt lélek kicsorduló fölöslegei. Az ilyen ember voltaképp a szertartások egyháza alói is kinőtt. A vallásosság két alap elemére redukálódik benne: felelős fölfelé és nagy-lelkű a világ felé; ez az a kétirányú, egyetlen elevenerő, amelyet sem a tételek előtti szolgagörnyedés sem a jócselekedetek l'art pour l'art halmozása meg nem foghat. Ez az az üdvösségsíra, amelyben, mint makk a tölgyben, potenciálisan az egész keresztény élet benne van.

Bizonyos, hogy húsz-harminc év előtt lanyhább visszhangot vert volna nempapi emberben ez a könyv. Ma több megértésre számíthat az egyházon kívül, mint az egyházon belül. Kor-igény áll e nyolc tanulmány mögött. Nem az egyház megújodás igénye, hanem az ember szomjúsága az önmagában kelleténél jobban lebuktatott lélekszuverénítás után. Ma az evangélium lényege: a kereszténységbe bekövyült s újra föltámasztott evangéliumi élet főképp a gondolkozók szívügye. Dosztojevszki, Tolsztoj, a huszadik század néhány franciája, legalább annyilélekben verték föl a vallásigényt, mint a világ prédikátorai. Makkai könyve mögött is ennek az evangéliumtól megszállt irodalomnak az ihletését érzem. Nemcsak mondanivaló, de jelen-ség is ez a könyv. Az egyház kereszténysége nem zárközhat el a gondolkozókban újjászületett kereszténység elől. Az élet idéző szava szétjárt a nagy holttestben s itt-ott jelentkeznek már örvendetes moccanások.

Vajjon csakugyan elközelgett a Makkai megjósolta vallásforradalom ideje? Bizonyos, hogy ez a forradalom nem tételek csatája, ostya-kehelyharc, nem régi-új egyház vérontása lesz. Az ember kozmikus talpazatát akarja föl-emelni, ember és világ viszonyát javítani. Nem az egyházak, hanem az emberiség ügye. De a sokaké vagy a keveseké? Az én kételyem nem a keresztény, hanem az átlagemberben rejlő képességeket mélyen lebecsülő

pesszimista kételye. A keresztény üdvösség szabad. Ez a szabad azt jelenti, hogy nincsenek külső korlátai, annál leküzdhetlenebbek a belsők. Az az öröm, amivel a kereszténység megáldhat bennünket, csak egész kivételes emberekben valósulhat meg. Szegény Rousseau beszélt sokat a természetes emberről, akit a civilizáció mindenkiben külön tapos el. Az Emileben el is magyarázza, milyen ez a természetes ember. Nos, ez a természetes ember a zseni. Azt hiszem, hogy a keresztény ember, tehát, akinek a kereszténység kárpótló diadal, nem mindenökben ott lappangó elátkozott óriás, hanem egy fajta, üdvösségre született übermensch. (Talán ez a gondolat lappang a kálvini predestináció mélyén is?) Az ilyen fajta übermensch ma nem tagadja le magát, sőt dokumentálódik. Ha ez vallásforradalom, akkor a vallás forradalma elközelgett. De ha a vallásforradalom a tömegeket átjáró, minden lélekhez pozitív többletet hozzáadó kegyelem-eső, akkor a fejünket kell ráznunk. Jézus egy száz mérföldnyivel előttek rohanó zászló s az evangélium a reménytelen és igazabb emberség heroikus tüntetése a tömegbárgyúság és tömegbrutalitás előtt. Minél tűrhetlenebb a tömegek állati élete, annál elevenebb a tömegbe bele nem békülő evangéliumi makacssága. A szellem forradalmi az átlagemberben esztelen divattá, bolond rángatózássá ficamodnak s csak a kivételesekben emelik föl az Istenhez szító makacsság kővárát. Ezt a türelmetlen makacsságot üdvözlöm én Makkai Sándor könyvében. Aki ezt a könyvet írta, keservesen megharcol még a papi uniformisával s hivatása szellemi színek-vanonjaival. S ha ebben a bírálóban nem éleztük ki a gondolkozott lefogó pap s a papot elbizonytalanító gondolkozó kínos hídállását s e tusából származó surlódás szellemi értékvesztését, az a gondolat martírjának kijáró tiszteletadás volt.

Németh László.

Erdélyi Helikon. Amióta e néven az erdélyi szépirok irodalmi társasággá alakultak s folyóiratot is indítottak, csak elvéve jut el hozzánk egy-egy írásuk : munkásságukat elsősorban saját irodalmi szerveik kötik le. Örvedetes ez az erdélyi kultúra fejlődése szempontjából, mert az olvasótábor gyarapodásának jele, de megnyugtató bizonyosság arra nézve is, hogy Erdélyben ma már nemcsak az irodalom él : az író is megél.

A *Napkelet* első számától kezdve (1923 jan. 1.) testvéri szemmel figyelte, szeretettel támogatta, jóindulattal bírálta és csaknem agítáló szellemmel népszerűsítette az erdélyi irodalmat, s így fokozott örömet érzett, valahányszor erdélyi irodalmi sikerről értesült. Hogyne érezne örömet ma, mikor nem szörványos, hanem egyetemes sikerről, nem is sikerről, hanem győzelemről van szó. Ez irodalomnak sajátos szelleme, frissesége, eredeti kifejezésmódja és formái ma már tündöklő változatosságban tárulnak elénk s nemcsak esztétikai szempontból becsesek, hanem azért is, mert minden színbeli gazdagságuk mellett specifikusan és mélyen magyarok.

Érezte ezt az a közönség is (jórészt a *Napkelet* közönsége), mely október 24-én este tíz erdélyi író meghallgatására roskadásig töltötte meg a Zeneakadémia nagytermét. Alig emlékezünk irodalmi estre, melyen a szívek annyira egybefogódtak volna s a hangulat annyira egységes lett volna, mint itt. Valóban, míg a legtöbb irodalmi estélyen inkább elménk fegyvereit tartjuk készenlétben : figyelmünket, ellenőrző és gondolatokkal

vitázó hajlamainkat, — itt *érzéseink* játszották a főszerepet, vagy tán nem is *érzéseink*, hanem *egy* érzés, egyetlen közös, szent érzés, melyet a költő ihletett pillanatában is csak akkép ír körül : nem tudja azt kimondani. Ez dobogtatta meg a terem egybeforrt sok szívét, mikor a tíz erdélyi író a pódiumon megjelent. Nem is a tíz író, vagy nem csupán ők : velők, bennök, általuk megjelent *Erdély lelke*.

E lélek szárnycsattogását hallotta, látta a nézőtér s ekkor csodálatos percek következtek. Nem a pódiumon állók szerepeltek, hanem a közönség. A szívekben emlékek tüze gyúlt s a szemek elfátyolosodtak. És végetérni *nem tudó* tapsorkán zúgott fel az írók felé : Erdély felé. A szeretetnek lélekemelő, fenséges kitörése volt. Magasztos, riadó tüntetés.

Ez volt a közönség száma. S e szám megismétlődött minden író szereplése után s nem tudtuk, melyik volt szebb, melyik dicsőbb, mert most már nemcsak az *erdélyi* író, hanem általában az íróművészt ünnepelte.

Szóljunk-e a szereplők egyes számairól? Bármily kiváló volt is egyik-másik, nem homályosította el a többit : különféle hangszerek együttese és üde harmóniája volt. Vagy tán, mint Reményik Sándor mondja : egyetlen harang :

Mint Atlantisz, a rég elsüllyedt ország,
Halljátok? Erdély harangoz a mélyben.
Elmerült székely faluk hangja szól
Halkan, halkan a tengerfenéken.
Magyar hajósok, hallgatódzatok,
Ha jártok ottfenn fürgeteges éjben :
Erdély harangoz, harangoz a mélyben

Az ünnepélyt *Ravasz László* nyitotta meg, a következő beszéddel üdvözölve a Helikon vezérét: Bánffy Miklós grófot:

«Az Erdélyi Helikon munkaközösségébe csoportosult írókat Nagyméltóságod személyén át tisztelettel és szeretettel van szerencsém üdvözölni. Az hogy az erdélyi írókról szóló köszöntést Nagyméltóságod fogadja, mindenki előtt világos és természetes. Az, hogy ezt az üdvözlést én mondom, aki nem vagyok a magyar irodalomnak és az egyetemes magyar szellemi életnek semmiféle hivatalos képviselője, magyarázatra szorul. Okul csak azt tudom adni, amit bizonyára illusztris vendégeim sem tagadnak meg tőlem, hogy a magyarországi íróemberek közül én vagyok a legerdélyibb ember s ezen a réven némileg alkalmas egyén arra, hogy palló legyek Erdély és Budapest között.

Nagyméltóságú gróf úr, mi, örvendező vendéglátók, kirekesztünk ebből az ünnepből minden politikát. Eleve helytelennek tartottam azt a felfogást, amely az erdélyi írókat lekicsinyli, vagy tudomásul sem veszi, azon a címen, hogy erdélyiek, ami náluk egyet jelent a provinciálissal. De az ellen is mindig tiltakoztam, hogy valaki erdélyi író túlzott magasztalással megsértse azért, mert erdélyi ember. E pillanatban előttünk az erdélyiség sem nem hiba, sem nem érdem, hanem egyszerű tény. És arról vagyunk meggyőződve, hogy minden erdélyi író annyit ér, amennyi alkotásának irodalmi becse. Íróknak, s erdélyi íróknak különösen, nincsen szükségük pártfogásra; mindeniknek legnagyobb és egyetlen pártfogója saját művének irodalmi értéke. Akár keletre mennek, akár nyugatra jönnek, akár milyen nyelvű irodalmi élet dobogóján mutatkoznak be, jogcímük az az érték, amellyel alkotásaik az egyetemes emberi szépségeket és igazságot ábrázolják.

De nemcsak irodalomról általában van itten szó. Akiket magunk között tisztelünk, azok *magyar nyelven* írnak. Nem tartozom azok közé, akik az irodalom határait a nyelv határával azonosnak tartják. Képzelek olyan írásművet, amely magyarul van ugyan írva, de a magyar irodalomhoz semmi köze sincsen. És voltak a multban nagyszerű írásművek, amelyek nem magyar nyelven szólanak hozzánk, mégis a magyar irodalomnak elszakíthatatlan és élő részei. Valamely irodalomhoz való tartozás tehát azt jelenti, mennyire tükröződik benne az általános emberi értékek mellett az *illető nép génusza*.

A nép génuszának nagy kérdései fölött nem a jelen ítél, hanem a jövő. Az irodalompolitika rendesen a halhatatlanság gyűrűjén kívül esik. Az irodalmi értékek sorsa pedig a halhatatlanság gyűrűjén belül dől el. Úgy viszonylik ez a kettő egymáshoz, mint a tengerpartot cementtel, betonnal szabályozó emberi munka, szemben azzal a százezer esztendő egyetemes munkával, amellyel az Óceánok atyja, Neptun formálja a világrészek képét. Atlantist a legkülönb mérnökök sem bírták volna megmenteni az elsüllyedéstől és eltávozó tengerek nyomán országok, földrészek támadtak. Épen ezért e pillanatban kirekesztjük innen az irodalompolitikát is és úgy gondoljuk, hogy a különböző kritikai felfogások csak határozati javaslatot terjesztenek az Idő és Történelem törvényhozása elé. Melyikből lesz kőbe vésett törvény és melyik vész el a semmiségbe, ma még nem tudjuk, de tény az, hogy a Génusz dolgozik szabadon és szuverénen s nekünk egyetlen kiváltságunk munkáját szemlélni és magyarázni.

Beszédjünkben ma az az erdélyi muzsika csendül meg, amely 10 év óta itt egyre halkul, mert győzelmes crescendoja az erdélyi bércék között zúg. Szemünk előtt a költészet déli-

bábjaiban feltűnik egy eltűnt világ szépsége, amely kedves, mint a gyermekalkalom, komor, nagyszerű és férfias, mint a Sors, a predestináció.

Testvéri szívvel köszöntöm mindnyájukat!»

Ravas László beszéde után Bánffy Miklós gróf megköszönve az üdvözlét, rámutatott a különböző stílusok közös arcvonására, majd Kemény János báró mondott köszönetet a fogadtatásért. Ezután a szereplők, névszerint: Berde Mária, Szentimrey Jenő, Tabéry Géza, Bárd Oszkár, Tamási Áron, Reményik Sándor, Olosz Lajos, Koós Károly, Tompa László és Áprily Lajos következtek s mindegyik oly részleteket olvasott fel műveiből, melyek egyéniségét legjellemzőbben reprezentálják. Gazdag műsorukból a folyóiratunk olvasói előtt kevésbé ismert jeles költőnek: Tompa László-nak versét e számunkban közöljük.

Egyetlen hiányát éreztük a gyönyörű estnek: négy kiváló író nem jelent meg a dobogón: Gulácsy Irén, Gyallay Domokos, Makkai Sándor és Szabó Mária. Hisszük, hogy egy eljövendő ünnepélyen velök is találkozunk. h. j.

Tóth Árpád. Húsz esztendejénél több, hogy első versét hallottam Négyesy professzor egyetemi stílusgyakorlatóráinak egyikén; az utolsót alig huszonegy órája olvastam egy napilapban — gyászkeretbe foglalt cím alatt. Valódi költő eresztette ajkát dalnak amabban, valódi költő ajka némult el emezzel. «Stílusgyakorlat» volt az első jelentkezése s egy rokonszenves, intím és előkelő stílusnak áhítatos lélekkel, kemény munkával s önmagához való hűséggel végzett gyakorlata volt egész költői műve. Ez a húsz év pózok és divatok nagy termőszaka volt, valóságos fénykora mindenrendű stílkalandoroknak. Tóth Árpád, az alázatos tehetségek prototípusa, tisztában volt vele, hová szegődjék: semmiesetre sem «bolond urak szolgájává»; benne eleven volt az irodalmi folytonosságnak, a magyar szellemi élet magasabb egységének tudata, becsvágya ebbe az irányba hajtotta, nem a pillanatok

«modernsége», hanem az alkotások örökkévalósága felé. Alázata olyan-nemű volt, minőről Rilke beszél: «nem szolgavágy, de szolgáló erény».

Magyar lelkű művész volt, noha szerelmese az ezerszínű nyugati költészetnek, mohó tanítvány, de nem magárapkapkodott színességek szélhámosa. Mesterei nagyot tágitottak tudásán, de úgyszólván semmit sem változtattak költői világnézésén és világerzésén. Ez a sajátja volt, nem is nagyon tág terület, de becsületes, jó talaj, mely erejét beleadta minden kalásznai termésébe. Önmagán túlcsapó inspirációit kiélte kedvelt külföldi lírikusainak átköltésében: eredeti művében önmagán belül maradt. Monotóniájából — mely velejárója volt élet- és lélekmagányának — valósággal stílust teremtett, az állandó alaphanghoz simuló, annak színét meglepő gazdagsággal moduláló hangárnyalatok stílusát. «Elégikus»-nak szerette magát nevezni, az is volt, de az ő elégijának regisztere kiterjedt a dal tiszta édességétől az óda kemény lendületéig. Gyengédség és erő különös vegyülése adja meg legszebb, az utolsó századnegyed termésében igen is számottevő költeményeinek sajátos zamátát. Az *Esdeklés*, *A rubinszárnyú Cherúbbhoz*, az *Elégia egy rekettyebokorhoz*: nyilván el nem múlóan fogja jelezni újabb líráunkban Tóth Árpád külön helyét és magaslatát.

Ezekben a csupa-lélek költeményekben van az ő művészi súlya s jellegzetessége s épen nem sokat bámult formai hajlékonyságában, raffinált rímleleményeiben, technikai fölényében. Mindez a mesterségtudáshoz tartozik, ám Babits Mihály épen Tóth Árpádról szólva írta le ezt a minden induló művészek «Liber Sexti»-jének élére kívánczó mondatot: «A költészet nem csupa mesterség, s az jelentős benne, ami a nemzetnek jelentős, nem ami a céhnek». Tóth Árpád — túl a céhbelség korlátain — ebben az értelemben is hagyott jelentőset örökségül.

Rédey Tivadar.

Színházi szemle.

I.

A Nemzeti színháznak ez évadbeli első új darabja Vitéz Miklós *Túlbugzó fiatalember*a Kamara színpadon került színre. E vígjáték szigorúan irodalommentes alkotás. Ami még értékelhető benne, az egy elég jól megfigyelt alak és egy ötlet. Hőse egy háború utáni

fiatalember, aki tartalékostizti uniformisát levetve a legkülönbözőbb pályákon próbál szerencsét. Ez idő szerint ékszerészsegéd. Ama bizonyos ötlet pedig... de minek mondjuk el az ötletet? Se nem jobb, se nem rosszabb, mint a kabaré ötletek legtöbbször. Kabaréba is való, egyfelvonásosnak. A baj ott kezdődik, hogy ezt az ötletet három felvonással kellett kinyújtóztatni. Bele is ropog e nyújtózkodásba a mesének minden csontja és izma. Az ötlet a második felvonásban fejeződik be, holott már az első felvonásban befejeződhetnék, a harmadik felvonásba aztán egy új motívumot kell az írónak ötlenie, mert hiszen «egész estét betöltő darabot» ambicionált.

És mégis — úgy érezzük, hogy nem volt egészen hiábavaló a darabot megnézni. A címszerepben Uray Tivadarnak alkalmá volt kedvességét és ötletességét ragyogtatni. Mennyivel többet ér, mint maga a vígjáték! Mellette Hajdú Józsefben telt igazi örömről. Ennek a tehetségű színésznek az utóbbi években egyetlen szerepével sem volt szerencséje. Száraznak, kedélytelennek hatott. Most egy bankhivatalnok szerepében minden eddigi játékánál különbet produkál. A stréber félzségséget élethíven, diszkrét komikai eszközökkel, finom szatírával mutatta be.

Multkori ismertetésünkben megróttuk Vaszary Piroskát amiért egy kis szerepet az együttes játékból kellesténél rikitóbban kiemelve játszott meg. Hogy legyen most megemlítve, hogy a művész nő e darabbeli kis szerepét dícséretreméltó magamérsékléssel formálta meg.

*

A Nemzeti Színház szerencsés ösztönrel újította fel Szigligeti Ede darabjai közül *A csikóst*. E népszínmű a maga felépítésének biztonságával és a két csikós alakjának kitűnő rajzával hatást kelt ma is, amikor a darab egyéb mozzanatait, tartalmiakat és formaikat egyaránt, már elavultaknak érezzük.

Az előadás egy-két apró botlást leszámítva, jó. Kürti József (Kis Bálint) kicsit nehezen indította el szerepét, eleinte száraz és közönyös volt, később azonban igaz hangjaival megfogta a közönséget. Rózi szerepét Nagy Izabella gyönyörűen énekelte. Cselényi József fiatal csikósával kapcsolatban örömmel jegyezzük meg, hogy e szép

hangú és jómegjelenésű színész most már valamivel keményebben formálja meg népies alakjait. T. Halm Margitnak (Karvasiné) a fiát sirató jelenetben nagyon igaz hangjai voltak. A három rézeges asszonynak mulató jelenetét Iványi Irén, Kelemen Mária és Bacszányi Paula hatással játszották. Az előadás legnagyobb erőssége azonban Rózsahegy Kálmán öreg csikósa volt. A fiatalos öregséget, a hangoskodó jószívűséget, a magyarosan mélyeséges humort olyan igaz eszközökkel ábrázolta, hogy e játéka a *vén gazember*rel vetekszik. A mai magyar színjátszásnak legkülönb humoristája ő.

*

Milyen kár, hogy a színészet mellett a másik előadóművészet, a szavalás olyan mostoha sorsban részesül! Tíz-egynéhány színházunknak mindennapi játéka mellett szavalóestével alig alig-alig találkozunk. Epen ezért örültünk a Stúdió hangversenyirodától a Zene-művészeti Főiskolában október 28-án rendezett *Ady-estének*.

Hogy mennyire nem egészen azonos művészet a szavalás a színészettel, azt ez alkalommal ismét tapasztalhatta a közönség figyelmesebb része. Azt lehet mondani, hogy a hivatásos színészek ezen a téren par excellence szavalótársakkal szemben majdnem a rövidebbet húzták. A színészszerelők közül igen hatásos volt Baló Elemér, elég kedves Mátray Erzsí s itt-ott megkapó Somló István. A többi — mint Hamlet mondja — néma csend! A dobogót összetévesztették a színpaddal, s a színész eszközeivel dolgoztak a szavaló eszközei helyett. S különösen kirívó volt, hogy színészeink egy része mennyire nem tud helyesen hangsúlyozni. Az egyik színész nő például — nevet minek említünk, amikor hibája úgysem egyéni, hanem típus jelenség? — Ady egyik költeményének ebben a sorában

Kifestelt arcát angyalarenek látom
az arcát és a látom szavakat hangsúlyozta a *kifestett* és az *angyalarenek* helyett. S mennyiszor ismétlődött ilyenfajta hiba az egész estén! Mennyire feltűnően mutatkozott meg a magyar színpadi hangsúlyozásnak az utóbbi időben divatba jött ama menthetetlen ferdesége, hogy a szorosabban összetartozó szavaknak, ú. n. szólammoknak hangsúlyát akkor is a szólam végére lendíti, amikor az elején volna a helye.

Az este legkülönb szavalójelensége

egy nem hivatásos színész, Ascher Oszkár volt. Eszközei teljesen a szavalónak puritánabb eszközei. A természet sok mindent megtagadott tőle. Hangja fakó, alakja és arca első pillanatra nem megnyerő, de intelligenciájával, átélésének bensőségével és lelkességének szűgesszűkítésével nagy hatással van a közönségre. Beszédtechnikáját — amennyire hangjának értelmessége engedte — szinte tökéletesre fejlesztette. Lélegzetvétele, hangtalálata, hangsúlyozása üdítően biztos. Csak még egyet szeretnénk! A versnek versváltát — anélkül persze, hogy éneklésbe tévedjen — jobban kellene éreztetnie. A többi nem-színész szavaló közül legtöbb örömünk B. Pápay Klárában telt. Hangja természetes fekvését ugyan még nem mindig találja meg, hangsúlyozása is néha még bizonytalan, de a szöveget megérti, átéli, meg tudja érteni és technikai tekintetben is fejlődést ígér.

Galamb Sándor.

II.

A Vígyszínház ézevadbeli első magyar újdonsága, Fodor László *Bölcsődal*-a, a pólyásbabát glorifikálja a következő nem épen valószínű mese útján:

Egy világhi egyetemi tanár küszöbére Szilveszter éjfélen titokzatos csecsemőt csempésznek. A professzor tanácsatalan áll a váratlan vendéggel szemben, barátai is, szolgálati ideje betöltésének határán járó barátnője is ép az imént eltávoztak, de itt van a gyermek, éhesen és (nem csupán származását illetőleg) — tisztázatlanul. Szorultságában a tanár úr a Vöröskeresztből kéret egy «szeszt», ez hamarosan megérkezik, átveszi az intézkedést s a professzor házába a gyermek-illúzió után bevonul az asszony-illúzió is. Az utányi is halványuló fényű «barátnő» végkép elhalványul s átháríttatik a tanárségre, a fiatal ápolónő pedig a tanár szembe-tűnő ellágyulásában tévesen nyomoz büntudatot, mert a második felvonás derekán a rejtélyes babának anyja-apja kitudódik Mari mosónő, meg egy udvarlásban hirtelen, házasadásban megfontolt kertészlegény személyében. A professzor a kis lelenc szüleit hozzájuttatja a valamelyest elkésett egyházi áldáshoz, de asszony s gyermek nélkül maga sem óhajt még egy Szilvesztert megérni s a kis vöröskeresztes jótételeket ottmarasztja feleségnek-anyának.

Ez a «hatalmas harmadik», ez a több-

szörös bonyodalmat felidéző pólyás-baba valójában erősen «irodalmi» csecsemő s Maupassant-on kezdve se szeri, se száma az irodalmi papáinak. Fodor nem sok egyéni vonást kölcsönöz neki s a gyermek, kiben a darab fordulatai során egyre más meg más hasonlóságot vélnek felfedezni, legkevésbé hasonlólt magához a szerzőhöz, pedig íróban igen nagyra tartjuk, ha műveiből senki mással össze nem téveszthető arcvonások tekintenek felénk. De mintha Fodor nem merne végre a maga hangján megszólalni, nagyon is igazodik világhírré kelt elődeinek — főleg Molnár Ferencnek — receptjéhez s ezzel nyakrafőre törést ejt a maga stílusán. Érezhetően van benne sok egyéni melegség és szeretetreméltóság, de szívesen játssza a fölünyes csipkelődőt és viccelődőt; ami ötlet-variációt e gyermek-téma csak megbír (vagy helyesebben: meg nem bír), abból Fodor a világrét le nem mondana semmiről. Az egyszerű, kevés, de nyomós mozzanatra koncentrált feldolgozást kívánó tárgy itt kelletlen «szellemesség»-balasztot hurcol; vele az író mintegy elpredálja azt az időt, mi alakjainak plasztikusabb megmintázásához kívánatnék. Most ezek az alakok az életvalóság valamelyes látszatát inkább csak ábrázolók fantáziájától remélhetik.

Ebben a tekintetben a Vígyszínház előadása valóban a várható legtöbbit nyújtja; egyike ez az utóbbi idők legjobb színpadi munkáinak. Az élen kétségtelenül Varsányi Irén mosónője jár, a szövege szerint meglehetősen papírosízű alakot élővé ihlető színészi képzelem, a művészön egyéniségéből szertesugárzó, valójában elemezhetetlen szuggesztivitás egy jelenetben olyan magasságba lendíti a darabot, hová az a maga emberségéből soha el nem érkezőnek. Nemes tónust vitt belé a «szeszt» szerepében bemutatkozó színpadi novicia: Zombory Mercedes is. Nevét nem szándéktalanul irtuk Varsányi Irén nevének tőszomszédságába: bizunk benne, hogy az ifjú színésznő ezt a «helyezést» sokat ígérő tehetségének oadaadó kiművelésével maga is becsavágyának fogja tekinteni. Szép és kifejező az arca, különösen beszédes a szeme, finom és úrias az alakja és mozgása, meleg muzsikájú a hangja s tiszta, szépen árnyaló a szövegejtése. Játékában még akadnak kiegyenlítettlen átmenetek, egészen meg nem győző mozzanatok, de semmi nyoma holmi toladó sztár-hajlamoknak: nem

effektusokra dolgozik, a tehetségnek nemcsak bátorságát, hanem szerénységét is érezteti.

Góth és Somlay nagy rátermettséggel állja meg helyét, Makay Margit ezúttal kevésbé: csillogó és fürge, de beszédében megokolatlanul szenvedő. Az Törzs is, ki most már helyel-közzel — úgy tesszük — muhatatlanul belelendül az affektációba. Mály a minden túlzástól tartózkodó epizódisták ritka fajtájából való. Rajnay ellenben — mint legtöbbször — a groteszk felé tolja el a rábizott figurát. Egyre több a «fogás»-a s minden darabban minden fogását felvonultatja. Ennek egyhangúságja vége. Inkább keresne a különlegesét, mint az általában «bevált»-at, inkább gondolna az új szerepre, mint a maga régibb alakításaira. A matricának már a természetében rejlik, hogy mennél többször le vonjuk, annál halványabb a sokszorosítás.

Rédey Tivadar.

Képzőművészeti szemle.

Az Ernst-múzeum kiállítása. Kettőn vettek rajta részt: *Teles Ede* és *Hubay Andor*. *Telcs Ede* régi ismerősünk. S ha néhány évig idegen földön élt is, közben sem feledkezettünk meg róla. Budapestünk egyik legforgalmasabb terén ott áll a Vörösmarty-szobor, amelynek ő volt egyik mestere. S ha a szobrot lassacskán megszoktuk és így egy kissé megbocsátottuk is, amiben nem csekély része volt a körülötte felnőtt néhány sudár fának, ez még nem jelenti azt, hogy ma is tévedésekbe kelljen esnünk tehetségének határai felől.

Telcs kisplasztikus és e határok között is a szerényebb tehetségűek közül való. Mihelyt nagyobb feladatokra vállalkozik, bizonytalanná válik, a kifejezés spontán ereje helyett ingadozásokat mutat. Plakettjei között találunk egyszerű és finom ábrázolásokat; gyermekarcsképein, ahol maga a téma vonzó és a jellegzetesség megoldása sem nagyon nehéz, még gyakran kellemes, de ha nagyobb és nehezebb feladat áll előtte, azt már csak tévóván oldogatja, egyéni stílus nélkül, hol innét, hol onnét vett visszaemlékezésekre támaszkodva. Visszat azonban majdnem mindig rendelkezik a technikai rutin amaz ügyességével, amely annyira kedves a külsőségeket kedvelőknek.

Hubay Andornak ez az első bemutatkozása nagyon rokonszenves

művészegyeniséget ismertet. Szorgalmas tanulásban és munkában eltöltött fiatalság van mögötte. Előnyös viszonyai megengedték neki, hogy végigjárja a mai európai festészetnek újszólván összes iskoláit. Megismerkedett a müncheni festészettel, Rómában tartózkodott és jókora időt töltött Párisban. E gazdag tapasztalatok meg is látszanak fejlődésén. Egy kissé hűvös művészegyeniség, aki semmiféle szélsőséges irányban sem hagyta magát elragadtatni és józan latolgatással szerzte össze mai kiterjedt tudásának összes elemeit. Témaköre nagyterületű, aktot, arcképet, tájképet egyaránt szívesen fest. A természetet kép optikai jellegétől nem szeret messzire eltávolodni, naturalista, de letompított módon, mértéktartón, arisztokratikusan az. Képein meglátszik, hogy mélyen belemerült mestereinek tanulmányozásába, de hatásuktól független egyéni stílust akar kialakítani. Nem tartozik ama fiatalok közé, akik egészen készen jönnek és rendszerint modoroságon végeznek. Meggondoltan, mérlegelve alkot, állandó fejlődést és gazdagodást mutat. Akttanulmányai és tájképei mindenesetre komoly ígéret számára mennek, melyet nyilvánvalóan be is fog váltani.

Benedek Péter kiállítása. Öt évvel ezelőtt jókora feltűnést keltett az a kiállítás, melyet egy földművessorban élő falusi embernek, *Benedek Péternek*, műveiből állított össze felfedezője, *Bálint Jenő*. Azok, akik akkor sokat vártak tőle, nem csalódtak, aminek döntő bizonyítéka ez a gyűjteményes tárlat, melyet Benedek műveiből most a Faluszövetség rendezett a Nemzeti Szalon három középső termében. Finom és választékos művészegyeniséget mutat be, amelynek egyáltalában nincsen szüksége azokra a nagyon is viszonylagos szembeállításokra, amelyekkel még ezt a második és döntő jellegű bemutatkozását is kísérik. Az, hogy Benedek Péter paraszti sorból való és falun él, legfeljebb stílusának, témáinak magyarázója lehetne, de értékéhez hozzá nem ad, sem el nem vesz belőle. Benedek Péternek jelentőségéhez semmi szüksége sincsen, származásának és művészetének csak képzelt ellentétére. Jó festő, sőt nagyon jó festő úgy, hogy nem szorul rá a «pedig csak paraszt ember» és egyéb hasonló kiemelésekre.

Annnyira jó festő, sőt a szó szoros értelmében vett igazi festő, hogy mai

művészgárdánkban keresve kell keresni az olyanokat, akik az övéhez hasonló, csalhatatlanul biztos színösszehangolással dolgoznak. De keresve kell keresni azokat is, akiknek a művészet épen olyan minden melléktekintéttől független és halálosan komoly dolog volna, mint önéki. Valami vallásos, áhitatszerű komolysággal és alázatossággal csinálja a dolgát. Nem fanatikus lendülettel, nem magával ragadó hévvel, hanem észrevétlen, konok kitartással. Mindig csendesen elmerülve, az érzékek finomságának kissé fátyolos álomvilágában élve és sohasem szolgálai módon alárendelődve, hanem mindig csak áttételen adva a természetben látottakat.

Már említettük, de még egyszer ki kell emelnünk színadásának tökéletes voltát. Ez a színskála minden egyéb, csak épen nem primitív. Lágy és hamvas összehangolás mindig egybevágó színhatásokkal, melyekben nincsen semmi riktó, semmi nyersség, semmi harsogó, ami ismét minden egyéb — csak nem primitív. Sőt ellenkezően, Benedek Péter képei erről az oldalról teljesen úgy hatnak, mint ha egy dekadenssé vált régi kultúrájú művészet túlfinomodása lennének és nagyon, de nagyon távol állanak a népművészet dekoratív színeinek harsogó töretlenségétől és sablonos konvencionálisusától. Az élet néha elkövet ilyen tréfákat, hogy az érzékek elfinomodását oda osztja ki, ahol azokat legkevésbé várjuk. Benedek Péter is egy ilyen érdekes eset, amelyért azonban nagyon halásak lehetünk.

Témáit onnét veszi, ahol él, a falu életéből és a falusi környezetből. De ez is egészen mellékesnek látszik nála, nem teljesen determinálja művészetét és ezért is téves a paraszti mivoltára való folytonos propaganda-hivatkozás. Van például egy képe: «Úri kislány játékaik között», amely valóban minden mértékű elismerésre, sőt csodálatra méltó, nagyszerű, hamvas szűzes színeköltemény. Nyilvánvalóan megmutatja, hogy Benedek egyáltalában nincsen ahhoz az annyit emlegetett magyar földhöz kötve, amelynek mindnyájunkban élő szeretetét nagyon kár művészenvelő hatásával összekeverni. Benedek Péterből, akárhon születik is, a benne rejlő nagy tehetség mindenütt művészt teremtett volna.

Intim festő. Olyanfajta ájtatos elmélyedés van benne, mint amilyen Nagy Balogh Jánosban élt, még ha nem

ér is el olyan monumentális eredményeket. De épen olyan szűzesen alázatos szolgálja művészetének, mint ez a csak halála után érvényesülő kiváló festő volt. Amit Benedek csinál, szintén egészen tiszta művészet, lelki vízióknak minden szándéktól és minden nem festői iparkodástól mentes, tiszta ábrázolása.

Térérzéke azonban, ellentétben soha nem csaldóó színlátásával és színkomponálásával, már jóval fejlettebb. Vonalvezetése néha téves, bár nem bizonytalan s ha összeállítani, komponálni próbál, közkeletű értelemben véve, például a perspektivikus törvények tudós ismeretével készült akadémikus rajzzal szemben ügyetlennek látszik. De ez az egyrésztől fogyatkoznak, másrésztől épen olyan naivul, föltötte nagy érdemnek feltüntetett «primitívítás» aligha jöhet szóba festményei megítélésénél. Egészen mellékes jelenséggé törpül képeinek színharmóniai, üde frissesége, alázatos naivitása, nagyszerű közvetlensége, őszintesége mellett.

Különösen, ha őszinteségen a tudatalanul, csak az érzékek izalmára hallgató és nem a meggondolás és számítás okoskodó közbenjöttével megszülető festési módot értjük, amely közvetlenség olyan ritkává vált, a mi sok mindent programmszerűvé ualmasftó képzőművészeti termelésünkben. Ebben az értelemben valóban primitív Benedek művészetete, de ez szép, megváltó, gazdag és elsődleges primitívítás. Ez a világot felfedező festők naivitása, a Raffaello előtti festőké, de nem a praeraffaelitaké. Nem teoriák festőjének, hanem olyan valakinek művészetete, aki egy szép napon egyszerű értelemmel, de gazdag érzékenységgel indul el, hogy felfedezze a világot és a magáévá tegye úgy, hogy mohó szemével magába szívja tarka szépségeit.

S ha néha eközben csetlik-botlik is, e hibáival is jóval közelebb áll a művészi igazsághoz, mint a modorossá váló üres virtuozkodás soha meg nem tévedése.

Kiállításával egyidőben jelent meg Bálint Jenőnek róla szóló, számos képpel illusztrált szép könyve is, a Faluszövetség kiadásában. Bálint nagy szeretettel és jogos büszkeséggel foglalja közre a tőle felfedezett Benedek Péter életével és művészetével. Az illusztrációk elsősorban a művész rendkívüli rajzoló tehetségéről adnak jó képet, színeiről persze nem számolhatnak be. Ez a rajzművészet egyszerűségével és nagy

kifejező erejével a legjobb XIX. századbeli franciák közvetlenségét juttatja eszünkbe.

Az új magyar képtár megnyitása. Tudvalévő, hogy Szépművészeti Múzeumunk nagy méretei ellenére sem tud megfelelőn hivatásának. Építői és tervezői egyaránt nem voltak tisztában feladatukkal. Kaptunk egy hatalmas nagy épületet, amely telve van csarnokokkal, de képek kiállítására alkalmas helyisége nincsen elég. Ez rövid idő alatt nagy zsúfoltságra vezetett, amelyen a mai pénztelen állam korában alig lehet segíteni. A szűkös tér különösen a magyar részt korlátozta kellemetlenül, mert ennek anyaga évről-évre erősen szaporodott úgy, hogy végül sehogysen lehetett a rendelkezésre álló csekély hellyel eredményesen gazdálkodni. Kapóra jött tehát, hogy az állam visszavásárolta régi műcsarnoki épületet a Szépművészeti Múzeum terjeszkedésére használják fel. A kultuszminiszter át is engedte az emeleti helyiségeiket, bennük rendezte el *Petrovics Elek* főigazgató az utolsó évtizedek magyar festészetének egy részét.

A régi Műcsarnok helyiségei azonban szintén nem a múzeumi technika követelményeinek megfelelően készültek. Itt is inkább a külső szépség, mint jó kiállítási helyiségek gondos kitervelés vezette az építkezőket. Tíz teremből egyetlen egy van felsővilágításos és legtöbb helyiségébe úgy lépett be a látogató, hogy a szemközti lévő ablakok fényözönétől megvakítva nem látta az oldalsó falakon függő képeket. Petrovics, amennyire csak lehetett, segítette a hibákon. Máshová tette át a bejárátokat, mély és sötét sarkokat lekerekített, oldalsó falakat vont úgy, hogy minden szobában sikerült a lehető legkedvezőbb optikai eredményt biztosítani.

Az így nyert tér, sajnos, bár festészetünk gazdagságának örülve épen úgy mondhatnók, hogy hála Istennek, nem volt elegendő. Nem volt elég arra, hogy modern festészetünk kialakulását minden vonatkozásban bemutassa, mint a képtár katalógusának előszava sajnálkozva említi is, meg kellett elégedni azzal, hogy csak a jelent és közvetlen előzményeit tartalmazza. Ez a mai helyzet az eddigivel szemben minden esetre nagy haladást jelent, de nem jelenthet végleges megoldást. Csak átmeneti könnyebbülést, amelynek szép eredményeitől ösztökélve az államnak

mindenesetre, még pedig rövid időn belül, arra kell törekednie, hogy a magyar festészet a maga egészében hozzá méltó és a modern technika minden követelményének megfelelő hajlékot kapjon, mert a mai helyzet sokszor csak mechanikusan osztja szét az anyagot, akármennyire törekedett is Petrovics, hogy minden erőszakos szétválasztást elkerüljön. Egyes festők munkássága ketté van szakítva, a nagybányai festők korai szaka, Hollósy stb. a régi múzeumi épületben maradtak. Így aztán azzal a fikcióval kell az új múzeumot számba vennünk, hogy a Szépművészeti Múzeumnak újabb termei nyitlak meg, de nem beszélhetünk a szó szoros értelmében különálló múzeumról, mert akkor hiányosságokat kellene megállapítanunk, hiszen a rendelkezésre álló tér szűkössége miatt például az a helyzet állott elő, hogy egyes művek és egyes művészek azért nem voltak ide áttelepíthetők, mert nem fértek volna el.

Az a nagyszerű munka tehát, melyet Petrovics Elek végzett, saját hibáján kívül nem váltható teljes munkává. Korántsem ünneprontás akart lenni tehát az, ha nyomatékosan rámutattunk arra, hogy ennél az első lépésnél kár volna, sőt nem is szabad megállni. Nem szabad megállni különösen azért, mert ez a muzeális összeállítás is meggyőzhet mindenkit arról, hogy XIX. századbeli festészetünket a legjogosabb büszkeséggel állíthatjuk a világ szeme elé s ha így áll a dolog, a lehető legkedvezőbb csoportosításban és teljes összefüggésben kell ezt megtennünk.

Petrovics Eleknek, aki több mint tíz év nehéz munkájával nemcsak európai, hanem épen úgy magyar múzeumot tudott teremteni a Szépművészeti Múzeumból, nagy fáradságába kerülhetett ennek az osztálynak felállításra is. Benne nemcsak a szinte egyedülálló hozzáértés volt meg, hanem a pártatlan munka önbizalmán alapuló kellő bátorság is. Egy ilyen, legtöbbször még élő művészek munkái között is válogató múzeumrendezés annyi érzékenységbe és annyi ambícióba ütközik, hogy ember legyen a talpán, aki minden melléktekinet nélkül, csak a legjobb elvét követve, tudja elvégezni a válogatást. Ilyenkor gyakran kompromisszumok szoktak születni, amire sajnos a legutóbbi stockholmi kiállítás szerencsétlen kisiklásai elég szomorú tanulságot szolgáltatottak.

A kiválogatás alapelve körülbelül az volt, amellyel nemrégiben *Karl Scheffler* írta meg a XIX. századbéli európai festészet történetét. Azok jutottak szóhoz a képtárban, akik a magyar festészetet formai kifejlődésében egy-egy lépéssel előrevitték. Így mind kimaradtak azok, akiknek ábrázolásmódja a mult ismétlése, ami nemcsak a közvetlenül érdekeltekben, hanem nem csekély számú híveikben is alkalmasint éles kritikát fog az új múzeummal szemben ébreszteni. Hogy azonban Petrovicnak teljesen igaza volt, amidőn ezt az elvet következetesen megvalósította (legfeljebb négy-öt olyan képet találunk a múzeum több száz festménye között, amely ebből a szempontból bátran elmaradhatott volna), vitán felül áll: epigonoknak nem lehet helyük ott, ahol még az úttörők sem fértek mind el.

Minden múzeumi kiválasztás itélkezés számba megy, sőt művészettörténetírás, persze csak bizonyos korlátok között, hiszen nagyon sok elsőrangú műalkotás ma még magángyűjtők kezében van és csak évtizedek múlva fog lassanként, bár nem minden esetben a múzeumok anyagába felszívódni. De ezeken a határokon belül fel lehet a rendező tendenciáit ismerni. Petrovic fel fogásának legjellemzőbb vonása például könnyen megállapítható: Ferenczy Károly köré rendezi el legújabbkori festészetünk kialakulását. Viszont Rippl-Rónai József, akármilyen jól van is exponálva, nem jutott vele egyenlő értékű helyhez és szerephez. Ha csak a fejlődést nézzük, ebben a kiemelésben is igazat kell adnunk Petrovicnak. Ha azonban az alkotó erő mértéke, a minden viszonylagos szemponttól mentes értékelés szempontjából közelednénk ehhez a nehezen elbírálnható kérdéshez, talán jobban egymás mellé helyeztük volna ezt a két nagyszerű festőnket, kik között olyan nehéz a választás, hogy csak egy a mienkénél jóval későbbi idő dönthet véglegesen.

Kényes dolog volt a legújabb törekvések bemutatása is. Erre vonatkozóan Petrovic ezt írja: «Az innesső határ a legfrissebb jelen. Képtárunk a legújabb törekvésekről is némi fogalmat akar adni. Amilyen kevésbé feladata egy múzeumi jellegű gyűjteménynek, hogy propagandát csináljon új irányzatok mellett, épen oly kevésbé zárhatja ki falai közül az élő művészet képtára napjainknak jellemző törekvéseit. Felölösség e részben csupán annyiban ter-

heli, hogy azt igyekezzék kiválasztani, amiben komoly érték mutatkozik».

Erről a komoly értékről azonban nyilvánvalóan nagyon eltérőek lesznek a vélemények. A szélső festők és az ókonzervatívok egyaránt sok kifogásolni valót fognak találni a gyűjtemény utolsó termeiben. Aki azonban minden előítéletlől mentesen, a Petrovicnál helyesen hangsúlyozott elv figyelembevételével fog ezekhez a képekhez közeledni, megállapíthatja, hogy a választás ebben az esetben is szerencsés volt. A képzőművészetek örök megújulásának élvezője pedig lelkes örömmel fogja a múzeumban üdvözölni egy *Szönyi István*, egy *Aba Novák Vilmos* vagy *Márffy Ödön* festményeit.

Ez a múzeum terének szűkösége miatt természetesen nem vállalkozhatott arra, hogy szobrászatunkkal szemben ugyanazt a feladatot próbálja megoldani, amelyet festészetünkkel szemben majdnem teljesen megoldott. De a legújabb nemzedékek munkásságából egy pár szép és jellegzetes darabot mégis bemutat és ezzel még vonzóbbá teszi a fölünyes tudással végzett rendezésnek az oldalvilágítású termekben annyira nehéz és mégis eredményes munkáját.

Virányi István kiállítása. A kecskeméti múzeumnak erre a célra átadott két tágas termében rendezte kiállítását egyik szerény visszavonultságban élő javakerabeli művésznek, kinek képességei messzire meghaladják a vidéki kiállítások rendes színvonalát. *Virányi István* a világháború alatt érett művésszé Galicia síkságain és Tirol hatalmas hegységei között. Ez a gyűjteménye, mely a négy háborús esztendőnek termésével kezdődik, de felöleli azóta kifejlett munkásságának eredményeit is, vízfestményekből és rajzokból áll.

Kétfelé lehet osztani. Az egyik rész naplószerű rajz és aquarellfeljegyzéseket tartalmaz tájképekről és városrészekről. Ezek a lapok, rajzok és vízfestmények egyaránt, egy biztos látású és könnyű kezű feljegyzővel ismertetnek meg, akinek erősen kifejtett művészi érzéke van témáinak megválogatásában, beállításában, aki nemcsak szinte kérihelhetetlen hűségre törekszik, hanem ezt a realizmust bensőséges hangulattal is meg tudja toldani, aki vonalban és színben egyformán biztos és bár részletezve fest, sohasem válik kínosan aprólékosná, hanem mindig friss és eleven marad. Technikai kész-

sege is meglepően biztos, de nem él vele vissza, nem virtuózkodik.

De ennél a Virányi Istvánnál, aki majdnem teljesen alárendelődik le-rajzoló feladatának, még sokkal rokonszenvesebb a szabadabb korlátok között mozgó, az átalakító, a festő Virányi István. A harctérről számos futólagos feljegyzést hozott magával és még több le sem jegyzett emléket, amelyekből aztán idehaza olyan képeket festett, amelyekbe többet adhatott önmagából, mint a helyszínen készült és teljes tárgyi hűségre törekvő feljegyzéseibe. Ezek a képei, melyek közül a legjobbak Tirol felső hegyi világának mélységes csodálatából fakadtak, egy finom álmódusokba burkolódzó, kissé magányos léleknek ábrándos hangulatait lehelik, egy olyan művészt, akinek a hegyvidéki tájék színeinek hamvas tarkasága a legmélyebb lelki élményt jelenti, aki valami kristályossá leszűrődött, derűs és csillogó levegőben él, ahol nincsenek mohó vágyak és sodró szenvedélyek, csak mély alázatosság van a természet végtelen nagyságának megérezésében. Ezek a képei költemények, a mult megszűrő és megnemesítő távolságán át letisztult lényeges visszaemlékezéseknek biztos összefoglalásai egy-egy sohasem tolakodóan élénk tárt, hanem inkább csak megsejtett, finom hangulatba. Néhol egészen a mese-szerűség határáig fejlődnek; a valóságból fakadt szép álmok, amelyek a tájék és az évszak lelkét színezik élénk, így a «Megy az ősz» című képe, amely csak az első benyomásokkal fűződik Bozen vidékéhez, de minden ősz szímbolumává válik és pompás illusztráció a természet mesekönyvéhez.

Ezen a lapokon valami rejtett, mélyről felrepgő vágyakozás van, az élet hétköznapiságától való menekülés, talán azé az alföldi emberé, akit nem elégít ki a róna egyhangúbb, fojtottabb levegőjű környezete, aki nem tudja felejteti az óriási bércék csillogó és ritka levegőjét, áttetsző, árnyéktalan árnyékait, a meredeken leszakadó sziklafalakat s a felettük lebegő vöröfényes felhők, a sötétkék ég és a soha el nem sárguló rétek friss zöldjének üde színpompáját és így talán öntudatlanul szomorú egy kissé. *Farkas Zoltán.*

Zenei szemle.

Dohnányi zongoraművészetéről nehéz volna már újat írni. A legkomolyabb és legnemesebb művészet hívei

kerülnek ki az ő hallgatósága sorából. Minapi zongoraestjének műsorán saját Passacagliója Beethoven d dur pas-toral szonátája, Schumann Kreis-leria-nája és Brahms-művek szerepeltek.

*

A magyar zenének ismét ünnepi estje volt: Bartók-Kodály népdal-estje. Érthetetlen előttünk, hogy egy olyan hangversenyen, amely a nemzet legnagyobb büszkesége lehetne, ahol minden jó magyar embernek ott kellene lenni, hogy végre ráeszméljen arra: mi az igazi, a cigánytól el nem rontott ősi, hamisítatlan színmagyar muzsika, csak mérsékelt látogatottságot tapasztalunk. A magyar parasztosztálynak a civilizációtól érintetlen gazdag zene-kincse két lelkes, hivatott gyűjtő fel-dolgozásában. Nagy kultúrmentek irigyelnek bennünket ezért a kincsért s nálunk még mindég nagyobb vonz-erővel bírnak a népdalutánszatok, amik úgy viszonylanak ezen az estén is hal-lott dalokhoz, mint a herbarium a harmattól csillogó, színpompától, élet-erőtől duzzadó rózsafához.

Elhagyott falvakban, a legprimití-vebb viszonyok között éltek ezek a gyűjtők együtt a paraszttal, csak azért, hogy a környezetet megismerésé-vel ne csak melódiákat tanuljanak, hanem átéljék a magyar zene eleven életét, lelki gyökereit. Megbecsülhetel-ten szolgálatot tettek ezáltal a nemzeti kultúrának, mert csak így tudta ma-gábaszíni az új magyar műzene har-monikájában, melodikájában és rit-mikájában a szavakban oly nehezen kifejezhető fajiságot, a magyar zene szellemét.

Sajnos, a zenében nem elég, hogy az alkotó művészekben éljen ez a szellem, az interpretálásnak ihletettségtől és hivatottságtól függ egy hangverse-nyen minden. Hogy mi keresni valója van Bartók-Kodály népdalrestjén egy olyan énekesnőnek, aki nemcsak hogy mérföldnyi távolságban áll a magyar-ság lelkétől, hanem még a legcsekélyebb művészi eszközökkel sem rendelkezik—örök rejtély előttünk. Vagy a magyar zongorások között nem akadt volna külön interpretálója Bartók-Kodály művészetének? Valóságos szívfájdalommal gondoltunk arra, hogy mily-en lehetnek ezek a gyönyörű «Maros-széki táncok» (Kodály), ha a kompo-zíció mélységeit, a Székelyföld minden hangulati szépségét egy congeniális művész szólaltatja meg.

Szerencsére ott volt a derék Budai Dalárda, Székelyhidy Ferenc, Medgyaszay Vilma, akik magyar lelkükkel egyensúlyozták az est idegen elemeit.

*

Kósa György, a fiatal magyar zeneszerző-gárda talán legtehetségesebb tagja, szerzői estjét a «Misterioso» és «Animato» zongoradarabjai, Petőfi dalai (Pató Pál úr, Esik, esik) a capella vegyes karra írt Babits és Arany dalai komoly, lélekből fakadó művészet megnyilvánulásai, legbiztatóbb ígéretei egy szép értékes művészi pályafutásnak.

*

Fischer Edwin estéje olyan a sok külföldi zongora-, hegedű-, ének virtuoz hangversenyek között, mint egy üdítő oázis. Végre egy nagy művész, akinek minden csepp vére muzsika, aki az első pár taktus után megfogja a hallgatója lelkét és viszi, ragadja magával egy bátor meggyőződéses hitvalló ellenállhatatlan szuggesztív erejével.

A filharmónikusok rendkívüli hangversenyén játszotta Bach háromzongorás C dur, egyzongorás A dur, Mozart D moll zongoraversenyét és Vivaldi concerto grossoját. Ezek közül az utóbbi és Bach A dur zongoraversenye Budapesten először került előadásra. A concerto grosso a XVII. században nem műforma, hanem a hangszerelésnek egy bizonyos módja. A szólóhangszerek egy kis csoportját állították szembe egy orchestrális hangszer-csoporttal. Utóbbit nevezték Tuttinak vagy concerto grossonak, az előbbi concertinónak. A concertinóból fejlődik ki a modern szólókoncert, amidőn a concerto grossoval szemben csak egyetlen hangszer állt. Ennek a formának egyik jelentős úttörője volt Vivaldi. A most bemutatott műve három tételes (Allegro-Andantino-Allegro), ahol a tutti melódiaszakaszai különféle hangnemből több-kevesebb változtatással rondoszerűen térnek vissza, míg a magánzólamok inkább mint epizódok, gazdag figurációkkal az előadótól nagy technikai tudást is követelnek.

Vivaldi hegedűkoncertjeinek mintájára írta Bach az első zongoraversenyeket. Legtöbb zongoraversenyét eredetileg hegedűre írta s csak később dolgozta át őket zongorára. Alighanem az A dur verseny is így született meg. Itt is látjuk mint Vivaldinál a tutti és a szóló ellentétéből fakadó formát. De

a zongora erősen előtérbe kerül, szólamának tiszta fölépítése uralkodik a tutti fölött, míg Vivaldinál a zongora még csak alátámasztó és összefoglaló szerepet játszik.

Helytelen az a beállítás, amely szerint Fischer Edwin Beethoven—Schumann romantikus stílusából kiindulva fogja fel a XVIII. század mestereit. Interpretálása a legékebb bizonyítéka annak, hogy a gyakorlati zenészre milyen termékenyítő hatással van a zenetörténeti és esztétikai műveltség. Játékából egy nagyszerű intellektus is szól, valaki, aki tisztában van azzal, hogy a XVII. és XVIII. századnak mik voltak a mozgató eszméi, lelki talaja, melyek voltak a zeneformái és kifejező eszközei. Így azután nem csodálkozhatunk azon, ha ez a művészet minden stílszerűsége mellett is a messzefekvőt, nehezen érthetőt is ilyen teljességgel tudja életközelségbe hozni. Sohasem éreztük meg ilyen mértékben, mint ennek a nagy mesternek a játékában, hogy micsoda erő, lelki egészség és életöröm, kemény, férfias gerinc, átlátszó tisztaság van ezeknek a XVIII. századi mestereknek az allegroiban, szent, ihletett komolyság, magasztos hit a lassú tételeikben. Olyan ennek a művészetnek a hatása, mint az ózondús hegyi levegőé, amelyben dúsan, nyílegyenesen törnek az ég felé a sudár fenyőfák. Mintha lelkünkben mi is éreznők azt a kiegyenesedést, azt a jól-eső függetlenedést mindentől, ami benne gyöngö, erőtlén, mesterkéltné és megalkuvó.

Mozart interpretálásában is ott éreztük a történeti szemlélettől kitágult perspektívát. Nem a «széplelkek» csipkefinom, édeskés, gáláns Mozartja, a rokokó lovag (ismét egy begyökeresedett közfogalom), hanem Don Juan megírója a romantikus Mozart, a maga mély, meleg emberiségével áll előttünk Fischer Edwin művészetében. Csak egyet nélkülöztünk a nyugodt témáknál: a szeretet és gyöngédség legnagyobb zeneköltőjének finom báját, eleganciáját. Ez hiányzik Fischer nagy koncepciójú, értelmjes, érdes művészi egyéniségéből.

De kinek jutna eszébe akkor kritizálni, amidőn egy ilyen nagy mester muzsikálása ragadja magával, amivel egy pár órára együtt lélegzettünk, ami maga volt a szintiszta művészi igazság, egy darab szintiszta, teljes élet.

*

A m. kir. Operában Németh Mária gyönyörű organumát élvezhettük ismét az Aida, Turandot címszerepében.

Aida a Verdi operáknak mind drámai, mind zenei szempontból talán a legszebb, legértékesebb nőalakja. Ami a zenei részt illeti, Németh Mária felső hangjainak gyönyörű pianisszimója, lágy hajlékonysága a lírai résznek a legmagasabb művészi élvezetet nyújtja. Ilyenkor látjuk, hogy Németh Mária-nak minden eszköze meg volna arra, hogy ne csak nagy énekesnő, hanem nagy művésznő is legyen.

Aida szerepe drámai szempontból igen nagy és szép színészi feladatot is jelent. Ennek a színészi alakításnak helyes megoldása föltétlen termékenyítőleg hat a zenei interpretálásra is. Aidának az atyja és hazája iránt való szeretete és a szerelme között folyó lelki küzdelme mély tragédiát rejt magában, amely a keleti véralkattól csak még jobban színezett indulatok és szenvedélyek egész viharát hívja életre. A drámai emelkedés csúcspontja atyjával való jelenetében rejlik, ahol egy mélyen átgondolt alakítás meg kell hogy rázza a hallgatóságot. Németh Mária, dacára az istenáldotta, kivételes hanganyagának, itt nem tudott elragadni, mert hiányzott belőle az átértett, mély, boldogtalan szenvedély fájdalom, az emberfeletti erőt követelő feladat ellen való fellázadás, majd az erősebb akarat előtt meghajló női lélek megtörtsége. Aida a sírig szenved, fájdalma minél közelebb érzi a halált, mindinkább az elhalál megadásé, néha kitörő, lobban, mint a láng, mely enyészetéhez közel áll, azután lassan elalszik. Ha Németh Mária a szenvedésnek és szenvedélynek ezt a nagy skáláját nem külső, betanult mozdulatokkal, a hang kellemetlenül ható elcsuklásaival, hanem benső átéléssel, a szerep drámai feladataiba való nagyobb elmélyedéssel fogja érzékeltetni, akkor fog a világ legelső művésznői közé emelkedni.

Turandot kényes énekszólamainak magas régióban diadalmasan, könnyen szárnyalt Németh Mária páratlan organuma. Ilyen hangú Turandot nem igen akad még egy a világvárosok operaszínpadjain. De Puccini hatyúdálában a zenei silypont még sem ebben a szerepben, hanem a gyönyörű kórusokban rejlik. A maga nemében pl. páratlan a zeneirodalomban az a kórus, amely a fiatal perzsa herceg számára kegyelmet kér a hercegnőtől.

A túlvilág küszöbén álló, egy gyönyörű, gazdag életet temető nagy zeneköltő fellángoló életszíkrajja, majd halálos szomorúsága, csüggedt reménytelensége a lelkünkbe markol. És a kis Liu halálának jelenetében kiesik a toll Puccini kezéből, ezekkel a szívszagatóan szomorú akkordokkal búcsúzott az olasz zene egyik legnagyobb poétája a világtól. Talán ez az emlék kísért, amikor Turandot további sorsa alig tud már bennünk érdeklődést kelteni. Ellaposodik minden. Ott, ahol a hideg, hieratikus uralkodónőben feltámad a szerelmes, alázatos asszony, milyen színtelen, üres visszhang zenekarban, énekarban egyaránt. Egy Németh Mária sem tudta velünk feledtetni azt, hogy Puccini nincs, nem él már, művészetének minden szépségével együtt elmaradt tőlünk örökre a boldogtalan kis Liu holttesténél a maga életét siratva, ezért volt talán az önfeláldozó szeretetnek ez a gyönyörű jelenete a legemberibb, a legmélyebb alkotása.

A filharmóniai társaság jubiláris hangversenye.

A filharmóniai társaság főnnállásának 75-ik évfordulóját nagyszabású díszhangversennyel ünnepelte a Zene-művészeti Főiskola nagytermében.

Liszt «Ünnepi hangulatok» c. szimfóniai költeménye mámoros örömmel telt hangulatával egyszerű bevezetőül szolgált. Liszt a szív győzelmének ezt a szép himnuszát 1854-ben komponálta, amikor legközelebb állt hő vágya beteljesüléséhez: Wittgenstein Karolina hercegnővel való egybekeléséhez. A házasság elé újabb nehézségek tornyosultak és Liszt lelke mélyére zárta csalódásával együtt művének igazi programját.

Klebelsberg Kunó gróf vallás- és közoktatásügyi miniszter ezután következő ünnepi beszéde oly hatást tett a hangverseny programjában, mint egy szerves része, fogalmi kifejezése annak a lángoló, magával sodró nemzetigenlésnek és annak a egyszerű eszmei programfestésnek, ami a Rákóczi-induló gigantikus felépítésében és a Faust szimfónia mélységeiben táruult elénk.

A kultúrpolitikus széles, mindent átfogó látóköréből méltatta a miniszter az est jelentőségét, Erkel Ferencnek, a társaság első karnagyának érdemeit. Mert úgymond «más boldog nemzetek-

nél a művészek egész sora az úttörő, nálunk sorsüldözött nemzetnél egy nagy egyéniség az, aki a népdalelemeknek művészi felhasználásával megteremtí és európai színvonalra emeli a magyar nemzeti dalművet. Az elnyomatás idejében Erkel megalapítja a filharmónikus zenekart, ezáltal nemcsak művészi, hanem nemzeti érdemet szerezve magának, mert akkor, amikor a nemzet szavát elnémították, a zene hirdette el nem némítható szóval a magyar igazságot. És a Hunyadi László, Báthori Mária, a Himnusz után megírja a Bánk bánt, ahol ott ég a magyarság minden bánata és reménye és ezzel megint csak a zene szárnyán vitte előre a nemzeti gondolatot.

Majd erélyesen emelte fel szavát az ellen, hogy a nemzet másik nagy zenei büszkeségét, Liszt Ferencet, a németek mint az új német romantikus iskola úttörőjét maguknak vindikálják. *Ünnepi Liszt-játékokat kell rendeznünk*, hogy mint Salzburg Mozartot, Bayreuth Wagnert, Sopron vagy Budapest Lisztet az egész világ előtt a magyar hazafiának vallhassa.

Túléltek a nemzeti szerencsétlenséget, mert a Gondviselés a nemzeti balsorshoz adott nekünk magyar szívet is, amellyel minden más nemzet fölött jobban és erősebben tudjuk szeretni a hazát. A lefegyverzett nemzet helyébe mint hajdan, most is a művészet hirdesse a nagyvilágban a magyar igazságot és itthon adjon nekünk — mint ahogy Vörösmarty kívánta Liszt Ferencről — a balsorsban vigasztalást, hogy mélyebbé, erősebbé, teljesebbé tudjuk tenni a magyar életet.

Mint e nagy, lelkes tapssal fogadott szavaknak zenés felmagasztalása csendül fel a miniszter beszéde után Liszt Rákóczi indulója. Nem hiába érzik azt a németek, hogy Lisztben van valami az ő véralkatuktól elütő, idegen vonás. Ez az ő magyar temperamentuma, ami itt forr, pezseg fékezhetetlen diadalmas erejében, színpompájában az induló extatikus dinamikájában. Kell-e fenségesebb bizonyíték Liszt magyarságára, mint az, hogy egy művet, ami csak egy folyton harcban álló hősi nemzet szíve-véréből születhetett meg, igazi «klasszikus» «nagy szívű» hazaszeretettel tudott így megformálni?

Az ünnepi est második részét, a Dohnányitól nagyszerűen dirigált, legmélyebben járó Liszt-szimfónia a Faust-

szimfónia töltötte be. Goethe Faustját a maga eszmei tartalmában és mélységében senki úgy meg nem közelítette, mint Liszt. Programzene a legmagasabb értelemben, mert nem külső történésekhez, szavakhoz fűződik, hanem a mű eszmei tartalmát szavakban ki nem fejezhető metafizikai mélységeit, egy benső programot nagyszerű logikával önt zenébe. Azért abszolút zenei értékében is nagy alkotás.

Az igazi nagy emberek világosabban látják az emberi megismerés határait, mert egy Goetheben, egy Liszt Ferencben erősebben él a léleknek a mindenségig való kiterjeszkedése, a mindent magába felölelés vágya és ezért erősebben él bennük az emberiség fausti tragédiája is, egy felsőbbrendű hatalom mély megrzése. Az individuum csak azt veheti föl magába, amit öntevékenységgel tesz saját lényévé, az alkotó tevékenységben egy nagy eszme formába öntésében már túlmegy önmagán, ez már nem áll hatalmában, mert egyedül az Ég ajándéka.

Liszt a lángelme ihletével nagyszerű hangulatképekben fejezi ki az első tételben Faust vívódásait, a tudásra való történetét, dacát, kétségbeesését, majd életvágyát. Gyönyörű a II. tétel témájának átlátszó, bájos egyszerűsége. Margaréta boldog, gondtalan, virágzó arca sugárzik itt felénk, amit lassan, mint egy bánatfelhő homályosít el Faust témája. Az utolsó tétel zenei példája annak, hogy lehet tematikus átalakítással teljesen megváltozott hangulati képeket festeni. Mefistónak, a tagadás szellemének nincs témája. Ördögi gúnykacajként ható motívumok (a fúvóhangszerek kromatikus tercei) rombolják szét a Faust-témát. A diabólikus elem mindinkább diadalmaskodik, mintha a sátán egész testőrsége fojtogatná Faustot. De Margaréta témájára megtorpan a tombolás. A klarinét és oboa sugárzó des dur tónusában teljes épségében és szépségében úgy hangzik ez fel, mint egy más égi világ hangja. A befejező férfikar misztikus szólama a maga egyszerű fenségében még sokáig visszhangzik a lélekben:

«Alles Vergängliche ist nur ein Gleichnis, das Unzulängliche hier wird's Ereignis, das Unbeschreibliche hier wird es getan, das ewig Weibliche zieht uns hinan.»

Prahács Margit.

Az erdélyiek. (*Levél a szerkesztőhöz.*) Szép volt az erdélyi írók ünnepe, T. Szerkesztőség s hiszem, hogy a *Napkelet* méltó módon meg is emlékezik róla. Nem is az ünnepély ellen van kifogásom, hanem az ünnepély előtti és utáni rész ellen, szóval: a rendezés ellen.

Mi történt az ünnepély előtt? Jóformán semmi. A *Főrendező* tájékoztatlan-ságából kifolyólag a jegyeket oly helyen árusították, ahová az erdélyiek közönsége csak elvétve jár s ha az utolsó pillanatban egy pár lelkes magyar asszony s különösen a «legerdélyibb» úrnő ügybuzgalma nem segít a dolgon: az erdélyi írók bizony megmaradt jegyekkel utaztak volna haza. Aztán: a *Főrendező* a lapok tudósítóinak nem adott jegyet s így azok, akiknek első sorban (s nem az utolsó sorban!) kellett volna ott lenniök, jórészt nem juthattak el az estélyre.

Véletlenül mult hát, hogy az ünnepély előtti rész s maga az ünnepély mégis sikerült. De az ünnepély utáni rész már úgy látszik szándékosan nem sikerült.

Mi történt? A távozni, válni nem tudó közönség ott tombolt tapsviharával a nézőtéren sokáig s szinte azt látszott kiáltani: maradjunk, vagy menjünk együtt továbbra is! A *Főrendező* azonban az erdélyi írókat úgyszólván megszőktette. Vajjon hova rohantak úgy? Talán annak a reggeli napilapnak a szerkesztőségébe, mely az erdélyi irodalmat elsőnek ismertette annak idején? Vagy tán a Pátriába?

Fájdalmasan értesültünk, hogy a *Főrendező* nem gondolt arra: ha valaki messze földről jön, elsősorban testvéreit és rokonait látogatja meg. Különösen az olyan testvéreket, akik lelkileg is azok! Ők rendezték az első erdélyi estéket Budapesten, abban az időben, mikor a *Főrendező*nek még eszébe se jutott, hogy be kellene mutatni az erdélyi irodalmat!

Aztán a cserbenhagyott közönség! A kedves vendéglátó, színmagyar, hazafias közönség, mely részben erdélyiekből, részben anyaországbeliekből, de mindenképen annak a három keresz-

tény napilapnak olvasótáborából rekrutálódott, melynek tudvalevőleg nincs bejárata a *Főrendező* által frequentált balszárnyú helyiségekbe! Valóban, ez a közönség nagyon magára maradt az ünnepély után, minden kapocs szétszakadt közte s Erdély fiai közt, a *Főrendező* az erdélyi írókat nem ezzel a közönséggel hozta össze, mely oly forrón tudott szeretni és ünnepelni, hanem vitte, vitte őket idegen fészkekbe és otthonokba...

Ez, tisztelt Szerkesztőség, nemcsak szépséghiba, hanem megbántása a közönségnek és *félrevezetése* az erdélyi íróknak.

Hisszük, sőt elvárjuk, hogyha ismét szerencsénk lesz az erdélyi írókhoz, estélyüket olyan *ügyes* és tapintatos főrendezőre bizzák, aki gondoskodni fog róla, hogy ne *otthon*, hanem azok közt, akik valóban szeretik őket: *itthon* érezzék magukat. Tisztelettel *Erdélyi*.

«**Krudynknak.**» E Kazinczy-zamatú címmel Szép Ernő ünneplő egyik reggeli újság hírvolatának élén Krudy Gyulát, ötvenedik születése napja s harmincéves írói jubileuma alkalmával. — «Gyulám, szerelmem!» — így kezdődik a cikk s ami azután következik, valóban nem különbözik egy jöttányit sem a legforróbb szerelmi vallo mástól. Krudynak «egy asztalnyi kedves embere» — véli Szép Ernő — nem szándékozik holmi ünnepléssel csúfolni tenni a költő «halkságán, restségén és bágyalmán», — de ki tudja: némely külső urak, pogány naivak nem forgatnak-e elméjükben valami tiszteletteljes merényletet? — «Talán Magyarország kormányzója szándékozik a Várat kivilágítani a Te ünnepi estédre s Elébed menni a Bourbon-királyok szép szokása szerint, mikor Te, sétáló jegenye, besétálsz a fogadó szálába, fejedet elhajtva a csillárok csüngő kristályai elől? Megható szépséges fejed, aki vállaid fölött örökösen félrehajlik, mint a kereszt az ország koronáján.» — S ekként fellendülven a nemzeti szimbólumok szférájába, szerzőnk még egy honfibus képbe komplikálja bele az

ünnepeltet, nagyobb nyomaték kedvéért ezúttal kurzívából szedette költői klimaxának legmagasabb lépcsőfokát: *«Te nagy magos árva! Téged emellek, mint zászló rúdját és a nyakadba akasztom ennek a borzasztó kis országnak a gyászfátyolát.»*

Mindez könnyekig megindító, «Krudynk»-nak már csak ezért is érdemest volt ötven évig élnie s abból harmincat írásra fordítani. A minden áron való akadékoskodás legfeljebb azt vitathatná, hogy a lelkesedésnek az a hőfoka, mit az idézett sorok mutatnak, szerzőjüket arra is rábírhatta volna, hogy megerőltesse magát egy — új cikk erejéig. Tudniillik, mindezt egyszer már megírta és meg is jelentette, évekkel ezelőtt, mit tudom én, miféle Krudy-jubileum alkalmával. Akad is a cikkben egy rakoncátlan, áruló mondatocská. Benne Magyarország kormányzója után a miniszterelnököt is aposztrofálja, illetéknépen: *«Vagy miniszterelnökünk igyekszik egy napra, egy estélynyire Szkutarit előlünk el-függönyözni s a halvány citromszín palota gobelines termeibe invitálni Téged és a muzsádat udvarló Akadémia, mintha még az illúziós nagy Budapestben volnánk, a kellemes Európában?»*

Tisztelettel kérdezzük: mi az ördögöt függönyözzön el a miniszterelnök Szkutarin ma, mikor Albániában — hála az Égnek — Achmed Zogu őfelsége közmegelegedésre ül a trónusán?

Szép úr, ön nemcsak új cikket nem írt egetostromló lelkesedésében, hanem még a régit is rest volt újra átolvasni.

Hogyan kívánhatja hát, hogy belőlünk az ünnepi mámornak örömtüzei csapkodjanak «Krudynk» felé, amikor ily szerény kis fölmelegítésnél több — »Szépünk»-tól sem telik? ... *Rodrigo.*

Városligeti irodalom. Tudvalevő, hogy a Városligetben névtelen sírkő jelöli annak a jótékony ügyvédnek emlékeztét, aki halála után sem akart más lenni, mint — Fuit.

A sírkő egyik lapján, mely a sétány felé fordul, valóban csak a «Fuit» szó olvasható, míg másik lapja, mely egy keskeny gyalogúton közelíthető meg, üres.

Illetve csak üres — fuit. Ma már az is tele van. Suhancok obscén kedvtelése aljas szavakkal firkálta be a kő tiszta lapját, épülésére az ott járkáló serdülő lányoknak. A feliratok közt a legdiszkrétebb adat az, mely a ligeti

találkák egy-egy dátumát örökíti meg. A hatóságoknak mindenesetre figyelmébe ajánljuk, hogy a ligeti írástudók ellen járjon el. Tán helyes lenne, ha a kőhöz vezető gyalogutat építenék oly távol-ságra, hogy a «teremtés koronája» el ne érhesse. Vagy tán a ligeti csöszt kellene cenzorrá előléptetni, hogy e népies irodalmi dolgozatokat megrostálja? Vagy tán muzeális értéknek kellene megőrizni a követ, mint beszédes dokumentumát annak: hogyan képzei el a sőpredék a toll szabadságát? ... *Som.*

Kifeszített denevérszárnyak. Emlékszem gyermekkoromból arra a jelenetre, amikor először láttam denevért kapufélfára kifeszítve. Még ma is szánalom fog el, ha visszazongolok a nyőszörgő kis állatra. Mintha ilyen kifeszített denevérszárnyakat látnék, mikor a pesti cégtáblák sok, nyelvi furcsasága ötlük szemembe. Ime néhány denevérszárny:

Horváth Kálmán automobil. A három szó egy sorban, egyforma betűvel. A cég tulajdonosa lehetne tanár, festő vagy zongoraművész, sőt automobilkereskedő is, de hogy automobil lenne, ez még a technikai lehetőségek mai világában is elképzelhetetlen.

Szőnyegforrás-nak nevezi a boltját az egyik szőnyegkereskedő, mintha a szőnyeg valami forrásból bugyogna. De engedjük meg, hogy bugyog s a névvel olyan boltot akart a tulajdonos megjelölni, amelyben szővik a szőnyeget, tehát a bolt forrása a forgalomba kerülő szőnyegeknek. Úgy, de a kis bolt egyszerűen árusításra szolgáló kereskedés.

Nyakkendőház a neve az egyik nyakkendőüzletnek. Az, hogy egy üzletre azt lehessen mondani, hogy ház, sok minden árucikkkel kapcsolatban elképzelhető, a nyakkendővel kapcsolatban azonban bajosan. S ne is tessék nagyon képzelődni, a *Nyakkendőház* nevű cég az üzletféleknek egy igazán szerény kis fajtájához tartozik, mert helyiségének a szélessége két méternél, hosszúsága három méternél nem több és amilyen sűköszen szorosodik benne a két kis polc és néhány skatulya, inkább viselhetné ezt a cégnevet: nyakkendő-boltocská vagy nyakkendőlyukacska.

Hasonlóan nagyzoló nevet visel a legtöbb sörmérés, *sörcsarnok* néven csalogatva a szomjas halandót, holott talán nincsen Budapestben három vagy négy olyan sörözőhelyiség, amelyre a csarnok szó valóban ráillik.

Kalapotthon-nak nevezi az egyik kalapkereskedő az üzletét. Elhagyott gyermekeknek, tönkrement földbirtokosoknak vagy egyéb hasonló embereknek lehet otthona, a kereskedőnek is lehet, de kalapnak vagy fopgizskálóknak csak műhelye vagy boltja van.

Mosóintézet néven hirdeti magát az egyik mosóüzlet. Bármennyire megbecsülésre méltó mesterség is a mosás és tisztítás, az intézet szó talán mégis valami egyebet jelent, mint gallérok és más ruhaneműek tisztítóhelyét.

Ha már az intézetnél vagyunk, szövé kell tennünk, hogy a főváros miért nevezte el *temelési intézetét temetkezési intézetnek*? A temetkezés visszaható cselekvést jelent, s így ha az intézet maga temetkezik, akkor baj van. Akkor áldás poraira.

Az üzleti pályákra előkészítő szakiskoláknak van egy tantárgya, melyet *aruisme* néven adnak elő. Talán eltűnének a cégtáblák furcsaságai, ha ezekben az iskolákban több magyar *nyelvismét* adnának elő. *Figyelő.*

Heifetz. Azt mondják, korunkban a gyöngédség és udvariasság kiveszöbben van. Már csak azért is érdemes néha tallózni a napilapok kritikai rovatában, hogy e tekintetben megvigasztalódjék az ember. A következő vigasz-cikk-részletet egy demokrata estilapból vesszük.

«Heifetz a világ legjobban megfizetett hegedűsztárja. Budapesten ugyan csak 5—6000 pengőt keres egy-egy fellépésével, de van város, amely 2—3000 dollárral fejezi ki iránta való nagyrabecsülését. Heifetz méltó rá. Egyetlen ő a maga nemében.

Senkinek sincs ilyen tökéletes hegedűje, ilyen hibátlan hegedűhangja, ilyen eszményi technikája. A játéka mintaszerű, tökéletes, utólérhetetlen! A mi hibánk, hogy a hangversenydobogó e tüneményes jelensége ben-

nünket soha még meg nem indított, el nem érzékenyített, az áhitat szféráiba fel nem emelt.

A reporter restelkedve vallja be fogyatékoságát: képtelen lelkesedni ezért a páratlan sztárért. Pedig egészen bizonyos, hogy senki nem tud oly elegánsan viharzani, mint Heifetz, senki sincs, akinek szenvedélyes kitérései oly csiszoltak lennének, mint neki, senki, aki annyi kellemmel tudna *felhördülni*, mint ő.

Nincs itt semmikiégyensúlyozatlanul, nincs zökkenő, dadogás, az idegeknek és izmoknak akaratlan megremegeése, kisiklása. Ez maga a tökély! Csak épen meg nem hat. De ez, ismételjük, a mi hibánk.»

A cikkecske további részében arról van szó, hogy Bachot, Mozartot, Beethovent, Brahmszt mégse kellene Heifetznek játszania. Őket «átengednök a kevésbé tökéletes művészeknek». Heifetz t. i. ezeket nem tudja játszani. Annnyira tökéletes szegény, hogy már-már tökéletlen. «De ez a mi hibánk.» Tán nem is a mienk — fűzhetnök hozzá — hanem a földé: miért hordozta a hátán Bachot, Mozartot s a többit, mikor ők nem Heifetznek valók!

Szubtilisabb gyöngédséggel még nem mondták meg művészek, hogy nem művész. A cikkíró a fajvédelmet és igazságot egyszerre akarta szolgálni: felröpítette Heifetzet az égbe s aztán lesüllyesztette a föld alá. De ezért is bocsánatot kér: ez az ő «fogyatékosága».

Nem mosolykeltő-e az udvariasság e gigászi mérete? E Csimborasszója? E Heifec-szerűsége? Valóban, a cikkíró a stílusvirtuozításban Heifetz mellé emelkedett: a mi hibánk, hogy «meg nem indít, el nem érzékenyít, az áhitat szféráiba nem emel», hanem mosolyra fakaszt.

S azt hiszem, mindenki mosolyog, csak Heifetz nem. Ő — «felhördül».

Tar.

A SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT

íjúsági és szépirodalmi karácsonyi újdonságai.

<i>Barclay</i> : Az elválasztó fal. Regény. Diszes, tartós egyszázonkötésben	P 7-40	200 képpel 4 térképpel, diszes, tartós egyszázonkötésben	12-—
<i>Barclay</i> : Esti dal. (The Rosary.) Regény. VI. kiadás. Diszes, tartós egyszázonkötésben	6-50	<i>L'Ermite</i> : Az édes anyaföld. (La grande amie.) Regény. Egyszázonkötésben	8-—
<i>Barclay</i> : Shenstone asszonya. (The mistress of Shenstone.) Regény. V. kiadás. Diszes, tartós egyszázonkötésben	5-60	<i>Ganghofer</i> : Hajmo. (Der Klosterjäger.) Regény. Egyszázonkötésben	7-40
<i>Baumann</i> : A feláldozott. Regény. Diszes, tartós egyszázonkötésben	8-20	<i>Jovanovich</i> : Nem csak kenyérről. Regény. Egyszázonkötésben	4-50
<i>Eöde K.</i> : Spanyol földön. Utirajz 98 képpel. Diszes, tartós egyszázonkötésben	13.—	<i>Keller</i> : A titokzatos sziget. (Die Insel der Einsamen.) Regény. Egyszázonkötésben	7-40
<i>Bordeaux</i> : Veszedelemes játék. Regény. Diszes, tartós egyszázonkötésben	5-30	<i>Krane</i> : A jó Isten hegedőse. Történelmi elbeszélés. Egyszázonkötésben	4-—
<i>Bordeaux</i> : Az ősi hajlék. (La maison.) Reg. Diszes, tartós egyszázonkötésben	7-40	<i>Kelemen A.</i> : Tut-Ankh-Amen földjén. Utirajzok Egyiptomból. 64 képpel. Diszes, tartós egyszázonkötésben	8-—
<i>Blaskó M.</i> : Édesanyám. Szűz Mária élete, Márton Lajos rajzaival. egyszázonkötésben	7-40	<i>Manzoni</i> : A jegyesek. Regény. Vezényi E. rajzaival. Egyszázonba kötve	8-20
<i>S. Bokor M.</i> : Az esztergomi diák. Történelmi regény az Árpád-ház korából. Vezényi E. rajzaival. Egyszázonba kötve	5-50	<i>Mész J.</i> : A Kántorék Annuskája. Regény fiatal leányok számára. Egyszázonkötésben	5-50
<i>S. Bokor M.</i> : Velencének. Történelmi regény a honalapítás idejéből. II. kiadás. Radnayné-Bauer E. rajzaival. Egyszázonba kötve	5-50	<i>Pakoos</i> : Lélekzuhanás. Regény. Diszes, tartós egyszázonkötésben	6-40
<i>S. Bokor M.</i> : Árpádvér. Történelmi regény az Árpád-ház korából. III. kiadás. K. Sávely Dezső rajzaival. Egyszázonba kötve	5-50	<i>Palásthy M.</i> : A csodák szigete. Kalandos ifjúsági regény. Egyszázonkötésben	5-30
<i>Coloma</i> : Juan Miseria. Regény. Diszes, tartós egyszázonkötésben	3-70	<i>P. Pál Ö.</i> : A felhők kapitánya. Regény. Vezényi E. rajzaival. Egyszázonkötésben	6-60
<i>Crauford</i> : Küzdelmes szerelem. Regény. Diszes, tartós egyszázonkötésben	9-20	<i>Pericard</i> : Egy apa regénye. Regény. Diszes, tartós egyszázonkötésben	5-50
<i>Crauford</i> : Corleone. Regény. Diszes, tartós egyszázonkötésben	8-—	<i>H. Sienkiewicz</i> : Sivatagban, öserdőben. III. kiadás. Egyszázonba kötve	7-40
<i>Dénes G.</i> : Két fehér galamb. Történelmi reg. Szent László király korából. III. kiad. Radnayné-Bauer E. rajzaival. Egyszázonkötésben	5-—	<i>H. Sienkiewicz</i> : Tűzzel-vassal. Reg. Diszes, tartós egyszázonkötésben	9-20
<i>Erdei K.</i> : Napsütéses Indiában. Utirajz.		<i>Tarcsai</i> : A budai gyár. Regény és elbeszélések. Egyszázonkötésben	3-70
		<i>Törökéné-Kovács H.</i> : Kormos Biri. Ifjúsági regény. Radnayné-Bauer E. rajzaival. Egyszázonkötésben	4-60

Megrendelhetők a SZENT ISTVÁN-TÁRSULAT kiadóhivatalában:
Budapest, VIII., Szentkirályi-utca 28.

A LEGOLCSÓBB ÉS LEGJOBB KÖNYVBESZERZÉS!

Rendkívül kedvező fogadtatásra talált t. Olvasóink körében a NAPKELET mult számában hirdetett kedvezményes könyvvásáruk. Minden előfizetőnk rendkívül olcsó áron rendelheti meg **A NAPKELET LEXIKONA** c. kétkötetes, közel 1500 oldal terjedelmű s 600 rajzzal és műmelléklettel díszített, a legszebb nyomdai előállításban készült, rendkívül izléses aranynyomású vázlatkötésben megjelent munkát, melynek bolti ára 48 pengő, továbbá **A NAPKELET KÖNYVTÁRA** alább felsorolt kiadványaiból szabadon választható 10 számot, melynek bolti ára 18 pengő, összesen tehát **66 pengő értékű könyvet 33 pengő kedvezményes áron.**

A vételár három havi részletben is törleszthető. Ezt a magyar könyvkiadásban páratlanul álló egészen kivételes kedvezményt azok is igénybe vehetik, akik a folyó év utolsó negyedére a NAPKELET előfizetői sorába újonnan lépnek be.

Az első részlet, az újonnan belépő előfizetőknél pedig ezen felül a negyedévi előfizetési díj beérkezése után a könyveket **bermentes küldéssel** azonnal postára adjuk.

A tíz számot a következő kiadványok közül lehet választani oly módon, hogy a kettős szám két kiadványnak számítandó:

Tormay Cecile: Megállt az óra. Novellák.
Szekfű Gy.: Történetpolitikai tanulmányok.
Komáromi János: Zúg a fenyves. Regény.
Somsóth A.: Liszt Ferenc élete. Kettős szám.
Reményik S.: Atlantisz harangoz. Versek.
Bethlen M.: Boldog sziget Istene. Novellák.
Szabó Mária: Felfelé. Regény. Kettős szám.
Mohács Magyarországá. Burgio követ jelentései Bartoniek Emma fordításában.
Condóvi: Michelangelo élete. Gróf Zichy Rafaelné fordításában.

Magyar Anonymus. Pais Dezső fordításában.
Oláh György: Görögút. Regény.
Assisi Szent Ferenc Kis Virágai. Tormay Cecile fordításában. III. kiadás.
Mussolini beszédei. Gróf Zichy Rafaelné fordításában. Kettős szám.
Hekler A.: Leonardo da Vinci életrajza. 17 lap kétoldalas műmelléklettel. Kettős szám.
Boldog Margit legendája. Baros Gyula átírásában.
Bibó Lajos: A Föld. Novellák.

Megrendelések a NAPKELET kiadóhivatala címére küldendők.